T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KALKOLİTİK DÖNEM'DE GÜVERCİNKAYASI FİGÜRİNLERİ

DANIŞMAN
PROF. DR. ÖZLEM ÇEVİK

Öğrenci No: 1148203108
Adı Soyadı: BARIŞ ESER

Edirne 2018

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KALKOLİTİK DÖNEM'DE GÜVERCİNKAYASI FİGÜRİNLERİ

DANIŞMAN
PROF. DR. ÖZLEM ÇEVİK

Öğrenci No: 1148203108
Adı Soyadı: BARIŞ ESER

Edirne 2018

T.C. TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BARIŞ ESER **tarafından hazırlanan** KALKOLİTİK DÖNEMDE GÜVERCİNKAYASI FİGÜRİNLERİ **Konulu** YÜKSEK LİSANS Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim Yönetmeliğinin 15.-16. maddeleri uyarınca **03.01.2018 Perşembe** günü saat **14.00**'da yapılmış olup, tezin .....**OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Özlem Çevik		
Prof. Dr. Burçin Erdoğu		
Yrd. Doç. Dr. Semra Balcı		

YEDEK JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Yrd. Doç. Dr. Eylem Özdoğan		

Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C YÜKSEKÖĞRETİM KURULU ULUSAL TEZ MERKEZİ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10125470
Yazar Adı / Soyadı	BARIŞ ESER
Uyruğu / T.C. Kimlik No	TÜRKİYE / 29423367354
Telefon	5548143124
E-Posta	bariseser@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Kalkolitik Dönemde Güvercinkayası Figürinleri
Tezin Tercümesi	Güvercinkayası Figurines in the Chalcolithic Period
Konu	Arkeoloji = Archeology
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Arkeoloji Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Arkeoloji Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2018
Sayfa	139
Tez Danışmanları	PROF. DR. ÖZLEM ÇEVİK 13790038900
Dizin Terimleri	Güvercinkayası, Kalkolitik, Figürin, Orta Anadolu, Kapadokya
Önerilen Dizin Terimleri	Güvercinkayası, Kalkolitik, Figürin, Orta Anadolu, Kapadokya
Kısıtlama	Yok

Yukarıda bilgileri kayıtlı olan tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine ve internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

../../....

İmza:.....

Özet

Bu çalışmanın amacı Üst Paleolitik dönemden itibaren varlık gösteren ve taşınabilir sanat, oyuncak, kült objesi, adak eşyası, gömüt hediyesi, tanrı ve / veya tanrıça sembolleri gibi çok çeşitli biçimlerde arkeoloji literatüründe yer bulan figürinlerden yola çıkarak Güvercinkayası yerleşmesinde bulunan örnekleri tanımlı hale getirmek, dönem ve bölge içindeki yerini anlaşılabilir kılmaktır.

M.Ö 6. Binin sonları ile 5. Binin başlarına tarihlenen Güvercinkayası, Orta Anadolu bölgesinde Volkanik Kapadokya (Harita 1) olarak adlandırılan coğrafi bölgenin batı kanadında yer almaktadır. Güvercinkayası büyük bir sur sistemi ile ikiye ayrılmış; Aşağı yerleşme ve İç kale şeklinde adlandırılmıştır. Üst yerleşmede özellikle 13 ve 14 numaralı ev olarak tanımlanan mekanlarda bulunan çok sayıda depolama kabı ve büyük silo alanları yönetici bir sınıfın varlığına işaret edebileceği gibi sosyal yapıda da bir değişime gidildiğinin habercisi olarak görülmektedir. Bu durum aynı zamanda Tunç Çağı ile özdeşleştirilen kentleşme hareketinin öncülerinin Güvercinkayası örneğinde izlediğimiz gibi Kalkolitik dönemle başladığını göstermektedir.

Bu bağlamda Güvercinkayası figürinlerinin tanımlı hale getirilmesi, iç kale ve aşağı yerleşme olarak adlandırılan alanlardaki figürinlerin dağılımı ve özellikle çanak-çömlek ve bir sonraki, Geç Kalkolitik evredeki mühürlerle olası ilişkilerin saptanması bir anlamda bu savın da test edilmesi anlamına gelecektir.

Diğer taraftan Güvercinkayası figürinlerinin tanımlı hale getirilmesi ve bölgedeki diğer kalkolitik yerleşmelerde bulunan örnekleri ile karşılaştırılması, bölgeler arasındaki kültürel ilişkinin açığa çıkarılmasına da ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Güvercinkayası, Kalkolitik, Figürin, Orta Anadolu, Kapadokya

Abstract

The purpose of this study is to define the figurines which are present in the archaeological literature from the Upper Paleolithic period and which are located in Güvercinkayası settlement in various forms such as portable art, toys, cult objects, votive gifts, burial gifts, god and / or goddess symbols, to make the place within the period and the region understandable.

Güvercinkayasi, dated to the end of the 6th millennium BC and the beginning of the 5th millennium BC, is located in the western wing of the geographical region called Volcanic Cappadocia (Map 1) in Central Anatolia. Güvercinkayasi is divided into two with a large fortification system; It is called Lower settlement and Inner fortress. Numerous warehouses and large silo sites in the upper settlement, particularly those defined as houses 13 and 14, are seen as a sign of the presence of a ruling class or of a shift in social structure. This indicates that the pioneers of the urbanization movement identified with the Bronze Age also started with the Chalcolithic period as we have seen in the example of Güvercinkayası.

In this context, the definition of the Güvercinkayasi figurines, the distribution of the figurines in the inner castle and the area called the settlement, and in particular the contextual relationship with the pottery and the seals, will be tested in a sense.

On the other hand, the identification of the Güvercinkayasi figurines and their comparison with the examples found in other chalcolithic settlements in the region will shed light on the emergence of the cultural relationship between the regions.

Keywords: Güvercinkayası, Chalcolithic, Figurines, Central Anatolia, Cappadocia

Önsöz

Orta ve Son Kalkolitik döneme tarihlenen Güvercinkayası yerleşmesi ile ilk tanışmam İstanbul Üniversitesi'nde arkeoloji eğitimim sırasında olmuştur. 2007 yılında ekip üyesi olduğum Güvercinkayası kazısında 10. senemi bu yüksek lisans tezi ile tamamlamış oluyorum.

Güvercinkayası'nda geçirdiğim bu 10 sene içerisinde arkeolojik bilgi bağlamında çok şey öğrendiğim birbirinden değerli bilim insanları bulunmaktadır. Bunların başında da sevgili hocam **Prof. Dr. Sevil Gülçur** yer alıyor. Sorduğum her soruya samimiyetle ve bir bilim insanı ciddiyetiyle cevap veren; kazı başkanlığı dışında her türlü derdimi dinleyen ve çözüm yolları öneren sevgili hocam Sevil Gülçur'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Benzer şekilde arkeoloji eğitimimde önemli yeri olan bir diğer bilim insanı da tez danışmanım olan **Prof. Dr. Özlem Çevik**'tir. Özellikle klasik ve indirgemeci arkeolojik bakış açısından kurtulmamı sağlayan sevgili hocam Özlem Çevik'e sonsuz teşekkür ediyorum. Laboratuvar çalışmamda bilimsel birikimini benimle paylaşan, özellikle Orta Anadolu Kalkolitiği üzerine yaptığımız tartışmalarda yol gösteren hocam **Prof. Dr. Burçin Erdoğu**'ya teşekkür ederim.

Her anımda yanımda bulunan, desteklerini bir an olsun eksik etmeyen sevgili dostlarım **Pınar Çaylı** ve **Işıl Demirtaş**'a, Yerleşmedeki hayvan kemikleri ile ilgili bilgilerini benimle paylaşan **Hijlke Buitenhuis**'a tezi imla kuralları açısında denetlerken adeta kendi teziymiş gibi özen gösteren sevgili **Irmak Tezcan**'a ve Güvercinkayası ekip üyelerine, figürinleri çalışmam için elinden gelen her türlü yardımı yapan Aksaray Müze'sinden Uzman Arkeolog **Fariz Demir** ve müze müdürü **Yusuf Altın**'a, figürinlerin çiziminde ciddi katkısı olan **Kemal Sevindik**'e sonsuz teşekkür ediyorum.

Edirne'de kaldığım zamanlarda bana evlerini açan sevgili dostlarım **İlkay Duru**'ya, **Leyla Şenol**'a çok teşekkür ederim. Onlar olmazsa bu tez kesinlikle bitmezdi.

Son olarak teşekkür etmem gereken kişi ise 29 Mart 2017'de kaybettiğim sevgili babam **Hüseyin Eser**'dir. Elinizde tuttuğunuz ve her noktası ile büyük bir emeğin ürünü olan bu tez, bütün hayatını, eğitimimize destek olmak için mücadele ile geçiren ve hem benim hem de ablam Yrd. Doç. Dr. Işıl Eser ve abim İsmail Eser'in topluma yararlı birer birey olmamızı sağlayan babam Hüseyin Eser'e adanmıştır.

Barış Eser

Edirne, Ocak 2018

İçindekiler

Özet ... iii

Abstract ... iv

Önsöz ... v

İçindekiler ... vii

Tablolar Listesi ... ix

Planlar Listesi ... x

Haritalar Listesi ... xi

Şekiller Listesi ... xii

Kısaltmalar Listesi ... xiii

Giriş ... 1

1. Araştırmanın Konusu ve Uygulanan Yöntem ... 2
   1.1. Amaç ... 2
   1.2. Kapsam ... 3
   1.3. Yöntem ... 4

2. Figürin Çalışmalarında Kuramsal Yaklaşımlar ... 6
   2.1. Geleneksel Yaklaşımlar ... 7
   2.2. Yeni Yaklaşımlar ... 13

3. Orta Anadolu'da Kalkolitik Dönem ... 17
   3.1. Bölgenin Çevresel Özelikleri ... 17
   3.2. Bölgenin Araştırma Tarihçesi ... 19
   3.3. Bölgenin Krono – Kültürel Çerçevesi ... 25

4. Güvercinkayası: Yer Seçimi, Mimari Düzen, Geçim Ekonomisi ... 38

5. Güvercinkayası Figürinleri ... 53
   5.1. İnsan Figürinleri ... 54
      5.1.1. İnsan Figürinlerinin Yerleşme İçindeki Dağılımları ... 56

5.1.2. Yapım Tekniği, Tipolojik Değerlendirme ve Kültürel İlişkiler..... 57
5.1.2.1. Şematize ve Natüralist Biçimliler 58
5.1.2.2. Piyon Tipliler 63
5.2. Hayvan Figürinleri 70
5.2.1. Hayvan Figürinlerinin Yerleşme İçindeki Dağılımları 73
5.2.2. Yapım Tekniği ve Tipolojik Değerlendirme 74
5.2.2.1. Boğa Figürinleri 75
5.2.2.2. Domuz Figürinleri 76
5.3. Figürinlerin Buluntu Bağlamı 76
6. Değerlendirme ve Sonuç 80
Kaynakça 90
Katalog 112
Planlar 132

Tablolar Listesi

Tablo 1 Bölgenin kronolojik tablosu 28
Tablo 2 Adı geçen yerleşmelerin yapı malzemesi tercihleri..... 29
Tablo 3 MÖ 5700 – 5300 arasında tabaka veren yerleşmeler 30
Tablo 4 Güvercinkayası ile benzer malzeme veren yerleşmeler 40
Tablo 5 Güvercinkayası tabakalanması 42
Tablo 6 Yerleşmeden çıkan buluntuların hammadde bazında oranları 49
Tablo 7 Öğütme taşlarının kullanım amaçları 50
Tablo 8 Kemik alet endüstrisinde kullanılan kemik türleri 51
Tablo 9 Evcil hayvanlara ait kemik oranları..... 75
Tablo 10 Figürinlerin bulunduğu yerler..... 77
Tablo 11 Hayvan figürinlerinin mekan içi bağlamları..... 79
Tablo 12 İnsan figürinlerinin mekan içi bağlamları 79
Tablo 13 Güvercinkayası figürinlerin sembolik anlamları ve işlevlerine dair olasılıklar 85
Tablo 14 Güvercinkayası figürinlerinde kültürel etkileşim..... 88

Planlar Listesi

Plan 1 Güvercinkayası genel mimari planı 41
Plan 2 Figürinlerin yerleşme içindeki dağılımı..... 53
Plan 3 Yerleşmenin yapı adaları 54
Plan 4 Fig.1'in mekan içindeki konumu 132
Plan 5 Fig.2'nin mekan içindeki konumu 132
Plan 6 Fig.3 ve 5'in mekan içindeki konumu..... 133
Plan 7 Fig.4 ve 15'in mekan içindeki konumu..... 133
Plan 8 Fig.6'nın mekan içindeki konumu 134
Plan 9 Fig.7'nin mekan içindeki konumu 134
Plan 10 Fig.8 ve 9'un mekan içindeki konumu..... 135
Plan 11 Fig.11 ve 17'nin mekan içindeki konumu..... 135
Plan 12 Fig.12'nin mekan içindeki konumu 136
Plan 13 Fig.13'ün mekan içindeki konumu..... 136
Plan 14 Fig.14'ün mekan içindeki konumu..... 137
Plan 15 Fig.16'nın mekan içindeki konumu 137
Plan 16 Fig.18'in mekan içindeki konumu 138
Plan 17 Fig.19'un mekan içindeki konumu..... 138
Plan 18 Fig.20'nin mekan içindeki konumu 139

Haritalar Listesi

Harita 1 Çekirdek Kapadokya Bölgesi'nin coğrafi sınırları..... 18
Harita 2 Güvercinkayası'nın haritadaki konumu 38

Şekiller Listesi

Şekil 1 "Uyuyan Venüs" heykelciği. 9
Şekil 2 Geleneksel kuramların “Ana Tanrıça” olarak tanımlayacağı Çatalhöyük'te bulunmuş kadın figürini 10
Şekil 3 Mezraa - Teleilat erkek figürinleri 12
Şekil 4 Ain Ghazal yerleşmesinde bulunan sembolik olarak avlanmış hayvan figürinleri 13
Şekil 5 Bölgedeki Erken Kalkolitik yerleşimler 25
Şekil 6 Bölgedeki Orta Kalkolitik yerleşimler 26
Şekil 7 Bölgedeki Son Kalkolitik yerleşimler 27
Şekil 8 Kabartma bezemeli çanak çömlekler ve duvar resimlerinde av sahneleri 34
Şekil 9 Mamasun Barajı'nın yerleşmeye etkisi 39
Şekil 10 Güvercinkayası kalibre edilmiş C14 tarihleri 43
Şekil 11 Zirve düzlüğünü kuzeyden kapatan bir sur duvarı 44
Şekil 12 Güvercinkayası III. tabaka damga mühür ve mühür baskıları 46
Şekil 13 Kerpiç, tuğla terasın batı bölümü 47
Şekil 14 Açık renk hamurlu mal grubundan örnek biçimler 48
Şekil 15 Güvercinkayası insan figürinleri 56
Şekil 16 Sokma başlı figürin örnekleri 59
Şekil 17 Kabartma, çizi, boya ve sokma bezemeli insan figürinleri 61
Şekil 18 Fig.15 ile benzer figürinler 62
Şekil 19 Mermer figürinler 63
Şekil 20 Literatürde farklı şekillerde tanımlanan piyon tipli figürinler 65
Şekil 21 Uzatılmış başlı veya kahve çekirdeği gözlü figürinler 66
Şekil 22 Geç Neolitik piyon tipli figürinler 67
Şekil 23 Erken Kalkolitik piyon tipli figürinler 68
Şekil 24 Köşk Höyük ve Güvercinkayası piyon tipli figürinleri 69
Şekil 25 Jarmo ve Güvercinkayası piyon tipli figürinleri 70
Şekil 26 Güvercinkayası hayvan figürinleri 73
Şekil 27 Güvercinkayası şematize örnekler 87

Kısaltmalar Listesi

DSİ	: Devlet Su İleri
MAM	: Marmara Araştırmaları Merkezi
İN	: İlk Neolitik
ON	: Orta Neolitik
GN – SN	: Geç – Son Neolitik
İK	: İlk Kalkolitik
OK	: Orta Kalkolitik
GK	: Geç Kalkolitik
GK – SK	: Geç – Son Kalkolitik
H	: House
Haz.	: Hazırlayan
Bkz.	: Bakınız

Giriş

1996 yılından beri arkeolojik kazı çalışması devam eden ve Orta - Son Kalkolitik döneme (kal. MÖ 5200 – 4820 Şekil 10) tarihlenen Güvercinkayası Yerleşmesi, Aksaray ili Gülağaç ilçesi Çatalsu Köyü'nde yer almaktadır. Yerleşmede bu güne kadar yapılan kazılarda **11** insan (antropomorfik), **9** hayvan (zoomorfik) biçimli figürin bulunmuştur. "*Kalkolitik Dönem'de Güvercinkayası Figürinleri*" başlıklı bu tez çalışmasının temelini de söz konusu bu figürinler oluşturmaktadır.

Orta Anadolu coğrafyasındaki tarihöncesi dönem çalışmaları 1950'li yıllarda başlamış ve son 20 yılda araştırmaların sayısı artsa da bölge ile ilgili cevaplanması gereken pek çok soru yanıtlanamamıştır. Bunlardan en önemlisi 3.bölümde de detaylı bir şekilde ele alınan Orta Kalkolitik Dönem'e geçiştir. Erken Kalkolitik Dönem ise göreceli olarak daha iyi çalışılmıştır.

20.yılını geçtiğimiz yıllarda tamamladığımız ve Orta Anadolu'nun marjinal kültürel kimliği hakkında önemli verilen sunan Güvercinkayası, Volkanik Kapadokya Bölgesi'nin Orta Kalkolitik dönemi için en iyi araştırılan yerleşmelerinden birisidir ve bölgenin Orta Kalkolitik Dönem'e geçişi ve Son Kalkolitik dönemle bağlantılarını tanımlamak için önemli veriler sunmaktadır.

Köşk Höyük (Niğde), Can Hasan I (Karaman) ile beraber kültürel bir bütünlük sergileyen Güvercinkayası'nda bulunmuş figürinler hem Orta Kalkolitik Dönem'in sembolik dünyasını tanımlamak hem de Son Neolitik ile beraber başlayan sosyal dönüşümün izlerini sürmek için oldukça önemli bir halka durumundadır. Bu nedenle tezin her bölümünde klasik tipolojik ve tanımlayıcı bakış açısına saplanıp kalmadan konu ile ilgili en güncel yaklaşımlar anlatılıp yerleşmeden çıkan figürinler üzerinde uygulanmaya çalışılmıştır.

Genel olarak taşınabilir sanat, oyuncak, kült objesi, adak eşyası, gömüt hediyesi, tanrı ve / veya tanrıça sembolleri gibi çok çeşitli işlevsel atıflarla arkeoloji literatüründe yer bulan figürinlerin, Güvercinkayası özelinde neyi temsil ettiklerini veya işlevlerinin ne olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

1. Araştırmanın Konusu ve Uygulanan Yöntem

1.1. Amaç

Figürinlerin biçimsel bakımdan geniş bir coğrafyada benzerlik göstermesi, sembolik anlamları, buluntu yeri bağlamında yapılan analizler, figürini inceleyen uzmanın sahip olduğu dünya görüşü ve bilimsel altlığı figürin konusundaki tartışmalarda yeni yaklaşımların ve yeni soruların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

- Figürinler tanrı veya tanrıça sembolleri midir?
- Figürinler hangi duygu ve düşüncelerle yapılmıştır?
- Kırık olarak ele geçen figürinler bilerek mi kırılmıştır?
- Kolay kırılmasını sağlamak için yapı malzemesinde bilerek mi kil veya benzeri kolay şekillendirilebilen hammaddeler kullanılmıştır?
- Figürinlerin eğitici bir işlevleri var mıdır?
- Kadın figürinleri tarihöncesi dönemde anaerkil bir toplumun kanıtı olabilir mi?
- Hayvan figürinlerinin av ritüeli veya hayvan evcilleştirme ile ilişkisi nedir?

Bu sorular ışığında çalışmanın amacı; Güvercinkayası figürinlerini tanımlı hale getirmek, dönem ve bölge içindeki yerini sabitlemektir. Bölgede özellikle Orta Kalkolitik dönem ile yaşanan kültürel kırılmanın izlerini Güvercinkayası figürinleri üzerinde izlemek de bu tezden çıkarılmak istenen sonuçlardan biri olacaktır.

Orta Anadolu coğrafyasında Güvercinkayası ile çağdaş Köşk Höyük (Niğde) ve Can Hasan I (Karaman) yerleşmeleri bulunmaktadır. Güvercinkayası'nın her iki yerleşme ile de ortak bir kültürel bütünlüğe işaret eden buluntularının

yanısıra[1] figürinler bağlamında da bu kültürel bütünlüğü sorgulamak oldukça önemlidir.

Yerleşme özelinde ise figürinlerin birbirleriyle olan biçimsel ilişkileri, diğer buluntu grupları ile ilişkileri ve yerleşme içindeki sembolik ve fonksiyonel anlamları incelenecektir.

Bu sayede Güvercinkayası figürinleri, konuyla ilişkin yeni yaklaşımlar ve sorular da göz önünde tutularak geniş bir bakış açısı ile değerlendirilecek ve hem insan hem de hayvan figürinleri için tipolojik tanımlamaları yapılacaktır.

1.2. Kapsam

Figürinler Üst Paleolitik dönemden günümüze kadar kesintisiz olarak süreklilik gösteren objelerdir. Tez başlığında da belirtildi gibi çalışma kapsamının Kalkolitik dönem olarak sınırlandırılması hedeflenmiştir. Ancak bölgedeki dönüşümün Son Neolitik ile başlaması nedeniyle çalışmanın başlangıç noktası Son Neolitik dönemdir. Böylece Orta - Son Kalkolitik döneme tarihlenen Güvercinkayası'nda sürecin öncesi ve sonrasına bütünlüklü bakmak mümkün olacaktır.

Figürinler; Avrupa'dan Balkanlara, buradan da Güney Mezopotamya'ya kadar uzanan çok geniş bir alanda birbirleriyle etkileşim gösteren özelliklere sahiptir. Kimi zaman buluntular, kimi zaman ise tipoloji açısından benzerlikleri bulunmaktadır.

Yalnızca Avrupa'da Neolitik ve Kalkolitik Döneme tarihlenen 50 binden fazla figürin bulunduğu göz önüne alındığında (Hansen 2005:195-212) tez çalışmasını yukarıdaki dönem sınırlamasına benzer şekilde coğrafi olarak da sınırlandırmak gerekmektedir. Bu bağlamda hedeflenen ana bölge Orta Anadolu olmakla beraber Göller Bölgesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri de incelenerek özellikle tipolojik benzerlikler sorgulanacaktır.

[1] Bölgede birbiri ile etkileşim içerisinde olan ve buluntu toplulukları ile de kanıtlanmış yerleşmelerle ilgili detaylı bilgi için "Bölgenin Krono-Kültürel Çerçevesi" bölümüne bakınız.

1.3. Yöntem

Tarihöncesi toplumların sembolik dünyaları ve buna bağlı uygulamaları araştırmacıların her dönem ilgisini çekmiş ve konu ile ilgili çok farklı perspektiften kuramlar geliştirilmiştir. Ana Tanrıça ve anaerkil sosyal düzen, bolluk – bereket, doğurganlık, av, büyü, oyuncak, tarihöncesi pornografisi gibi geniş bir skalada kuramsal yaklaşımlar ve figürin yorumlamaları bulunmaktadır.

Bu amaçla ikinci bölüm figürin çalışmalarındaki kuramsal yaklaşımlara ayrılmıştır. Amaç okuyucuya mümkün olan en geniş yelpazede kuramsal bir altlık sağlamak isteğidir. Bu amaçla bölüm iki alt başlıkta incelenmiştir. İlk bölümde figürin çalışmalarında ağırlıklı olarak "Ana Tanrıça" tanımında karakter bulan geleneksel perspektifli yorumlar anlatılmış, ardından yeni yaklaşımlar somut örneklerle tanıtılmıştır.

Üçüncü bölümde; Güvercinkayası'nın da dahil olduğu ve krono-kültürel olarak çok farklı bir model sunan Orta Anadolu coğrafyası ele alınmış ve konunun daha iyi anlaşılması amacıyla 3 alt başlık açılmıştır.

3.1'de bölgenin çevresel özelliklerinin genel panoraması sunulmuş; hemen ardından Orta Anadolu'nun araştırma tarihçesinin kronolojik dizini çıkarılmıştır. Son bölüm ise bölgenin Kalkolitik döneminin detaylı analizi ile tamamlanmıştır. Bu bölüm ayrıca figürinlerde de izini sürebildiğimiz ve özellikle Orta Kalkolitik Dönemde yaşanan dönüşümün altında yatan sebepleri anlamak açısından da oldukça önemlidir.

Dördüncü bölüm ise tamamen Güvercinkayası'na ayrılmıştır. Bölgenin şimdilik kaydı ile en iyi çalışılmış Orta Kalkolitik yerleşmesi olan Güvercinkayası'nın yerleşme düzeni, tabakalanması, hammadde ve geçim ekonomisi gibi özelliklerinin anlatıldığı dördüncü bölüm aynı zamanda beşinci bölüm için de bir altlık oluşturmaktadır.

Beşinci bölüm ise tamamen Güvercinkayası Figürinlerine ayrılmıştır. Yerleşmede bulunan ve **11** tanesi insan **9** tanesi de hayvan biçiminde olan **20** figürinin tip tabloları hazırlanmış, figürinlerin yerleşme üzerindeki dağılımları aşağı ve yukarı yerleşme ayrımına giderek planlar üzerinden açıklanmıştır. Yapım teknikleri ve varsa bezemeleri detaylıca tanımlandıktan sonra buluntu bağlamları sorgulanmıştır.

2. Figürin Çalışmalarında Kuramsal Yaklaşımlar

İlk örneklerini Üst Paleolitik dönemle beraber gördüğümüz, Neolitik dönemden itibaren nicelik olarak artarak karşımıza çıkan figürinlerin (Rollefson 2008) materyal kültür içindeki konumu, sembolik anlamları, diğer buluntu grupları ve mekanlarla ilişkili bağlamları cevaplandırılması en zor konuların başında gelmektedir (Bozbay 2013:124). Konunun anlaşılmasını zorlaştıran en önemli faktör onu oluşturan çamurlu eller ve sembolik dünyasının tamamen yok olup gitmiş olmasıdır.

Tarihöncesi toplulukların inanç sistemleri, sembolik dünyaları ve buna bağlı uygulamaları ile ilgili yorumlarda en sık başvurulan buluntu türü olan figürinlerle ilgili neredeyse 50 yıldır süregelen bir tartışma ortamı bulunmaktadır.

Geniş bir zaman dilimi ve coğrafi alanı kapsayan çalışmaların yanında bölge, zaman ve yerleşme sınırlamalarına sahip olan çalışmalarda hem tipolojik ve kronolojik gelişim izlenmeye çalışılmış hem de işlevleri ve ait oldukları sembolik dünya yorumlanmıştır. Kimi akademik yayınlarda bu durum bir kısır döngü gibi ifade edilmiş ve halen bir fikir birliğinin bulunmadığı özel olarak vurgulanmıştır.

Ancak tarihöncesi dönemlerden günümüze kalan ve yeryüzünün neredeyse her bölgesine dağılmış on binlerce[2] figürin olduğu düşünüldüğünde; bu buluntu türü ile ilgili genel – geçer tespitlerde bulunmanın ne kadar güç ve bilimsel bir altlıktan uzak olacağı da yadsınamaz bir gerçektir[3].

Konu ile ilgili farklı bakış açılarının olmasının en önemli sebebi bir özne olarak arkeoloğun ta kendisidir. Arkeoloğun dünya görüşü, bilimsel altlığı ve malzemeyi yorumlarken tercih ettiği kuramsal çerçeve figürinin yorumunu da doğrudan etkilemektedir. Bahsedilen bu kuramsal çerçeve kimi zaman figürinlerin işlevleri ile ilgili yorumu genişletirken kimi zaman da konunun dar bir kapsamda

[2] Yalnızca Avrupa'da Neolitik ve Kalkolitik Döneme tarihlenen 50 binden fazla figürin bulunmaktadır (Hansen 2005:195-212).

[3] Figürinlerin işlevleri ve sembolik dünyaları ile ilgili çok farklı bakış açıklarının olması özellikle yüksek lisans ve doktora tezlerinde sıkça eleştirilmektedir.

kalmasına neden olmaktadır. Özellikle tipolojik ve kronolojik eksenli yaklaşımlar figürinlerin işlevleri ve sembolik anlamlarının gözden kaçırılmasına neden olmaktadır. Hodder bu konuda farklı yorumlara açık olmanın arkeolojik buluntuların anlamlarını genişleteceğini ve tarihöncesi figürinlerin temsil ettiği sembolik dünyayı daha iyi anlamamıza olanak sağlayacağını ifade etmektedir (Hodder 2004:76-81).

"Figürin Çalışmalarında Kuramsal Yaklaşımlar" başlıklı bu bölümün asıl amacı mümkün olan en geniş yelpazede kuramsal bir altlık sağlamak isteğidir. Bu amaçla bölüm iki alt başlıkta incelenecektir. İlk bölümde; figürin çalışmalarında ağırlıklı olarak "Ana Tanrıça" tanımında karakter bulan geleneksel yorumlar anlatılacak ardından yeni yaklaşımlar somut örneklerle açıklanacaktır.

2.1. Geleneksel Yaklaşımlar

Figürin çalışmalarında geleneksel yaklaşımlar en sade ifade ile tipolojiktir. Köken, cinsiyet, hammadde, biçim ve üslup tanımlamaları ile karakterize olan tipolojik yaklaşımda; figürinlerin tipolojik sınıflandırma yöntemi ile kronolojileri, etkileşimde bulunduğu çevre ve kültürler ile gelişim evreleri belirlenmekte (Atakuman 2017:85); veya doğrudan tanrı, tanrıça veya ritüelle bağlantılı objeler olarak yorumlanmaktadır (Öztürk 2013:13).

Bu yaklaşım; konuya farklı bir yönden bakan Bailey tarafından eleştirilmektedir. Bailey; geleneksel bakış açısında arkeologların figürinleri tanrı, Tanrıça veya Ritüel ile bağlantılı simgeler olarak gördüklerini ancak bu bakış açısının ne felsefi ne de arkeolojik bir altlığının bulunmadığını iler sürmektedir. Ona göre figürinleri tarihöncesi bireylerin temsilleri olarak okumak daha doğru bir yöntemdir (Bailey 1994: 321).

Geleneksel yaklaşımla neredeyse özdeşleşen kadın figürinleri, bilimsel yayınlarda sıkça kullanıldığı şekli ile "Ana Tanrıça"[4] (Şekil 1), özellikle arkeoloji

[4] Detaylı okuma için bkz. Mellaart 1967, Gimbutas 1982

dünyasında oldukça popülerdir ve üzerine çok fazla tez[5], makale yazılmış, bilimsel düzlemde tartışmalar gerçekleşmiştir[6].

Varlığı Üst Paleolitik döneme tarihlenen ve "Venüs Heykelcikleri" olarak tanımlanan (Bailey 2005:3), Neolitik Dönemle beraber yaygınlık kazanmış ve Kalkolitik dönemde de bu yaygınlığı sürdürmüş steotopik[7] tarzdaki kadın figürinleri, çoğunlukla bolluk, bereket, doğurganlık ile ilişkilendirilmiştir. Genel görüş bu figürinlerin "Yeryüzü Ritüelleri" ana başlığında gruplanan:

- Anaerkil Sosyal Düzen
- Refah ve Süreklilik
- Hastalık ve Felaketten Korunma
- Ölülerin Korunması

gibi konuların üzerine kurulu, dişi merkezli inanç ve ritüel simgeleri olduğu yönündedir (Omura 1984:129).

Kadın figürinlerinde geleneksel bakış açısı olan Ana Tanrıça ve anaerkil sosyal düzen bağlamından farklı bakış açıları ve yorumlamaların da bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Örneğin Karageorghis, bu tarz figürinlerin ölülere seks köleleri ve cariye olarak sunulduğunu düşünmektedir (Karageorghis 1981: 50)[8]. Ayrıca ölen eşlerle birlikte gömülmekten çekinen kadınların temsilcileri (Morris 1985:62) ve tarihöncesi pornografisi olarak yapılmış olabilecekleri yorumları da bulunmaktadır (Guthrie 1984:35).

[5] Bölümün yazıldığı Mayıs 2017 tarihinden Ulusal Tez Merkezi veritabanında Ana Tanrıça başlıklı **71** tane yüksek lisans ve doktora seviyesinde tez bulunmaktadır.
[6] Bkz. Meskell 1995; Daems 2004; Ştefan 2005-2006; Atakuman 2017; Talalay 1987; McDermott 1996; Russell-Meece 2005
[7] **Steotopik**: vücut hatları abartılı bir şekilde gösterilen ve cinsel bölgeleri gizlenmeyen, şişman kadın figürinleri için kullanılmaktadır (Demirtaş 2017: 394)
[8] Alıntılayan Sümer 2007:25

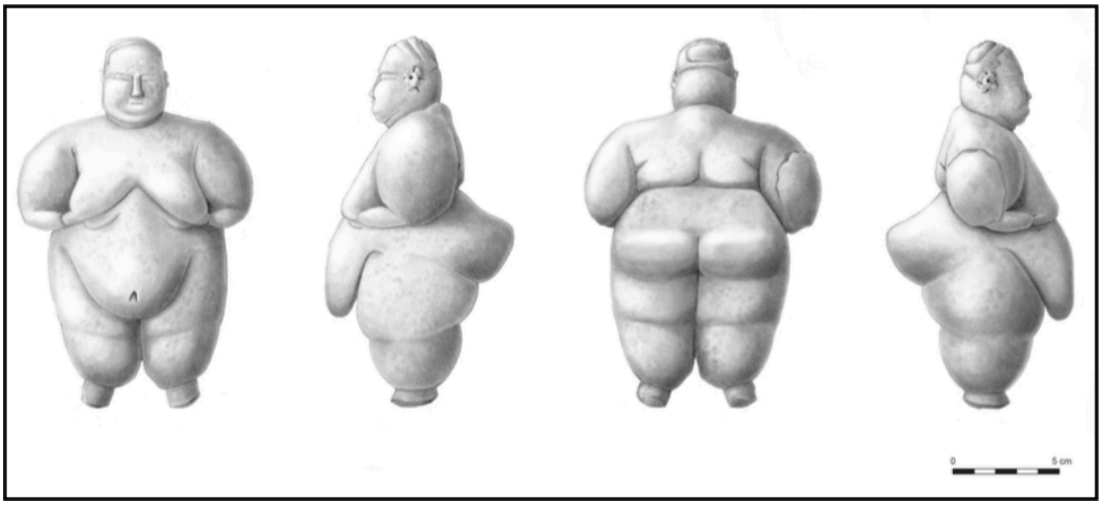
Şekil 1 "Uyuyan Venüs" heykelciği, Resim: Google Images.

Geleneksel yaklaşımla özdeşleşen Ana tanrıça yorumunun en önemli temsilcilerinden biri Marija Gimbutas'tır. Gimbutas, Güneydoğu Avrupa'nın Neolitik döneme tarihlenen figürinleri üzerinden yaptığı çalışmalar sonucunda bu toplumların anaerkil, barışçıl çiftçi topluluklar olduğunu ileri sürer. Görüşünü Çatalhöyük'teki duvar resimleri ve figürinlerle somutlaştıran Gimbutas, bahsedilen sosyal düzenin Yakındoğu'dan Batı Avrupa'ya kadar uzanan bir coğrafyada etkili olduğunu ileri sürmüştür (Gimbutas 1991a-b, 1999).

Geniş bir coğrafyada görülen kadın figürinlerden yola çıkarak tarihöncesinde Anaerkil bir sosyal düzenin var olduğunu iddia eden Gimbutas ve onu takip eden araştırmacılara ciddi eleştiriler yapılmıştır[9]. Bunlardan ilki, tarihöncesi insanların sembolik dünyaları ve onları temsil eden objelerle ilgili kapsamlı değerlendirmelerin daha somut verilere dayanması gerekliliğidir (Yetilmezsoy 2006:67). Dünyanın farklı bölgelerinde, farklı zamanlarda, kimi zaman aynı yerleşme içinde bile farklı biçimlerde karşımıza çıkan kadın figürinlerini, bu kadar

[9] Tartışmalarla ilgili detaylı bilgi için bkz. Gimbutas 1991; Meskell 1995; Talalay 1993; Hamilton 1996; Tringham-Conkey 1998

geniş kapsamlı bir genelleme dahil etmek konuyu basit bir inanç sistemi ve sosyal düzen başlığına sıkıştırmaktır.

Şekil 2 Geleneksel kuramların "Ana Tanrıça" olarak tanımlayacağı Çatalhöyük'te bulunmuş kadın figürini (Meskell vd. 2016:138 şekil 2)

Bir diğer eleştiri konusu ise "Ana Tanrıça" olarak ifade edilen kadın figürinleri ile beraber bulunan erkek, hayvan ve cinsiyetsiz figürinlerin yok sayılmasıdır. P. Ucko, Neolitik dönemde en az kadın figürinleri kadar yaygın erkek ve cinsiyetsiz figürinlerin de bulunduğunu öne sürmüştür (Ucko 1968:417; Meskell 1995:80).

Yakın tarihli araştırmalar da Ucko'nun bu tezini desteklemektedir. Son yıllarda Çatalhöyük ve Göbeklitepe'deki araştırmalarda Ana tanrıça yorumuna meydan okuyan erkek betimlemeleri açığa çıkarılmıştır. Aynı araştırmada ortaya çıkan istatistikler ise oldukça dikkat çekicidir. Örneğin Gimbutas'ın iddiasının aksine Çatalhöyük'teki kadın figürinlerinin tüm figürinler içerisinde %5'lik bir orana sahip olduğu, dolayısıyla Gimbutas'ın bu görüşünün yeni araştırmalar ışığında yeniden gözden geçirilmesi gereği doğmuştur (Atakuman 2017:87; Nakamura-Meskell 2006).

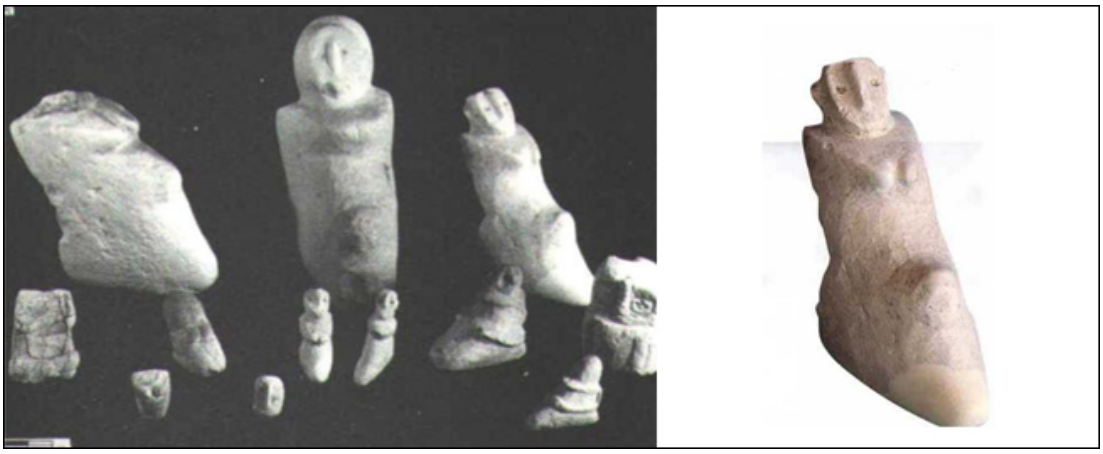
İnsan figürinlerinde cinsiyet tayin etmek oldukça zordur ve kadın figürinlerin oranları yerleşmeler arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Örneğin Çatalhöyük'te kadın figürinlerin tüm figürinlere oranı %5 iken; Göller Bölgesi'ndeki Hacılar yerleşmesindeki figürinlerin tamamı kadındır. Daha erken bir döneme oturan

Göbeklitepe'deki kabartmalı sahnelerde ise erkek betimlemeleri baskın iken hiç kadın motifi görülmemektedir (Hansen 2014:268- 274). Dolayısıyla yerleşmelerde bulunan veya bulunmayan erkek veya kadın figürinleri üzerinden değerlendirmede bulunmak ve onlara evrensel bir anlam ve işlev yüklemek pek mümkün değildir (Atakuman 2017:88).

Ana Tanrıça bağlamında bahsedilmesi gereken son nokta; anaerkil toplum yapısının cinsiyet, iktidar ve güç bağlamında ele alınmasıdır. Gimbutas'ın öncülük ettiği yaklaşım kadın figürinlerini sembol seçerek tarihöncesinde güç ve iktidarı kadınlarda simgeleştirmeye çalışmıştır.

Oysaki figürinler üzerinden kadına yapılan vurgu sosyal değil cinsiyet temellidir ve tarihöncesi topluluklarda kadının sosyal sistem içerisindeki önemini kanıtlamamaktadır (Atakuman 2017:88). Ayrıca ataerkil toplum yapısının kadını değersizleştirdiği fikrinden yola çıkan feminist bakış açısı cinsiyet fanatizmini bir uçtan başka bir uca kaydırdığı için tehlikeli de bulunmaktadır (Bahn 1999:112). Kadın figürinlerine yüklenen ana tanrıça, doğurganlık anlamları feminist bakış açısına sahip olan arkeologlarca da eleştirilmektedir. Zira bu bakış açısında kadını günümüzdeki gibi evsel alana hapsetmektedir (Hamilton 2000:135).

Geleneksel bakış açısında insan figürinlerinin işlevleri ve sembolik anlamları üzerine oluşturan kuramlardan biri de "Ana Tanrıça" kuramının karşısında yer alan "Baba Tanrı" yaklaşımıdır. Özellikle Güneydoğu Anadolu'daki çanak çömleksiz Neolitik dönem yerleşmelerinden ele geçirilen erkek betimlemeli figürinler bu kuram için temel kanıt niteliğinde kullanılmıştır.

Şekil 3 Mezraa - Teleilat erkek figürinleri (Özdoğan 2003:519)

Göbeklitepe'de 40,5cm yüksekliğinde ve iri bir erkeklik organına sahip heykelcik "Baba Tanrı" kuramının önemli buluntuları arasında yer almaktadır (Hauptmann 1999:80). Benzer şekilde Şanlıurfa'nın Birecik İlçesi'nde bulunan Mezraa – Teleilat (Şekil 3) yerleşmesinde kireçtaşından, özensiz bir şekilde üretilen figürinlerde de erkeklik organı betimlenmiştir (Aydıngün 2004:136). Sert bir yüz ifadesi ve dik duruşları ile topluluk içinde statü sahibi birini ya da erkek bir tanrının varlığını temsil ettiği düşünülmüştür (Özdoğan, 2003: 515– 517)[10].

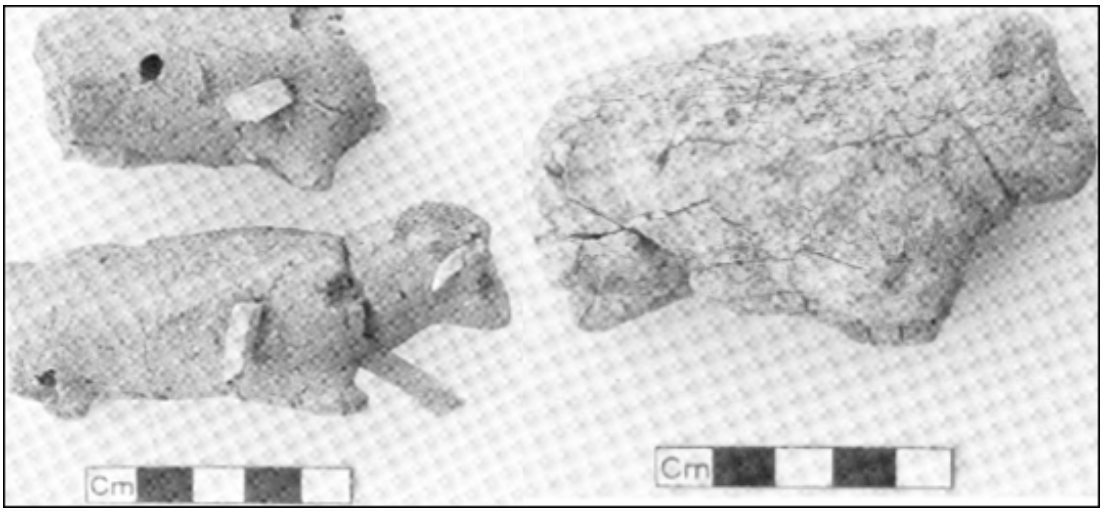
Ana tanrıça ve kısmen de olsa baba tanrı kavramı üzerinde şekillenen ve figürinlerin işlevleri üzerine geliştirilen geleneksel yorumlar, günümüzde halen geçerliliğini koruyor olsa bile bu kuramların karşısında onlara bilimsel bir düzlemde eleştiriler getiren karşı kuramlarda da bulunmaktadır. Bu kuramların ortak noktası daha önce de belirtildiği gibi, tarihöncesi toplulukların sembolik dünyalarının mutlak bir şekilde dini inançlar ve toplumsal cinsiyet iktidarı üzerinden kurgulanmış olmasına karşı durmalarıdır. Zira her iki bakış açısı için elde yeterli bilgi ve kanıt bulunmamaktadır.

[10] Baba Tanrı inancı ile ilgili daha detaylı okuma için bkz. Hauptmann 2003; Köroğlu 2006; Özdoğan 2003

2.2. Yeni Yaklaşımlar

1980'li yıllardan itibaren beraber arkeolojideki kuramların artışı figürinlerin işlevlerine dair yeni bakış açılarının ortaya çıkmasını da tetiklemiştir. Yapılış amaçları, hammadde ile olan ilişkileri, kullanım izi analizi, tipolojik yaklaşımların deneysel çalışmalarla desteklenmesi, kafa koparma gibi pek çok kriter göz önüne alınarak hem insan hem de hayvan figürinleri için geleneksel yorumların karşısında yeni kuramlar gelişmiştir (Guthrie 1984; Bailey 1994; Hodder 2005 - 2006; Hamilton 2000; Voigt 2000; Bailey 2005; McDermott 1996; Talalay 1987; Chapman-Gaydarska 2006).

Koruma, dilek ve istek, ölüm ve şiddet, büyü, oyuncak, av ve bereket, şamanizm gibi pek çok farklı yorumun tartışıldığı yeni yaklaşımların geleneksel yorumlardan en önemli farkı, çıkış noktasının inanç veya cinsiyet merkezli olmamasıdır. Örneğin figürinlerin işlevlerini anlamak için hammadde tercihlerine bakılması gerektiğini savunan yaklaşıma göre pek çok kadın ve hayvan figürinin kilden yapılmış olması kil ile toprak ve bereket ilişkisinin sembolü olarak yorumlanmıştır (Yetilmezsoy 2006: 130-131)[11].

Şekil 4 Ain Ghazal yerleşmesinde bulunan sembolik olarak avlanmış hayvan figürinleri (Rollefson 1986:49 P1.II:4)

[11] Hammadde tercihleri ile ilgili daha detaylı okuma için bkz. Papathanassopoulos, 1981:181

Bir başka bakış açısına göre kilden üretilen figürinlerin sık yapılan ritüellerle ilgili olduğunu düşünür. Örneğin Çatalhöyük'te kilden yapılmış çok sayıdaki figürinin günlük ev ritüellerinde kullanıldığı düşünülmektedir. Bu fikri desteleyen Ucko çabuk elde edilip hızlıca üretilebilen kil figürinlerin pek çoğunun kısa süreli amaçlar için üretildiğini belirtmiştir. Ucko'ya göre kil dışında tercih edilen hammaddeler bulunması ve şekillendirilmesi zor olduğundan, daha uzun amaçlı kullanım için üretilmiş olmalıdır (Ucko 1968:417).

Figürinlerin işlevleri üzerine geliştirilen ve sıkça kullanılan bir başka kuramsal yaklaşım figürin üzerindeki kullanım izleri üzerinden geliştirilmektedir. Bu kurama göre kilden yapılan figürinlerin çoğunun üzerinde kullanım izleri aranmış ve buna göre kuramlar geliştirilmiştir.

Örneğin hayvan figürlerinin üzerinde delme kesme gibi izlerin olması onların av ritüeli ile ilgili olabileceği görüşünü ortaya çıkarmıştır. Ain Ghazal'daki bir evin tabanına açılmış bir çukurda birlikte bulunan iki figürin bunu destekler niteliktedir. İki sığır figürini, karın ve baş bölgelerine küçük boyutlu birer kesme işareti ile sembolik olarak avlanmışlardır (Şekil 4). Üzerinde kullanım izi olmayan figürinlerde ise asıl amaç figürinin üretilmiş olmasıdır. Buna göre figürin yapılır yapılmaz bir kenara konulur veya bir çöp çukuruna atılır (Hamilton 1996:225; Broman – Morales 1990:60; Voigt 2000:261-267; Rollefson 1986:50).

Örneklerini bir sonraki bölüm olan Güvercinkayası Figürinleri başlığında da göreceğimiz gibi hem insan hem de hayvan figürinlerinde sıklıkla karşılaşılan bir diğer fenomen de figürinlerin kafalarının koparılmasıdır. Figürinlerin üretimine dair deneysel çalışmalarda en zayıf noktalarının boyun kısmı olduğu bilinmektedir ve bir yoruma göre bu bölgede yaşanan kırılmalar sıradandır (Hodder 2001:47). Ancak bu duruma kazılardan ele geçen figürinlerde çok yaygın bir şekilde rastlanıyor olması bu durumun sıradan kırılmalar olmadığı fikrini de tartışmaya açmaktadır (Hansen 2001:47, 2005:195; Hodder 2006:149; Umurtak 2005:93).

Deneysel çalışmalarda figürinlerin farklı kısımlarının önce modellendiği ardından birbirine yapıştırılan parçalarla bütünlendiği bilinmektedir (Hansen

2001:47). Bir yoruma göre figürinlerin farklı parçalarla bir araya getirilmesi üretim amacını da ortaya çıkarmaktadır. Yani figürinlerin parçalar halinde hazırlanıp sonrasında birleştirilmesinin kırılmak amacıyla olduğu düşünülür (Kuijt 2000:150).

Örneklerine çok sık rastlanan bu durumun ritüelle ilgili olduğu düşünülmektedir. Hodder kafası koparılmış bir şekilde bulunan insan figürinlerinin terk edilmiş ev içlerinde bulunduğunu belirterek kafatası kültü ile ilişki kurar. Hamilton ise hayvan figürinlerinde de gördüğümüz bu uygulamanın Av ile ilişkisi olduğunu ileri sürmüştür (Hamilton 2000:137). Güvercinkayası'nda da sıkça rastladığımız kafası kırık olan figürinlerle ilgili olarak Chapman, İngiliz Arkeolog Leslie Grinsel'in cenazesini örnek vermiştir. Buna göre Grinsel ölümünden sonra bedeninin yakılıp bir urne içerisine konarak en sevdiği yerde kırılıp çevreye atılmasını, kırılmış olan urne parçalarının da 12 arkadaşı arasında dağıtılmasını istemiştir. Bu şekilde Grinsell ve arkadaşları arasında yine Grinsell'e ait olan sembolik bir hatıra ile ilişki kurulur. Chapman benzer bir durumun tarihöncesi figürinlerinde görülen kırılmaların da sebebi olabileceğini düşünmüştür. Buna göre bilinçli olarak kırılan figürinler ortak hafızayı temsil etme ve sosyal ilişkileri güçlendirme görevini üstlenmiş olabilirler (Chapman-Gaydarska 2006:1-2).

Yakın zamanda hayvan figürinleri ile ilgili yapılan pek çok araştırma bu türdeki figürinlerin işlev ve yapılış amaçlarındaki çeşitliliği göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bunlardan ilki ve en yaygın olanı av ile ilgili olanıdır. Figürinler üzerindeki delme, kesme ve koparma izleri bir çeşit sembolik av olarak yorumlanmıştır (Hamilton 1996:225; Broman-Morales 1990:60; Voigt 2000:261-263, 267).

Av kuramına Rollefson tarafından ciddi eleştiriler getirilmiştir. Ona göre hayvan figürinlerinin av için kullanıldığına dair yorum yapabilmek için daha sağlam kanıtlar olması gerekmektedir ve hayvan figürinleri ile avlanan hayvanlar arasında bir ilişki olmak zorunda değildir. Örneğin Ain Ghazal'daki kazılarda elde edilen kemiklerin %50'si keçi iken yerleşmede sadece 1-2 tane keçi figürini bulunmuştur[12].

[12] Yerleşmede bulunan kemik türlerinin detaylı listesi için bkz. Köhler-Rollefson 1993:96 Tablo 1

Benzer örnekler Çayönü ve Çatalhöyük'te de görülmektedir. Çayönü'nde yuvarlak ve ızgara planlı yapılar evresinde en çok domuz tüketilirken hiç domuz figürini bulunamamıştır (Rollefson 2008:409). Çatalhöyük'te ise 1995-1999 arasında 150 adet hayvan figürini bulunmuştur. Çoğunlukla sığır, koyun, keçi ve köpek türüne ait olan figürinlerde en çok avlanan hayvan olan yaban domuzu hiç yoktur (Russell – Meece 2005:217).

Av ritüeline karşı çıkan bir başka yaklaşım ise üzerinde herhangi bir kullanım izi olmayan figürinlerle ilgilidir. Kafa koparma ritüelinden yola çıkan bu bakış açısına göre kafası koparılmış figürinler vahşi türlerle evcil olanları ayırt etmek için üretilmiştir. Bu bakış açısı aynı zamanda figürinlerin eğitici işlevine vurgu yapan kurama da destek olmaktadır (Voigt 2000:161). Bu grupta olan figürinlerden oturmuş ya da uzanmış şekilde betimlenenlerin ise evcilleştirme ile ilgili olduğu düşünülmektedir (Hamilton 1996:225).

Hayvan figürinleri ile ilgili bahsedilmesi gereken son kuram Hahn'a aittir. Hahn'a göre bu figürinlerle güçlü, hızlı, saldırgan hayvanlar temsil edilmektedir. Bu temsiliyetin, tarihöncesi insanların bu hayvanlara duydukları saygı ve korkunun bir yansıması olarak düşünmüştür. Ona göre figürinlerde betimlenen hayvanlar avlanması zor olan türlerdir (Hahn 1986:222; Kozlowski 1992:40).

Sonuç olarak figürinlerin işlevlerini veya onu yaratanların duygu, düşünce ve inanç sistemlerini anlamak ve ortak bir nokta bulmak oldukça güçtür. Bölüm bir bütün halinde incelendiğinde konuyla ilgili olarak yapılmış kuramsal çalışmalar hem çok fazla hem de çeşitlidir.

Bölgeden bölgeye hatta kimi zaman aynı yerleşme içinde bile farklı anlamlar taşıyan ve neredeyse dünyanın her noktasında görebildiğimiz figürinler için bir genelleme yapmak mümkün değildir. Bundan dolayı figürinlerin yorumlanmasında önemli birer araç olan kuramların her biri bir diğeri kadar önem taşımaktadır ve figürin çalışmalarında değerlendirilmelidir.

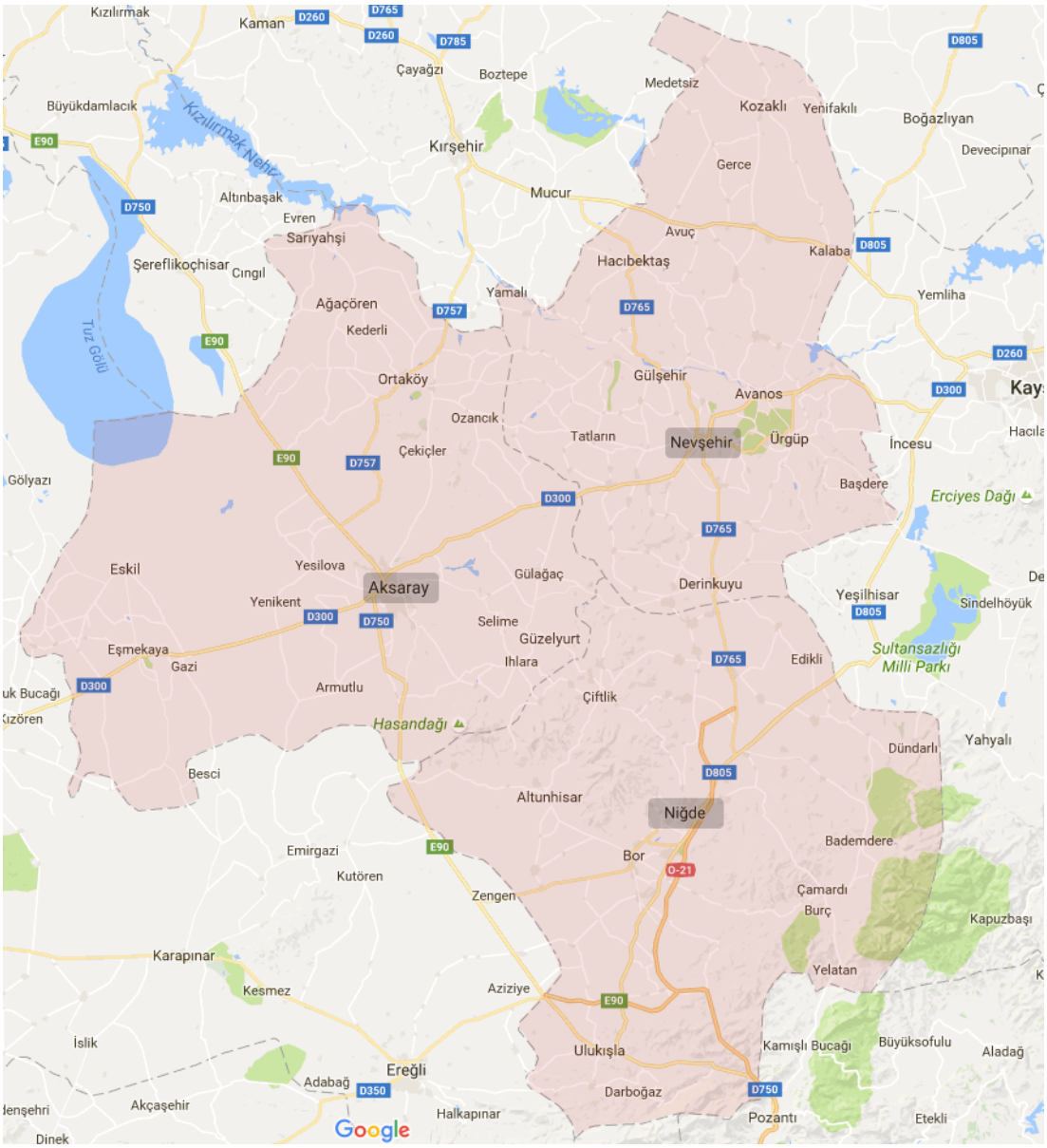
3. Orta Anadolu'da Kalkolitik Dönem

3.1. Bölgenin Çevresel Özelikleri

Coğrafi anlamda Orta Anadolu Bölgesi, Anadolu Yarımadası'nın tam merkezinde oldukça geniş bir alan olarak tarif edilse de bölge arkeoloji literatüründe temel olarak Volkanik Kapadokya, Konya Ovası ve Kuzey Orta Anadolu olmak üzere 3 alt bölgeye ayrılmaktadır. Doğu ucunda Volkanik Kapadokya (Harita 1), batı ucunda Göller Bölgesi içinde kalan Beyşehir Havzası, merkezde Tuz Gölü ve güneyde Konya Ovası'nı kapsayan bölge, yer şekilleri bakımından güney kesiminde geniş düzlükler ile yumuşak, kuzeyde ise engebeli sert bir görünüm sergilemektedir (Özbaşaran 2011:100).

Volkanik Kapadokya, jeolojik araştırmalara göre değişik tektonik aktivite ve fayların etkisinde kalan bir bölgedir. Batıda Tuz Gölü fayı, doğudaysa Toroslardan başlayarak Niğde ve Kayseri'den geçen Ecemiş fayları bulunmaktadır. Bölge Neojen döneminde batıda Tuz gölü ve kuzeyde Kayseri Sultansazlığı tektonik çanakları arasında konumlandığından yüksek bir plato halini almıştır. Kapadokya'nın yeryüzü şekilleri, tektonik hareketler kadar volkanik hareketlerin de etkisi altında kalmıştır (Esin 1998: 67). Yaklaşık 25 milyon yıl önce gerçekleşen tektonik hareketler sonucu Erciyes, Hasandağ, Melendiz, Keçiboyduran ve Göllüdağ volkanları meydana gelmiştir.

Güvercinkayası'nın da yer aldığı ve Kapadokya'nın batı sınırını oluşturan arazinin yapısı, doğudaki araziye göre daha yumuşaktır. Özellikle Melendiz vadisinde akarsu aşındırması ile sarp kayalıklar ve sırtlar meydana gelmiştir (Hacar 2011:143-144). Volkanik Kapadokya'nın, coğrafi anlamda yaklaşık 80.000km2'lik bir alanı kapladığı düşünülmektedir (Esin 1998:63). Genel olarak kuzeyde Karadeniz ve Kuzey Anadolu dağları, batıda Tuz Gölü, güneyde Toroslar ve doğuda Malatya arasında kalan alan, bölgenin sınırlarını da oluşturmaktadır. Bölgenin merkezinde ise Aksaray, Nevşehir, Niğde ve kısmen Kayseri şehirleri bulunmaktadır (Esin 1998:63-67).

Harita 1 Çekirdek Kapadokya Bölgesi'nin coğrafi sınırları

Volkanik Kapadokya, Yakındoğu'nun en önemli obsidyen yataklarına ev sahipliği yapmaktadır. Çevrenin obsidyen kaynakları anlamında sahip olduğu zenginlik, yüzey araştırmaları ile de ortaya çıkarılmıştır. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda, hem hammadde kaynağı hem de üretim / işlik alanı olarak kullanılmış, 19 obsidyen kaynağı tespit edilmiştir (Esin 1998:68, Cauvin vd. 1996:250-251).

Konya Ovası, Türkiye'nin yüzölçümü olarak en büyük düzlüğüdür. Konya – Karapınar arasında kuzeybatı – güneydoğu, Karapınar – Bor arasında ise güneybatı –

kuzeydoğu doğrultusunda uzanmaktadır. Bu düzlük, Pleistosen'den Holosen'e geçişle beraber kurumaya başlayan eski Konya Gölü'nün açığa çıkan tabanı ile karakterize olur. Ancak Kapadokya'daki volkanik hareketlerin etkisi ile kuzeydoğu – güneybatı yönlü uzanan, yer yer yüksek alanlar da göze çarpmaktadır (Erol 1978: 111-139).

Kuzey Orta Anadolu ise her iki alt bölgenin aksine, daha yüksek ve engebeli bir yapıya sahiptir. Bölgede bulunan ve Karadeniz bölgesi ile sınır oluşturan dağların yüksekliği 2000 metreyi geçmemektedir. Bitki örtüsü olarak Konya ve Kapadokya bölgesi gibi step özellikli olsa da kuzeye doğru gidildikçe yazın yapraklarını dökmeyen tipte ağaçlar görülmektedir (Roberts 2015:84).

Orta Anadolu bölgesi su kaynakları bakımından iki farklı karakter göstermektedir. Bölgenin kuzeyinde Kızılırmak ve Sakarya gibi sularını denize döken nehir havzalarının yanında kapalı havza konumunda olan su kaynakları da bulunmaktadır. Volkanik Kapadokya'da Melendiz ve Karasu ile, Konya Ovası'nda May ve Çarşamba nehirleri bölgenin önemli kapalı havzalarındandır.

Bölgenin Paleocoğrafya verileri Acıgöl Bölgesi'nden elde edilen sonuçlara dayanmaktadır. Bu çalışmaya göre, "Younger Dryas" adı verilen kuru ve soğuk dönemin ardından, MÖ 9700 yıllarında iklimde ani değişiklikler yaşanmıştır. Sıcaklıkların artması ve yıllık yağış miktarında görülen artış, bitki örtüsünde de değişikliğe neden olmuş ve step ortamı yerini geniş çayırlıklara bırakmıştır (Özbudak 2016:11). MÖ 9700 ile başlayıp 6200 ile son bulan nemli ve yağışlı dönem, 6200'de başlayan ve yaklaşık 200 yıl süren kuru ve soğuk bir iklim ile kesintiye uğramıştır (Clare-Weninger 2014:1-2). MÖ 6.binyılın başlangıcı ile tekrar nemli iklim koşulları ortaya çıkmıştır.

3.2. Bölgenin Araştırma Tarihçesi

Aşağıda kronolojik olarak ele alınacak olan bölgede ilk araştırmalar, Cumhuriyetin ilk yıllarına dayanmaktadır. Kuzey Orta Anadolu'da Kızılırmak yayı içerisinde, 1927-1932 arasında Von der Osten tarafından Alişar (Von der Osten

1937a, 1937b), 1935 yılında Hamit Zübeyir Koşay tarafından Alacahöyük (Koşay 1951), yine Hamit Zübeyir Koşay ve Mahmut Akok tarafından 1947-1949 yılları arasında kazılan Büyük Güllücek (Koşay-Akok 1947; 1948; 1957; 1973), Tunç Çağı'na ait pek çok önemli veriyi açığa çıkarmakla beraber bölgede daha eski dönemlere duyulan ilgiyi pek arttırmamıştır ve yakın döneme kadar çoğu bilim insanı, bölgede yüzey araştırmaları yaparak benzer yerleşmeler tespit etmeye çalışmıştır.

Kronolojik olarak bu örneklerden ilki Ankara Müzesi uzmanlarından Burhan Tezcan'ın 1958 yılında Aksaray'da yaptığı yüzey araştırmasıdır. Tezcan, bu araştırma sırasında Gelveri / Yüksek Kilise (Aksaray) yerleşmesini bulmuştur. Yüzeyden aldığı iki adet tüm kaseyi Anadolu Medeniyetler Müzesi'ne teslim etmiş, yerleşmeyi Balkan kültürleri ile ilişkilendirmiştir (Esin 1998:110, Tezcan 1958:520). Gelveri / Yüksek Kilise yerleşmesi, ilerleyen yıllarda gerçekleşen pek çok yüzey araştırması ve bilinçsiz malzeme toplama nedeniyle bir anlamda tahrip edilmiştir.

1950 ve 1960 yılları genelde Orta Anadolu arkeolojisi, özelde ise bölgenin Neolitik ve Kalkolitik döneminin anlaşılması açısından önemli gelişmelere sahne olmuştur. Batı Torosların kuzeyini araştırma bölgesi seçen J. Mellaart, Denizli'den başlayıp Konya'nın doğusuna kadar olan bir alanda çalışmalar yapmış ve çok sayıda yerleşmeyi arkeoloji dünyasına kazandırmıştır (Mellaart 1954; 1958; 1965; 1967; 1970; 1975). Bu çalışmalar sırasında tespit edip başlattığı Göller Bölgesi'ndeki Hacılar[13] (1957 – 1960 yılları) ve Konya Ovası'ndaki Çatalhöyük (1961-1963 ile 1965 yılları) kazıları, bölgenin kronolojisinin Neolitik döneme kadar indiğini kanıtlamıştır.

Bölgede Mellaart'ın çalışmalarından önce sadece birkaç yerleşim bilinmekteydi. Bunlar; 1910 yılında H. Ormerod (Ormerod 1912) tarafından bulunan Çukurkent (Konya), 1938 yılında Amerikan Prehistorya Derneği tarafından bulunan Pınarbaşı–Bor (Niğde) ve Jeolog Kleinsorge tarafından 1940'larda bulunan Ilıcapınar (Konya)'dır.

[13] Bkz. Excavation at Hacılar I-II, Mellaart 1970

Mellaart ile benzer zamanlarda bölgede araştırmalarını sürdüren D. French de Canhasan (Karaman) yerleşmelerini tespit etmiş ve ilk olarak Canhasan I kazısını başlatmıştır. French daha sonra yerleşmenin yaklaşık 700m kuzeybatısında yer alan Canhasan III yerleşmesinde de iki sezon süren kazılar gerçekleştirmiştir (Özbaşaran 2011:102)[14].

Volkanik Kapadokya Bölgesi'nde tarihöncesi araştırmaları, Türkiye'nin diğer bölgelerine göre daha geç bir tarihte başlamıştır. İlk kapsamlı yüzey araştırması, Ian Todd tarafından 1964 ile 1966 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Türk Arkeoloji Dergisi'nin 15. sayısında "Preliminary Report on a Survey of Neolithic Sites in Central Anatolia"[15] başlığıyla yayınlayan makalesinde, yüzey araştırmalarının temel amacın saptanan yerleşmelerin Yakındoğu'nun diğer bölgeleri ile olan ilişkilerini ortaya koymak olarak belirtmiştir (Todd 1966:103, Ayrıca bkz. Todd 1966, 1973 ve 1980). Aşıklı Höyük (Aksaray), Tepecik – Çiftlik (Niğde), Köşkhöyük (Niğde), Pınarbaşı (Niğde) yerleşmelerini de bulan Todd, bölgedeki Neolitik / Kalkolitik kültürleri anlamanın yanında bölgenin doğal çevresi hakkında da önemli veriler sunmuştur (Bahar vd. 1996: 12). Todd'un bu çalışmalar sonucunda elde ettiği C14 sonuçları bölgenin kronolojisinin anlaşılmasına da önemli bir katkı olmuştur[16].

Volkanik Kapadokya Bölgesi'ndeki ilk sistematik kazı, Niğde ili Bor İlçesi'ne bağlı Bahçeli Beldesi'ndeki Köşk Höyük'tür (Niğde). Yerleşme 1964 yılında Richard Harper ve Margaret Ramsden tarafından yüzey araştırması esnasında gezilmiş, 1965 yılında ise Todd tarafından yayını yapılmıştır. Köşk Höyük'te sistematik kazılar, 1980 yılında DSİ tarafından açılmak istenen bir su sondajı sırasında bazı buluntuların ortaya çıkması sonucu, Niğde Müzesi Müdürlüğü ve Uğur

[14] French 1962, 1963; 1965a; 1966

[15] Türk Arkeoloji Dergisi 1966, sayı:15, Cilt:2, Sayfa:103-107. Türk Arkeoloji Dergisi; Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü web sitesinden yayınlanmaktadır. http://www.kulturvarliklari.gov.tr/

[16] I. Todd Aşıklı'nın açığa çıkan kısımları detaylıca incelemiş ve net tarihleme yapmak için karbon örnekleri toplamıştır. Bu çalışma ile ilgili daha detaylı bilgi almak için bkz. Todd 1968, Özbaşaran 2011:103

Silistreli'nin[17] başkanlığında başlamıştır. 1983 – 1990 yılları arasında Silistreli başkanlığında devam ettirilen kazılar, onun vefatı sebebiyle beş yıl kesintiye uğramış, 1995 yılında Ankara Üniversitesi'nden Aliye Öztan tarafından yeniden başlatılmış ve 2009 yılından sona ermiştir (Öztan 2007:223-224)[18].

Bölgedeki ikinci kapsamlı yüzey araştırması 1986 ile 1998 yılları arasında, Japonya Doğu Kültür Merkezi adına Sachihiro Omura başkanlığında yapılan yüzey araştırmalarıdır. Toplam 13 yıl süren yüzey araştırmalarında tespit edilen höyük ve yerleşmeler harita üzerinde işaretlenerek daha sonra çalışma yapacak olan arkeologlar ve diğer bilim insanları için önemli bir bilimsel altlık olmuştur (Omura 1990 - 1999).

Volkanik Kapadokya Bölgesinde, yüzey araştırmaları ve kazıları için bir diğer önemli tarih ise 1989 yılıdır. Ufuk Esin tarafından Çanak – Çömleksiz Neolitik döneme tarihlenen Aşıklı Höyük (Aksaray ili Gülağaç İlçesi Kızılkaya Köyü) kazısı başlatılmış ve ardından Aksaray Projesi hayata geçirilmiştir. Aşıklı Höyük kazıları sırasında Esin, Gelveri / Yüksek Kilise'de de kısa süreli bir sondaj çalışması yürütmüştür. Höyük ilk olarak 1963 yılında Hititolog E. Gordon tarafından bulunmuş, daha sonra I. Todd tarafından kapsamlı yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Gelveri Yüksek Kilise'de Esin sonrası ikinci ve sistematik üç haftalık bir çalışma, Aksaray Arkeoloji Müzesi adına Sevil Gülçur tarafından 2007 yılında yürütülmüştür. Yerleşme alnında tahribatın az olduğu düşünülen, doğuya bakan yamacı üzerinde dört farklı alanda, 5x5m boyutlarında, anakaya yüzeyine kadar ulaşılan deneme açmaları uygulanmıştır (Gülçur 2008:22).

Bölgedeki bir diğer yüzey araştırması ise 1990 yılında, Hüseyin Sever vd. tarafından Kayseri Kültepe'de ortaya çıkarılan Asurca çivi yazısı tabletlerde bahsedilen Puruşhattum, Wahşuşana, Waşhania, Ulama, Şalatuwar gibi Karum (büyük ticaret merkezi) ve Wabartum (Küçük ticaret merkezi)'ların bulunması

[17] bkz. Silistreli, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1989a, 1989b, 1989c, 1990a, 1990b; Silistreli-Ogün 1985
[18] Ayrıca bkz. Öztan 2002, 2012a, 2012b

amacıyla Nevşehir, Niğde ve Aksaray illerinde yapılmıştır. Araştırma sonucunda toplam 19 höyük tespit edilmiştir (Sever vd. 1991:523).

Aşıklı Projesi kapsamında 1993-1994 yıllarında, Roma Üniversitesi'nden E. Schneider ve U. Esin başkanlıklarında Sevil Gülçur'un da dahil olduğu bir yüzey araştırması yapılmıştır. Bir süre sonra Aksaray, Nevşehir, Niğde illerini kapsayan bu araştırmanın başkanlığını Gülçur üstlenmiş ve 2001 yılına kadar sürdürmüştür. Bu çalışma, Volkanik Kapadokya Bölgesi'ndeki en kapsamlı yüzey araştırmasıdır. Gülçur, dönem gözetmeksizin yürüttüğü araştırmaların hedefini memleket kültür envanterine katkı şeklinde belirtmiştir. Bu çalışmanın sonucunda Aksaray bölgesinde pek çok yeni Neolitik yerleşmenin yanı sıra (Musular, Acıyer, Sırçantepe, Çakılbaşı ve Yellibelen) Kalkolitik döneme tarihlenen buluntu alanlarını da (Güvercinkayası, Alayhan Höyük, Toptepe, Kültepe, Büyük Deller, Mercimekkayası, Canavarlıtepe, Oluklunun Kaya) belgelemiştir (Gülçur 2002: 274)[19]. Güvercinkayası, bu yüzey araştırması sırasında 1994 yılında bulunmuş ve 1996 yılında Aksaray Müzesi Müdürlüğü başkanlığında İstanbul Üniversitesi'nin katılımıyla Gülçur'un danışmanlığında kazı çalışmaları başlatılmıştır. Katılımlı kazı, 2007 yılında Bakanlar Kurulu izinli çalışma statüsüne kavuşmuştur.

1993 yılında Aşıklı Höyük Ekibi tarafından tespit edilen ve Aşıklı Höyük'ün son evresinde iskân edildiği anlaşılan Musular yerleşmesinde 1994-1995 yıllarında Gülçur tarafından yüzey toplaması yapılmış, 1996 – 2004 yılları arasında da Mihriban Özbaşaran'ın başkanlığında kazılmıştır (Özbaşaran 1999). Musular, Aşıklı çevresinde yer alan Çanak Çömleksiz Neolitik döneme tarihlenen üç uydu yerleşmeden biridir.

Mellaart'ın 1961 ile 1965 yıllarında gerçekleştirdiği Çatalhöyük kazıları yaklaşık 20 yıl aradan sonra 1993 yılında Ian Hodder tarafından yeniden başlatılmıştır. Oldukça disiplinli ve geniş bir ekip tarafından yürütülen Çatalhöyük Araştırma Projesi, bir taraftan Çatalhöyük kazılarını devam ettirirken diğer taraftan da bölgenin jeomorfolojik ve jeoarkeolojik geçmişini araştırıp Çatalhöyük'ün öncülü

[19] Ayrıca bkz. Gülçur 1995, 1997b, 1999b, 2000a, 2000c, 2001, 2002, 2003a

olabilecek yerleşmeleri saptamaya çalışmıştır. Bu kapsamda Watkins 1994 yılında Pınarbaşı, Baird ise yüzey araştırmasında tespit ettiği Çatalhöyük öncülü Boncuklu kazısına başlamıştır (Özbaşaran 2011: 103)[20].

Daha önce bahsedildiği gibi bölgede yaşanan yoğun volkanik faaliyetler sonucu Volkanik Kapadokya Bölgesi'nde pek çok irili ufaklı obsidyen yatakları ve bunlarla bağlantılı işlikler yer almaktadır. Bölgede ilk araştırmalar Şevket Aziz Kansu ve Güner Soylu tarafından yapılmış ve Nevşehir – Acıgöl eteklerinde Orta Paleolitik döneme tarihlenen bazı obsidyen aletler bulmuşlardır (Esin, 1998:79). Volkanik Kapadokya Bölgesi'ndeki en kapsamlı obsidyen çalışmaları Nur Balkan Atlı ve ekibi tarafından yürütülmüştür. 1997 – 2001 yılları arasında Balkan Atlı tarafından yürütülen Kömürcü-Kaletepe Obsidyen İşliği (Niğde - Kömürcü) kazıları süresince bölgede araştırmalar yapılmış, Niğde ve Aksaray illeri, Melendizler, Nenezi ve Göllü Dağ obsidyen yataklarının malzemeleri üzerinde detaylı analizler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda bölgenin tarihi Alt Paleolitik döneme kadar inmiştir (Balkan Atlı, 2000: 32-33, 35). Göllüdağ volkan konisinin eteğinde Kömürcü kasabasında bulunan Kaletepe obsidyen atölyesi, bölgenin en iyi araştırılmış işliklerindendir. İşlik alanında Paleolitikten Kalkolitik döneme kadar uzanan süreçte ağırlıklı olarak ithal edilen yarı mamul hammadde üretilmiştir (Gülçur 2003b: 494).

1966 yılında I. Todd tarafından tespit edilen Tepecik - Çiftlik (Çiftlik, Niğde) yerleşmesi, 2000 yılından beri bölgenin Neolitik - Kalkolitik sürecini aydınlatması amacıyla Erhan Bıçakçı başkanlığında kazılmaktadır (Bıçakçı 2007). 2003 yılında Burçin Erdoğu tarafından Orta Anadolu Tuz Projesi adı altına bir proje gerçekleştirilmiştir. Bu projeyi Erdoğu, tuz kullanımını tanımlamak, en erken tüketimi ve Anadolu Prehistoryası için anlamını keşfetmek olarak tanımlamaktadır (Özbaşaran 2011: 105, Erdoğu vd. 2003; Erdoğu-Özbaşaran 2008).

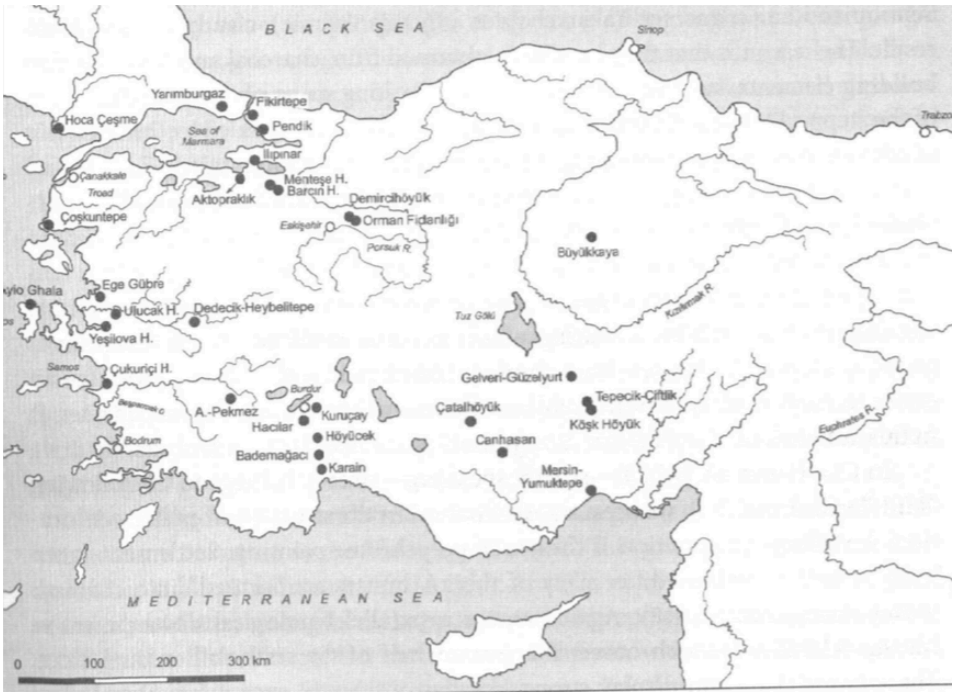
Bölgedeki en güncel yüzey araştırması, İstanbul Üniversitesi'nden Semra Balcı tarafından gerçekleştirilmektedir. 2014 yılından beri NİTA (Niğde Tarihöncesi

[20] Ayrıca bkz. Baird 2002, 2007; Watkins 1996; Hodder – Matthews 1998

Yüzey Araştırmaları) projesi kapsamında geniş bir alanda yüzey araştırmaları yürütülmekte ve yeni buluntu alanları tespit edilmektedir. 2015 yılında toplamda 23km^2 bir alanda gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında toplam 23 buluntu yeri saptanmıştır (Balcı 2016:8). Tespit edilen buluntu yerlerinde gelecekte yapılacak olası arkeolojik kazılar, bölgenin tarihöncesi dönemi için önemli veriler sunma potansiyeline sahiptir.

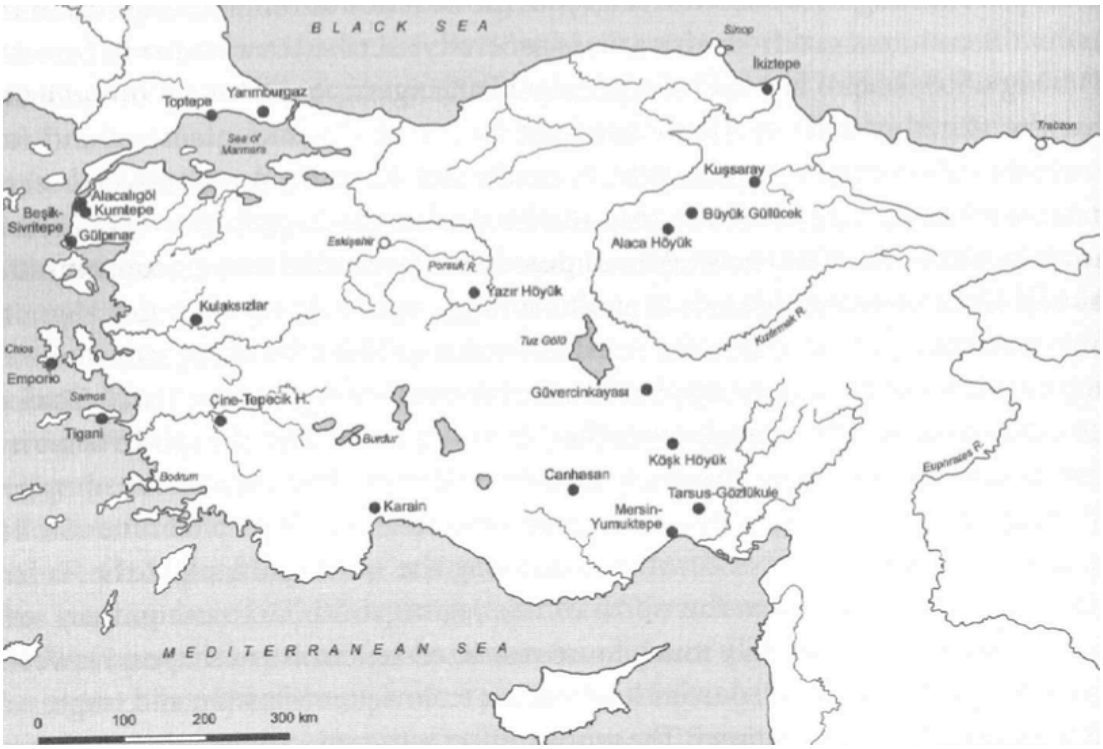
3.3. Bölgenin Krono – Kültürel Çerçevesi

Güneyde Toroslar, doğuda volkanik Kapadokya Bölgesi ve batıda ise Göller Bölgesi arasında kalan Orta Anadolu bölgesi (Özbaşaran 2011:99); tarihöncesi toplumlar için zengin hammadde kaynakları sağlamış, önemli bitki ve hayvan popülasyonu, tuz, kil ve obsidyen kaynakları ile önemli bir merkez halini almıştır (Gülçur 2012:213). Bölgenin zengin hammadde kaynaklarına sahip olması, tarihöncesi toplulukların da bu bölgede yoğunlaşmasına neden olmuş, zamanla iki alt bölge öne çıkmıştır. Günümüzdeki Niğde, Nevşehir ve Aksaray illerini kapsayan Volkanik Kapadokya Bölgesi ile Konya, Karaman illerini kapsayan Konya Ovası bu iki alt bölgeyi temsil etmektedir.

Şekil 5 Bölgedeki Erken Kalkolitik yerleşimler (Schoop 2011:53 Fig. 7.2)

Her iki bölge de tarihöncesi kültür topluluklarının yaşam biçimleri, birbiri ile olan kültürel ve teknolojik benzerlikleri ve Neolitik'ten Kalkolitik döneme geçişte yaşanan dönüşümleri anlama çabasında bilim insanlarının ilgisini çekebilecek anahtar yerleşmelere (Şekil 5 Şekil 6 Şekil 7) sahip olmasına rağmen bölgenin araştırma tarihçesi kısmında anlatıldığı gibi uzun süreler Yakındoğu arkeolojisinin gölgesinde kalmış ve bölgenin doğudan batıya uzanan özel coğrafi konumu, Yakındoğu kültürlerinin Ege ve Avrupa'ya geçişlerinde bir köprü işlevi gördüğü yaklaşımını ortaya çıkarmış, bu yaklaşım da Orta Anadolu'nun kendine has kültürel kimliğinin göz ardı edilmesine neden olmuştur (Özdoğan 2007:17).

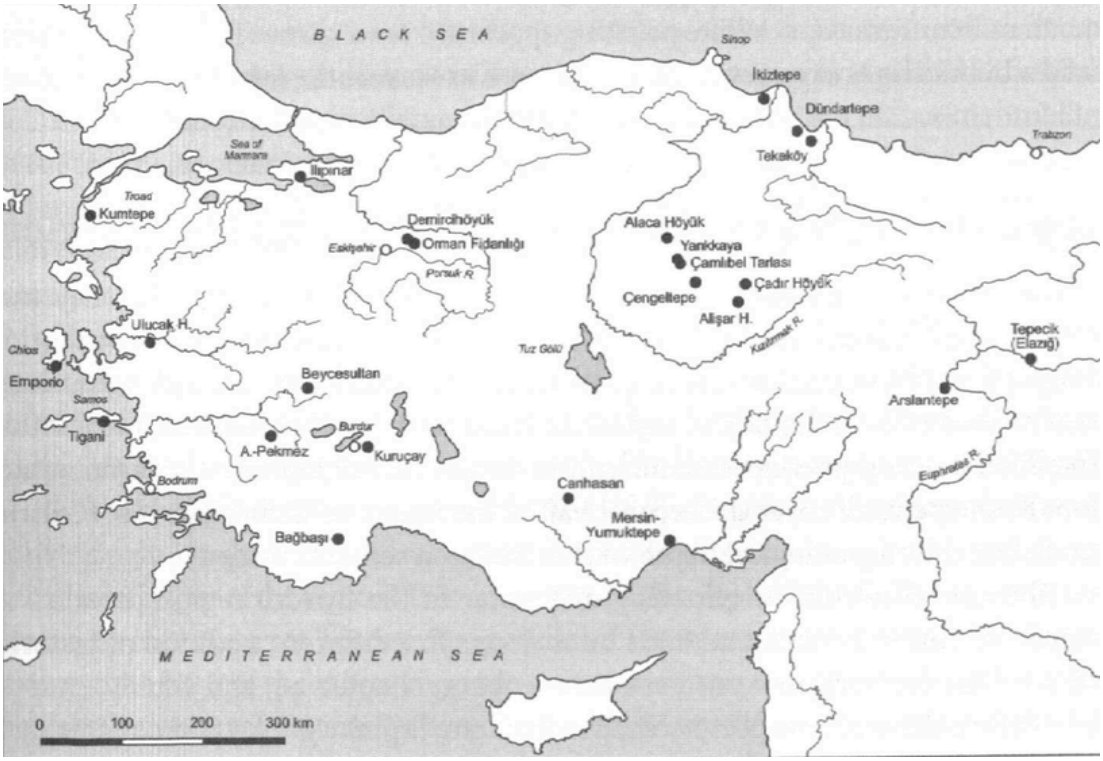

Şekil 6 Bölgedeki Orta Kalkolitik yerleşimler (Schoop 2011:58 Fig. 7.3)

1960'lı yıllarda J. Mellaart, D. French ve I. Todd'un çabaları ile bölgede başlayan yüzey araştırmaları ve hemen ardından Çatal Höyük, Canhasan, Hacılar, Beycesultan kazılarından elde edilen sonuçlar Anadolu'nun iç bölgelerindeki Neolitik ve Kalkolitik dönemlerin varlığını ilk defa gözler önüne serdiği gibi, Mersin – Yumuk Tepe'nin Erken Neolitikten Tunç çağlarına kadar kesintisiz süren tabakalanması ile ilişkilendirilerek bölgeyi Mezopotamya kronolojisine entegre etme

çabalarında da kilit rol oynamıştır (Mellaart 1954; French 1964; Todd 1966, 1968, 1972, 1980; Gülçur 2002, 2001, 2000b, 1999, 1997, 1995).

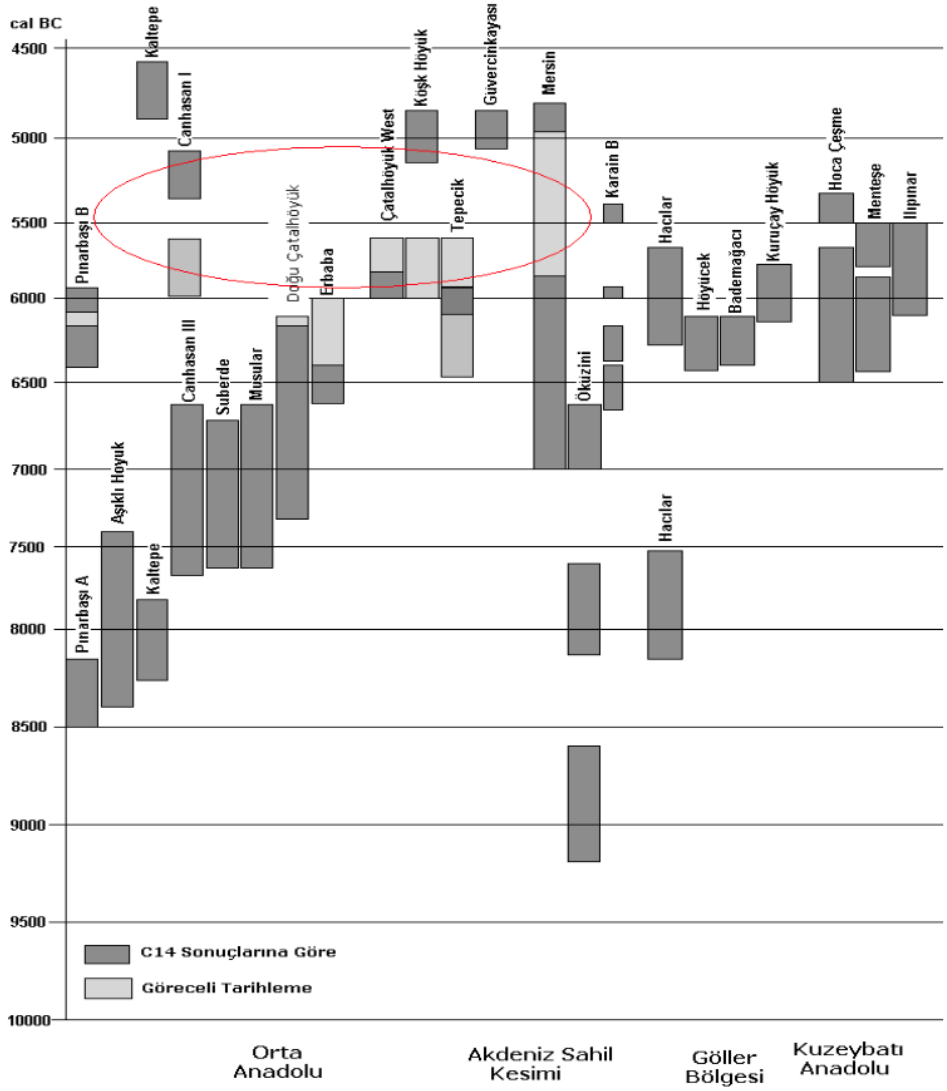
Bugün hala geçerliliğini koruyan ve başka bir coğrafyadan ithal edilmiş bu kronolojik dizin bir dizi problemi de beraberinde getirmektedir. Bunlardan en önemlisi Anadolu coğrafyasını yekpare bir şekilde algılayan ve buna uygun kronolojiler üretme anlayışıdır (Özbudak 2016:17). Oysa ki Orta Anadolu Kalkolitiği, Yakındoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden farklı bir gelişim göstermektedir.

Şekil 7 Bölgedeki Son Kalkolitik yerleşimler (Schoop 2011:61 Fig. 7.4)

Yakındoğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kalkolitik Dönemin başlangıcından Tunç Çağı'na kadar geçen sürede, kültür ve teknolojide kesintisiz bir gelişim görülürken (Özdoğan 2002: 117), Orta Anadolu Kalkolitiği ise bambaşka bir kültürel model sunmaktadır. Bölgedeki ilk dönem kazıları ile beraber güncel çalışmalar ve kalibre edilmiş C14 sonuçları bir arada değerlendirildiğinde MÖ 6.binin başlarına oturtulan İlk Kalkolitik dönemin kabaca MÖ 5700 - 5600 çizgisinde sonra erdiğini göstermektedir. Tablo 1'de de görüldüğü gibi yaklaşık 300 yıl süren bir kültürel

boşluktan sonra MÖ 5300'le beraber bölgede özellikle mimari ve sosyal yaşamda radikal değişimler gözlemlenmektedir.

Tablo 1 Bölgenin kronolojik tablosu (Özbudak 2016:10 Tablo 1; Thissen 2002:324)

Bölgenin Kalkolitik Dönemi; Konya Ovası'nda Çatalhöyük Batı (Konya) ile Can Hasan I (Karaman), Volkanik Kapadokya Bölgesi'nde ise Gelveri –Yüksek Kilise (Aksaray), Köşk Höyük (Niğde), Güvercinkayası (Aksaray), Tepecik – Çiftlik (Niğde) ile temsil edilmektedir. Çatalhöyük Doğu, Tepecik – Çiftlik, Köşk Höyük ve Can Hasan I yerleşmeleri sahip oldukları uzun tabakaları ile Son Neolitik (MÖ 7. binyılın ikinci yarısı) – İlk Kalkolitik (6. Binyılın ilk yarısı) arasında yaşanan

değişimleri anlamada kilit rol oynamaktadır. Benzer şekilde Köşk Höyük, Can Hasan I, Güvercinkayası ve Gelveri – Yüksek Kilise ise İlk – Orta Kalkolitik arasında yaşanan kültürel kırılmayı ve ardından gelen yeni kültür modelini daha iyi anlamamızı sağlayabilecek yerleşmelerdir. Bölgenin Son Kalkolitik dönemi ise üzerinde daha fazla çalışmayı gerektirecek kadar boşluktadır.

Eldeki mevcut bilgiler Geç Neolitik Sonu, İlk Kalkolitik Dönem'in başında Orta Anadolu coğrafyasında yerleşim organizasyonu, ölü gömme gelenekleri, sanat, hammadde kullanımı, çanak – çömlek ve yontma taş üretiminde kayda değer değişimlerin yaşandığını göstermektedir (Marciniak-Czerniak 2007:115).

Her iki alt bölgedeki kültür modellerini ve dönemler arası değişimleri tanımlanmadan önce iki bölgeyi birbirinden ayıran / birleştiren temel bazı fenomenlerden bahsedilmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki iskan faaliyetlerini doğrudan ilgilendiren yapı malzemesi seçimidir (Tablo 2). Konya Ovası'nda Erken Neolitikten – Son Kalkolitik dönem sonuna kadar temel yapı malzemesi olarak kerpiç tercih edilmişken, Kapadokya Bölgesi'nde taş belirleyici olmuştur (Gülçur 2012:216). Bölgede Aşıklı ve Musular'da şekillenmeye başlayan taş kullanımı Kalkolitik dönem ile beraber bir gelenek halini almıştır (Gülçur 2003:497). Bölgenin hammadde anlamında zenginliği göz önüne alındığında bu tercihin pratik sebeplerle açıklanamayacağı bir gerçektir. Bölge hakkındaki güncel bilgilerimiz bu farklılığı açıklayacak düzeyde olmamasına rağmen tercihin kültürel nedenlere bağlı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Yerleşme İsmi	**Bölge**	**Yapı Malzemesi**
Tepecik-Çiftlik	Volkanik Kapadokya	Taş
Köşk Höyük	Volkanik Kapadokya	Taş
Gelveri	Volkanik Kapadokya	Taş
Güvercinkayası	Volkanik Kapadokya	Taş
Canhasan I	Konya Ovası	Kerpiç
Çatalhöyük	Konya Ovası	Kerpiç

Tablo 2 Adı geçen yerleşmelerin yapı malzemesi tercihleri

Bir diğer fenomen ise İlk Kalkolitik'in sonunda yaşanan ve yaklaşık 300 yıl süren karanlık dönemdir. Schoop bu durumu "Kültürel gelişmelere dair elimizdeki bilgilerin yetersizliği nedeniyle altıncı binyılın ikinci yarısının büyük kısmı karanlık çağ olarak kabul edilebilir" şeklinde yorumlamıştır (Schoop 2005:358). Kalkolitik Çatalhöyük (MÖ 6000 – 5500) (Erdoğu 2007:135, Erdoğu 2008, 2009) haricinde Köşk Höyük, Tepecik-Çiftlik, Gelveri ve Can Hasan I'de temsil edilen bu boşluk kabaca MÖ 5700 – 5300 arasında oturmaktadır (Tablo 3). İlk ve Orta Kalkolitik geçişini tanımlamayı da güçleştiren bu boşluk ile ilgili ifade edilmesi gereken bir başka husus ise MÖ 5700-5600 çizgisinde yerleşmelerin ya terk edildiği ya da tahrip edilmiş olduklarıdır.

Can Hasan 1	
2A	5300 – 5100
2B	5715 – 5635
Köşk Höyük	
I	MÖ 5300 – 4910
II – V	MÖ 6300 – 5600
Tepecik - Çiftlik	
2.4	MÖ. 5700 sonrası
2.3 **2.2** **2.1**	MÖ 6000 – 5700
Gelveri – Yüksek Kilise	
II. Evre (Klasik)	Orta Kalkolitik Geçiş
I. Evre (Arkaik)	İlk Kalkolitik

Tablo 3 MÖ 5700 – 5300 arasında tabaka veren yerleşmeler (Thissen 2002:326 – 327; Öztan 2012b: 45; Öztan 2005: 11; Bıçakçı 2012:103; Gülçur – Kiper 2004: 428)

Orta Anadolu'da İlk Kalkolitik dönem, özellikle Konya Ovası'nda görülen, "Merkez ve Periferi" ilişkisi öne çıkmaktadır (Marciniak-Czerniak 2007:123). Erken Neolitik'ten iyi bildiğimiz ve dönemin de karakteristik özelliği olan tek merkezde yoğun nüfuslanma davranışı, Erken Kalkolitik ile kesin bir zıtlık içermektedir. Örneğin Neolitik Çatalhöyük çevresinde, MÖ 8.binyılın ikinci yarısına tarihlenen Ali Höyük, Boncuklu ve Sancak gibi küçük neolitik yerleşmeler varken, MÖ 6.binyılın

başında Can Hasan ve Çatalhöyük çevresinde kümelenmiş 14 tane küçük yerleşme bulunmaktadır (Baird 1996: 12; 1997: 13; 1999: 13; 2005: 61).

Aynı bakış açısı ile Volkanik Kapadokya bölgesi incelendiğinde merkez olarak adlandırabileceğimiz bir yerleşme bulunmamakla beraber yerleşme sayısında yaşanan artış Konya Ovası ile benzerdir. Özellikle 1993 – 2001 yılları arasında Sevil Gülçur tarafından gerçekleştirilen "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri Yüzey Araştırması" projesinde Kalkolitik döneme tarihlenen pek çok buluntu alanının[21] tespit edilmesi bu savı destekler niteliktedir (Gülçur 2002: 274, ayrıca bkz. Gülçur 1995, 1997b, 1999b, 2000a, 2000c, 2001, 2002, 2003a).

Bölgenin Kalkolitik çerçevesinin açıklanmaya çalışıldığı bu bölümü, akademik yayınlardan alışık olduğumuz şekilde her yerleşmeyi mimari, çanak – çömlek, sembolizm vd. alt başlıklara ayırarak anlatmak hem konunun net olarak anlaşılmasını engellemekte hem de Konya Ovası ile Volkanik Kapadokya arasındaki ilişkinin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle mimari, çanak çömlek üretimi ve sembolizm gibi ana konuları birbiri ile ilişkiler kurularak açıklamaya çalışmak bölgenin kültür modelini anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Orta Anadolu'da, hem Neolitik hem de Kalkolitik dönem "bitişik ve sıkışık" mimari düzenle karakterize olmaktadır. Yapı içlerinde Son Neolitik ile başlayan ve Erken - Orta Kalkolitik dönemle beraber devam eden bir dizi değişim görülüyor olsa bile bitişik nizamda mimari düzenden vazgeçilmemiştir.

Yapı içindeki değişimin erken izleri Neolitik Çatalhöyük'ün Son Neolitik (MÖ 6400 sonrası) tabakalarında kendini göstermektedir. Erken evrelerden itibaren birbirine bitişik nizamda, aralarında sokak veya geçit bulunmayan kerpiçten inşa edilen yapılarla karakterize olan mimari plana V. tabaka ve sonrasında tespit edilen sokak veya geçitler eklenmiştir. Yine bu tabaka ile beraber yapı içlerinde bulunan av sahneleri ve geometrik motifler gibi betimlemeler azalmaktadır. Yerleşme sakinlerinin Neolitik doğu höyükten Kalkolitik batı höyüğe taşınması sonrasında

[21] Güvercinkayası, Alayhan Höyük, Toptepe, Kültepe, Büyük Deller, Mercimekkayası, Canavarlıtepe

bitişik nizam devam etmekle beraber yapıların artık iki katlı inşa edildiği görülmektedir. Ayrıca ilerleyen kısımlarda açıklanacağı gibi bina içlerindeki duvar resimleri de tamamen ortadan kalkmıştır. Payanda ile desteklenmiş iki katlı kerpiç yapı planı Can Hasan 1'in III – I (French, 2001:67) arası tabakalarında da görülmektedir (Erdoğu 2009b; Marciniak-Czerniak 2007:122, Fig.8). Aynı dönemde Volkanik Kapadokya Bölgesi'ne geldiğimizde ise bitişik ve sıkışık nizamda yerleşme planının devam ettiği görülmektedir. Batı Çatalhöyük ile Can Hasan I'den bilinen payandalarla desteklenmiş iki katlı kerpiç yapıların ise bölgede tercih edilmediği bilinmektedir.

Bölgenin yerleşme stratejisi Orta Kalkolitik dönem ile beraber büyük bir değişime sahne olmuştur. Zengin alüvyal ova yerleşmeleri terk edilerek daha önce hiç örneği görülmemiş şekilde, yerleşmeler yüksek sırtlarda ve doğal kaya üzerlerinde kurulmaya başlanmıştır. Bu durum özellikle Volkanik Kapadokya Bölgesi'nde gözlemlenmektedir. Tepecik – Çiftlik yerleşmesi dışında Köşk Höyük, Güvercinkayası ve Gelveri, bu değişime oldukça iyi birer örnektirler (Gülçur 2012:213). Yerleşmelerin büyük bir bölümünün çok fazla genişlemeye olanak sağlamayan, yüksek kayalıklar veya korunaklı dik yamaçlara kurularak oldukça kısa süreli iskan görmesi, çok tabakalı höyükleşmeye engel olmakla beraber daha akıllı ve önceden tasarlanan yerleşmelerin önünü de açmıştır. Özellikle Köşk höyük[22] 1.tabaka ve Güvercinkayası'nda görülen bu değişimde yerleşmeler artık bir plan dahilinde ve topografyaya maksimum seviyede uyumlu tasarlanmaktadır (Gülçur 2012, 2003).

Bölgenin Son Kalkolitik dönemi henüz tam anlamıyla netleşmemiştir. Can Hasan 1'in 1. tabakası ve Güvercinkayası III. tabakası ile temsil edilen bu dönemde mimari anlamında vurgulanması gereken iki nokta bulunmaktadır. İlki Güvercinkayası'nda görülen ve Kapadokya Bölgesi'ne yabancı kerpiç mimarinin ortaya çıkışıdır. Kerpiç tuğladan analı kuzulu tekniğinde örülmüş, surun kalıntılarını altlık olarak kullanan, güney cephesi sekmeli giden, en az 30m uzunluğunda

[22] Köşk Höyük 1.tabaka klasik kronolojik dizinde Orta Kalkolitik Dönem'e denk gelse de Aliye Öztan farklı bir bakış açısı ile 1.tabakayı Erken Kalkolitik Dönem'e tarihlemektedir.

üzerinde büyük bir binayı taşıdığı düşünülen bir teras ve kuzey yamaçta açığa çıkarılmış büyük bir kerpiç yapı ile temsil edilmektedir. Baraj gölünün sebep olduğu yoğun su erozyonu nedeniyle bu tabakanın mimarisine yönelik kesin bir şey söylemek mümkün olmamaktadır. Can Hasan'da ise 2A tabakasında hiç tespit edilmemiş olan avlu niteliğindeki alanlar ortaya çıkmıştır (Sagona- Zimansky 2015:121).

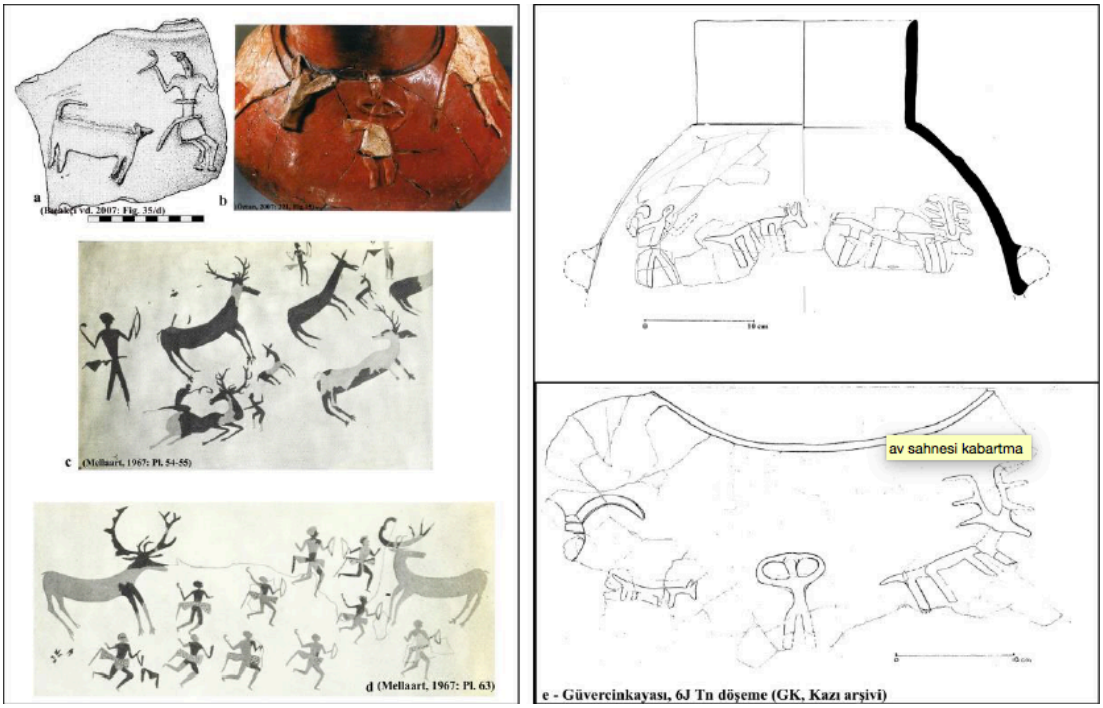
Sosyal yaşamdaki değişim ve yerleşme stratejilerinde dönüşümle bütünleşen bir başka araştırma konusu da sembolizm ve ritüellerdir. Erken Kalkolitik ile beraber taşınabilir objelerde hayat bulan dönüşümün (Hodder 2006:375), gerçek niteliğini anlayabilmek için Neolitik Dönem'in sembolizminden bahsetmek gerekmektedir. Çanak – Çömleksiz Neolitik dönem Aşıklı Höyük, Musular, Çayönü, Nevali Çori, Göbekli Tepe, Jerf al-Ahmar ve Ain Ghazal'dan bilindiği gibi hem Güneydoğu Anadolu, hem Doğu Akdeniz hem de Orta Anadolu Bölgelerinde ritüel amaçlı inşaa edilmiş, anıtsal ve herkese açık kamusal binalarla, Çanak – Çömlekli Neolitik Dönem ise bu herkese açık kamusal yapıların ortadan kalkmasıyla karakterize olmaktadır (Erdoğu 2009: 129-130)[23].

Bölgede şimdiye kadar kazısı yapılmış yerleşmelerde kamusal ritüel binası olarak tanımlanabilecek bir yapı bulunamamış olsa da özellikle Doğu Çatalhöyük'te bazı binaların duvarlarında görülen sembolik öldürme ve dans sahnesine benzer resim ve kabartmalardan dolayı bu amaçlı kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Bahsedilen duvar resimleri ve kabartmalar, genellikle aynı yapı içerisindeki gömütlerle ilgilidir ve gömütlerin yer aldığı platformlar üzerine yapılmıştır (Hodder 2007:322). Son zamanlarda Doğu Çatalhöyük'ün sembolik öldürme / dans sahnesine benzer bir duvar resmi Köşk Höyük'te bulunmuştur (Erdoğu 2009:136, Öztan 2007:225).

Erken Kalkolitik döneme gelindiğinde ise sanat, özellikle çanak çömlek ve figürinler gibi taşınabilir sanat eserlerinde temsil edilmiştir. Ayrıca bu dönemde Çatal Höyük Doğu'dan bildiğimiz duvar resimleri ortadan kalkmıştır. Özellikle insan

[23] Detaylı bilgi için bkz. Özdoğan vd. 1998:581-601; Stordeur 2000:1-4; Rollefson 2000:163-188; Verhoeven 2002:233-258

ve hayvan betimlemeli çanak çömleklerle karakterize olan yeni kültürün Neolitik Çatalhöyük'te bulunan duvar resimleri ile olan benzerliği ise dikkat çekicidir. Kalkolitik Batı Çatalhöyük'ün çanak çömleğini inceleyen J. Last geometrik duvar resimlerindeki betimlemelerle benzerlikler bulmuştur. Aynı çalışmada Köşk Höyük, Tepecik – Çiftlik ve Batı Çatalhöyük'teki insan figürlerinin Neolitik Çatalhöyük ile oldukça benzer olduğunu tespit etmiştir. Her üç yerleşmede de yer alan insan figürleri benzer kıyafetlerle betimlenmiştir (Şekil 8) (Last:1998:375; Hodder 2006:251).

Şekil 8 Kabartma bezemeli çanak çömlekler ve duvar resimlerinde av sahneleri (Demirtaş 2017: 380)

Kapadokya bölgesinin Erken Kalkolitik Dönem çanak çömleğini temsil eden Köşk Höyük II – III ve Tepecik Çiftlik'in kabartma bezemeli çanak çömlekleri sembolik anlamların yanında sosyal yaşam, tarım ve hayvancılıkla ilgili önemli bilgiler vermektedir. Bu betimlerde ilk kez evcilleştirilmiş bitki ve hayvan türleri görülmektedir. Gerçekçi üslupta bereketi sembolize edebilecek kadın, av, olgunlaşmış başak ve hasat gibi sahneler de izlenmektedir (Gülçur 2003:501; Bıçakçı 2001:37-39 Resim 8-11; Öztan 2002:58, 65-69, Resim 9-14; Silistreli 1989a:361-372, levha I-XIII).

Orta Kalkolitik dönemde ise Güvercinkayası ve Köşk Höyük 1.tabakadan bildiğimiz kadarıyla gerçekçi üslupta betimleme birkaç örnek dışında tamamen terk edilmiştir. Bu dönem kabartmaları kaş, göz, boynuz ve el tarzında sembolik anlamları ağır basan stilize kabartmalarla karakterize olmaktadır (Gülçur 2003:502; Gülçur-Endoğru 2000:58, 65-66). Stilize betimleme aynı zamanda figürinlerde de görülen bir tercihtir. Örneğin Güvercinkayası'nda bulunan 20 figürinden 3 tanesi gerçekçi, 17 tanesi ise stilizedir.

Erken Kalkolitik Dönemle beraber başlayan ve hem Konya Ovası'nda hem de Volkanik Kapadokya Bölgesi'nde izlenebilen bu değişim, aslında sanatın işlevinin de değişmiş olabileceğini göstermektedir. Neolitikte ölüm ve diğer dünya ile olan bağlantıyı temsil eden sanat, Erken Kalkolitik ile beraber bolluk bereket, tarım faaliyetleri gibi günlük yaşam ve sosyal hayat ile ilgili mesajlar vermiştir. Yine Neolitikte yapı içlerinde ve taşınmaz objelerde içe kapanık görünüm, Erken Kalkolitik dönemle beraber dışa ve herkese açık bir karaktere bürünmüştür (Balter 2008:320; Garfinkel 2003:92).

Daha önce de bahsedildiği gibi Orta Anadolu Bölgesi'nde MÖ 6000 çizgisinde yaşanan önemli değişimlerin başında çanak çömlekler gelmektedir. Bu buluntu topluluğu, toplulukların yaşam biçimleri, sembolik dünyaları vb. ile ilgili önemli bilgiler vermekle beraber kronolojik dizin tartışmalarında da önemli yer tutmaktadır. Göreceli tarihlendirme çalışmalarında kilit rol oynayan çanak çömlekler bölgede C14'ü eksik olan tabaka veya yerleşmelerin kronolojik dizine oturtulmasında da önemli bir altlık sağlamıştır. Örneğin Orta Kalkolitik Dönem'i yansıtan Canhasan'ın 2A tabakasına ait radyo karbon analizi bulunmamaktadır. Bu tabakadan ele geçen çanak çömleklerin benzerlerine radyo karbon analizi bulunan Güvercinkayası ve Köşk Höyük I. tabakadan bilindiği için bu tabaka Orta Kalkolitik'e oturtulmaktadır. Benzer bir durum hiç radyo karbon örneği olmayan Gelveri – Yüksek Kilise için de geçerlidir (Gülçur ve Kiper 2004:428; Öztan 2012: 45; Öztan 2005:11).

Konya Ovası ve Kapadokya bölgesi Kalkolitik Dönem çanak çömleklerinde benzerlikler olsa da iki bölgeyi de karakterize eden iki farklı mal grubu bulunmaktadır. Bunlardan ilki Konya Ovası'nda bulunan ve benzerlerini Göller Bölgesi'nde de gördüğümüz gibi açık renkte krem astar üzerine kırmızı renkte boyalı çanak çömleklerdir (Özbudak 2016:19)[24]. Bu mal grubu ne Doğu Çatalhöyük'ün 6400 – 6000 arasına oturan Geç Neolitik tabakalarında, ne de Can Hasan'ın erken evrelerinde görülmüştür. Her iki yerleşmenin Neolitik tabakalarından Kalkolitik tabakalarına sadece çizi, kazı ve nokta bezemeli çanak çömlekler aktarılmıştır. Bölge ile karakterize olan boyalılar aynı zamanda Mersin – Yumuk Tepe'nin 6. binyılın ikinci çeyreğine tarihlenen XXV- XX arası tabakalarında da rastlanmaktadır (Schoop 2011:154).

İkinci mal grubu ise Volkanik Kapadokya bölgesi ile özdeşleşmiş kırmızı astarlı kabartma bezemeli çanak çömlek grubudur. İlk olarak Köşk Höyük'te görülen insan ve hayvan kabartma bezemeli örnekleri başlangıçta tek bir örnek iken daha sonra Tepecik – Çiftlik ve Gelveri'de de benzerlerinin bulunması ile Kapadokya bölgesine özgü bir hal almıştır (Silistreli 1985; Silistreli - Ogün 1989; Öztan 2002:58; Bıçakçı 2001:28). Kabartma bezeme olarak betimlenen sahneler, Konya Ovası'nda Batı Çatalhöyük'te görülen boya bezemeli örneklerine göre oldukça gerçekçi bir üsluba sahiptir.

Orta Kalkolitik Dönem'de ise kabartma bezemelerdeki gerçekçi üslup yerini daha stilize örneklere bırakmıştır. Örneklerini Köşk Höyük I ve Güvercinkayası'nda gördüğümüz betimlemeler sadeleşmiş; kaş, göz, boynuz ve el tarzında sembolik anlamları ağır basan stilize kabartmalarla karakterize olmuştur (Gülçur 2003:502). Bu dönemde Köşk Höyük I ve Güvercinkayası ile karakterize olan bir başka mal grubu ise siyah veya koyu yüzlü, kalın cidarlı depolama kaplarıdır (Gülçur 2012:221).

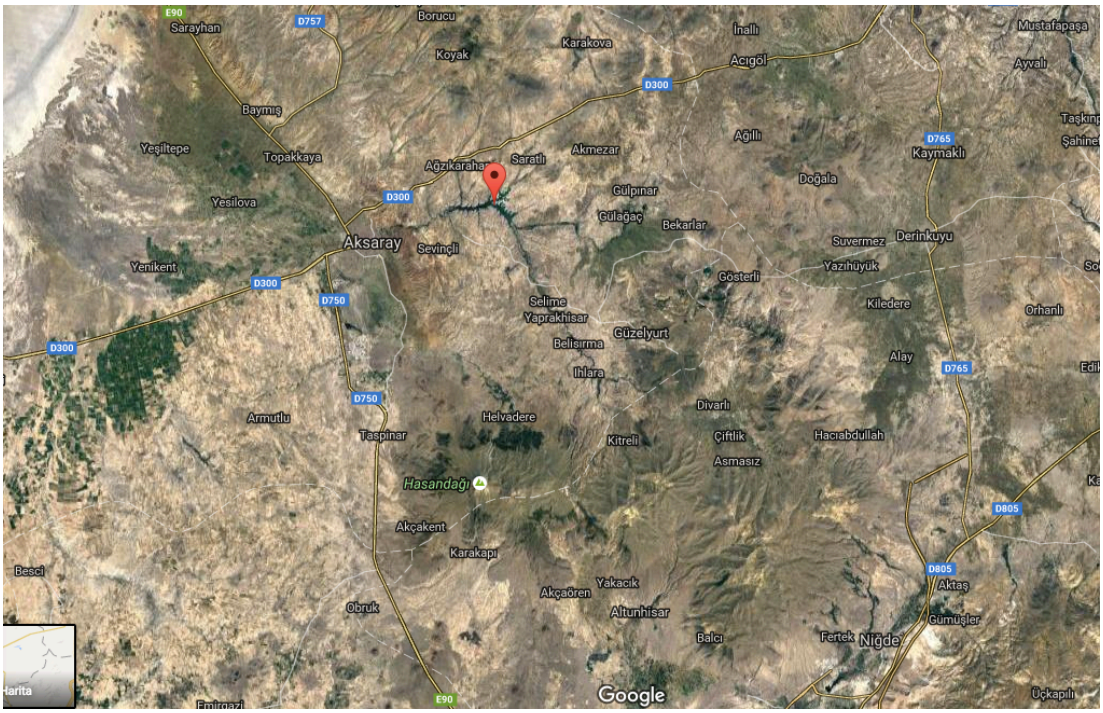
Bölgenin çanak çömlek kültürü ile ilgili vurgulanması gereken son nokta ise hamur, fırınlama ve kil özelliklerinde yatmaktadır. Konya Ovasındaki çanak

[24] Göller Bölgesi'ndeki yerleşmeler ve çanak çömlek grupları ilgili detaylı okuma için bkz Duru 2006

çömlekler oldukça iyi fırınlanmış, tamamına yakını astarlı ve boyalıdır. Pişirme kapları dışında oldukça özenli olan çanak çömleklerin yoğunluk anlamında da az olduğu görülmektedir. Kapadokya ise Konya Ovası'na zıt bir görünüm sergilemektedir. Bölgedeki çanak çömleklerin neredeyse tamamı özlü, kile hiçbir işlem yapılmadan fırınlanmıştır. Tüm bu veriler Konya Ovası çanak çömleğinin daha özel, Kapadokya çanak çömleğinin daha işlevsel ve ekonomik işlevli olabileceğine işaret etmektedir (Özbudak 2016:143-144).

4. Güvercinkayası: Yer Seçimi, Mimari Düzen, Geçim Ekonomisi

Orta ve Geç Kalkolitik dönemlere tarihlenen Güvercinkayası (kal. C14 M.Ö 5200 – 4820 Şekil 10)(Gülçur ve Kiper 2004:428), diğer adı ile Porsuklukaya, Aksaray İli Gülağaç İlçesi Çatalsu Köyü'nün (Harita 2) 1km batısında, 1/25000 ölçekli Türkiye haritasının L32/a2 paftasında, Mamasun Baraj gölü içerisinde, Orta Anadolu'da çalışan arkeologların sık kullandığı bir terimle Volkanik - Çekirdek Kapadokya Bölgesi'nde[25], yer almaktadır (Gülçur-Endoğru 1998:86).

Harita 2 Güvercinkayası'nın haritadaki konumu

Baraj gölü içinde konumlanan yerleşme, kuzeyden ve güneyden yüksek kayalıklarla, doğudan ise bir sırt ile çevrelenmiş korunaklı bir düzlükte, Melendiz su yatağına doğru uzanan bir kaya masifinin üzerinde yer almaktadır. Bu kaya masifi güney ve batı cepheleri tırmanılması olanaksız, yaklaşık 20m yüksekliğinde birer falez görünümündedir. Masifin zirve düzlüğü önünde basamaklar yaparak inen kuzey yamacı, doğusunda ise oldukça geniş bir teras yer alır (Gülçur-Endoğru 1998:86). Yerleşme, 1964 yılından itibaren Mamasun Baraj gölü içerisinde kalmıştır. Batı ve

[25] Detaylı bilgi için: Çevresel Özellikler ve Araştırma Tarihçesi bölümüne bakınız.

güney kesimleri yüksek kayalarca korunsa da doğu terası ile kuzey yamacı yoğun su erozyonu (Şekil 9) nedeniyle ciddi tahribata uğramıştır (Demirtaş 2015:23).

Şekil 9 Mamasun Barajı'nın yerleşmeye etkisi (Kazı Arşivi)

38^0 24’ 05” enlemi ile 34^0 11’ 47” boylamında yer alan Güvercinkayası’nın coğrafi konumuna yönelik ilk cevaplanması gereken sorulardan biri yer seçimidir (Çaylı 2009:42). Adını doğduğu dağ silsilesinden alan Melendiz Su, bölge için hem coğrafi hem de arkeolojik açıdan önemli bir konuma sahiptir ve tarihöncesi toplulukları için yerleşme alanı seçiminde belirleyici bir rol üstlenmiştir (Gülçur-Endoğru 1998:85).

Gülçur bu durumu şu şekilde açıklamaktadır (Gülçur 2004b: 144).

“Büyük olasılıkla, taban ovacıklarının verimliliği ve yaban hayatının çeşitliliği, Aşıklı Höyük ve Musular gibi yerleşik hayata geçen ilk üretimci toplulukları hammadde açısından zengin bu topraklara getirmiştir. Bu toprakları yurt edinenler sadece ilk üretimciler değildir. Kuru tarım ve hayvancılığın iyice gelişip, sınıflı topluma doğru gidişin giderek ivme kazandığı, Kalkolitik Çağda (İ.O 6. – 4.bin yılları) pek çok topluluk yer seçimini bu kıyılardan yana koymuştur. İÖ 5200 – 4800 yıllarına tarihlenen Güvercinkayası yerleşmesi de bunlardan biridir.”

Çevreye hakim bir konumdaki Güvercinkayası, aynı zamanda antik / eski ulaşım ağı üzerindedir. Yerleşmenin yaklaşık 500 m. doğusundan antik bir yol geçmektedir. Bu antik yol, Avrupa'yı boydan boya kat ederek Kudüs'e giden Erken Hıristiyanlık Hacı Yolu'nun da bir parçasıdır (Gülçur 1997a:5).

Bölgede yapılan yüzey araştırmalarında, Güvercinkayası ile zamandaş ve benzer malzeme veren 10'a yakın yerleşme tespit edilmiştir (Tablo 4). Bunlardan Alayhan, Toptepe, Kültepe ve Tepesidelikhan örnekleri dışındaki yerleşmelerin tamamı, Güvercinkayası'na benzer şekilde kayalık ve yüksek konumlara oturtulmuştur. İlk Kalkolitikten – Orta Kalkolitik'e geçişin karakteristik özelliklerinden biri olan yerleşme seçimindeki bu değişim; aynı zamanda yerleşme düzenlerinin ve boyutlarının şekillenmesinde de aktif rol oynamıştır (Gülçur 1995a:199, 2003b: 498).

Yerleşme Adı
Oluklunun Kaya
Büyükdeller
Mercimekkayası
Gelveri – Yüksek Kilise
Toptepe
Kültepe
Tepesidelik Han
Alayhan

Tablo 4 Güvercinkayası ile benzer malzeme veren yerleşmeler (Gülçur 2002: 274).

1996 yılında, Aksaray Müzesi Müdürlüğü başkanlığında İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü adına Sevil Gülçur'un danışmanlığında başlanan Güvercinkayası kazısı, 2007 yılında bakanlar kurulu kararlı kazı statüsüne alınmıştır. İlk dönem kazılarında, baraj suyunun yükselme ve alçalma hareketleri ile ciddi bir zarar gören doğu ve kuzey üst teraslarındaki mimari kalıntılar ve buluntuların kurtarılması hedeflenmiştir (Gülçur-Endoğru:1998:87). 2015 yılında 20.yılı kutlanan Güvercinkayası kazılarının 2017 yılında arazi çalışmaları tamamlanmış ve yayın faaliyetine geçilmiştir.

Plan 1 Güvercinkayası genel mimari planı (Varlık İndere)

Güvercinkayası yerleşmesi, Orta Anadolu'nun tarihöncesinde kentleşme sürecine ışık tutacak pek çok özelliğe sahiptir. Yer seçimi, konum ve son olarak mimari düzen bu soruyu anlamlı hale getirebilecek ve gerçekçi cevaplar üretebilecek pek çok veriyi de beraberinde getirmektedir. En temel anlatımı ile yerleşme, başından sonuna kadar bir tasarım sonucu ortaya çıkmıştır (Plan 1). Burada tasarımla anlatılmak istenen hem arazi koşulları, hem de toplumsal iç dinamiklerin ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmiş bir mimari düzendir (Gülçur-Endoğru 2001:47, Kiper-Gülçur 2005:18). Bu akıllı mimari tasarım; sokaklar, yerleşmenin girişleri, konutların boyutları ve konut için taşınmazların yerleri incelendiğinde açık bir şekilde görülebilmektedir (Gülçur 2004b: 144 - 145). 2016 yılında Varlık İndere'nin yazdığı

yüksek lisans tezi de yerleşmenin akıllı mimari tasarımı ile ilgili çarpıcı bilgiler sunmaktadır[26].

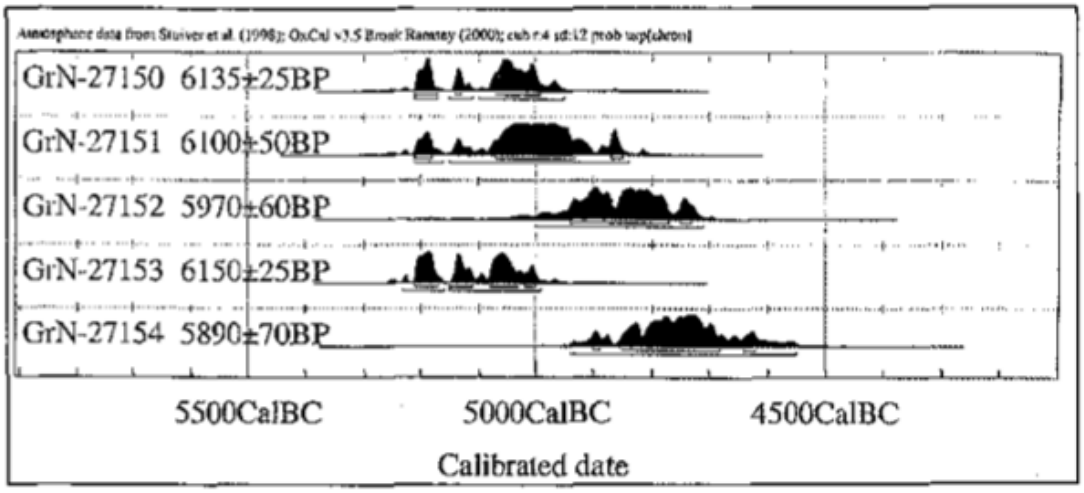
Güvercinkayası'nda yaşam, Orta Anadolu'ya yabancı, anakaya üzerinde bir tür dal örgü tarzında, kalıcı olmayan malzemelerle inşa edildiği varsayılan, öncü bir evre ile başlamaktadır (Tablo 5). Her ne kadar bu evreden geriye pek bir şey kalmamış olsa da belirli aralıklarla anakaya üzerinde diziler oluşturacak şekilde özenle oyulmuş pek çok soku bulunmaktadır. Bu sokular 18cm çapında ve 10cm derinliğindedir ve yapıların iskeletini oluşturan ahşap dikmelerin sokulduğu düzenekler olduğu düşünülmektedir (Gülçur age. 145).

Tabaka	Dönem
III	Geç Kalkolitik / Post Obeyd
I – II	Orta Kalkolitik
Öncü Evre	Orta Kalkolitik

Tablo 5 Güvercinkayası tabakalanması

I. ve II. tabaka mimarisinde ise öncü evreden farklı olarak kalıcı malzemelerin kullanıldığı dikdörtgen planlı ve bitişik bir mimari düzen ortaya çıkmaktadır. Dış duvarlarını ortaklaşa kullanan birbirine bitişik evler, sokaklar yardımıyla birbirinden ayrılan yapı adaları içinde tasarlanmıştır. Ağırlıkla taş malzemeli yapıların duvar örgülerinde çamur harç kullanılmıştır. Ele geçen dam çökükleri ve taban üstü taştan oyulmuş dikme altlıklarından yola çıkarak yapıların üst örtüsünün ahşap dikmeler yardımıyla desteklenen düz / kara dam (ahşap, saz ve toprak) şeklinde olduğu düşünülmektedir. Evler girişte büyük bir oda ve arka tarafta bir duvar ile ayrılmış kiler odasından ibarettir. Hemen hemen tüm evlerde büyük odanın ortasında bir ocak ve girişin bir tarafında kubbeli fırın yer alır. Bahsedilen mimari düzen ve ev planları dönem içinde hemen hemen hiç değişmeden devem etmektedir. Öğütme sekileri, öğütme taşları, depo kapları, obsidyen ve kemik aletler ise yapıların değişmez buluntuları arasındadır.

[26] Varlık İndere yüksek lisans tezinde A yapı adasına odaklanmış olsa bile mimari çizimler üzerindeki detaylı çalışmaları yerleşmenin tamamında geçerli olan çarpıcı sonuçları ortaya çıkarmıştır. Hakim rüzgar yönüne göre oluşturulmuş yapı adaları, binaların güneşi görebilme özelliği, eğimle bağlantılı parselleme vd. için bkz. İndere 2016

Şekil 10 Güvercinkayası kalibre edilmiş C14 tarihleri (Gülçur ve Kiper 2004: 428, Grafik 1, Çizelge 1.)

I. ve II. tabaka ile beraber Güvercinkayası insanları, oldukça korunaklı bir durumda olan ve geçmiş yıllarda tamamı açığa çıkarılan zirve düzlüğünü kuzeyden kapatan bir sur duvarı inşa etmiş ve yerleşmeyi aşağı ve yukarı olmak üzere ikiye ayırmışlardır (Şekil 11). Yukarı yerleşmede mimari düzende ilk göze çarpan özellik evlerin parselleridir. Bu alanda bulunan konutlar aşağı yerleşmedekilere göre daha büyüktür. Ayrıca buluntu topluluklarının yoğunlukları da, aşağı yerleşmeye göre daha yüksektir.

Tüm yerleşme içerisinde en ayrıcalıklı konutlar (7-8H, 13 ve 14 numaralı konutlar) yukarı yerleşmede F yapı adasında yer almaktadır. Bu konutlardan 13 numaralı olanı bir silo alanına dönüştürülmüştür. 14 numaralı ev ise Güvercinkayası'nın en büyük ve bir anlamda da en varlıklı hanesidir. 14 numaralı evde diğerlerine oranla daha geniş olan kiler odasında 22 adet depolama kabı, yuvarlak ocağın etrafındaki günlük kullanıma ayrılmış çok sayıda kap kacak, kilerde depolanmış obsidyen çekirdekleri, geyik boynuzları ile çok sayıda sürtme taş alet ve gereç ile bu konut, bir köy ağasının konağını andırmaktadır (Gülçur 2003b: 501).

F yapı adası hem Orta Anadolu'nun tarihöncesinde kentleşme sürecine ışık tutacak önemli bilgiler vermekte hem de Güvercinkayası'nda sosyal sınıflar[27] arası

[27] Sevil Gülçur bu değişimi sınıflı topluma geçiş olarak yorumlamaktadır.

ayrışmanın, iç kale ve aşağı yerleşme şeklinde ortaya çıktığını göstermektedir (Gülçur 2003:500).

Şekil 11 Zirve düzlüğünü kuzeyden kapatan bir sur duvarı (Kazı Arşivi)

Aşağı yerleşmenin mimari düzeni de yukarı yerleşme gibi arazinin topografik yapısına uyacak şekilde ve önceden tasarlanarak yapılmıştır. Yine benzer şekilde her evin birden fazla yenileme evresi olduğu ortaya çıkmıştır. Yukarı yerleşmeye sadece kuzey yönünden tek bir giriş bulunurken; aşağı yerleşmeye girişler doğu, kuzey ve kuzeybatı yönlerinde bulunan 3 sokakla sağlanmıştır (Gülçur-Endoğru 1998: 91-93, İndere 2016:31).

I. ve II. tabaka çanak çömleği, temel olarak 4 gruba ayrılmaktadır. Yerleşmede en yoğun görülen "Koyu Renkli Açkılı Mallar", özenli yapımlarında dış yüzleri siyah, iç yüzleri ise kırmızıya yakındır. Bunun dışında kahverengi ve boz, tek renkli örnekleri de görülmektedir. Bitkisel ve mineral katkılı bu mal grubu, ağırlıklı olarak depo kaplarında temsil edilmektedir (Gülçur 2004a: 145). İkinci mal grubunu "Şevron Bezemeliler" oluşturur. Bu mal grubu 1. mal grubunun daha özenli ve ince cidarlı çeşitlemesidir. Bu gruptan üzerinde yatay ve çapraz, ya da dikey uygulanmış sokma bezekleri ile daha küçük boyutlu kaplar üretilmiştir (Gülçur - Sağır 2003:51). Yüzeyi Tarazlı / Süpürge izliler ve Açık Renk Hamurlular olan üçüncü mal grubu,

Güvercinkayası'nın Koyu Renkli Açkılı Mallar grubundan sonra ikinci baskın gruptur. Yüzey renkleri kirli bej renginden, devetüyü rengine doğru değişen renk skalasındadır (Özbudak 2010:19).

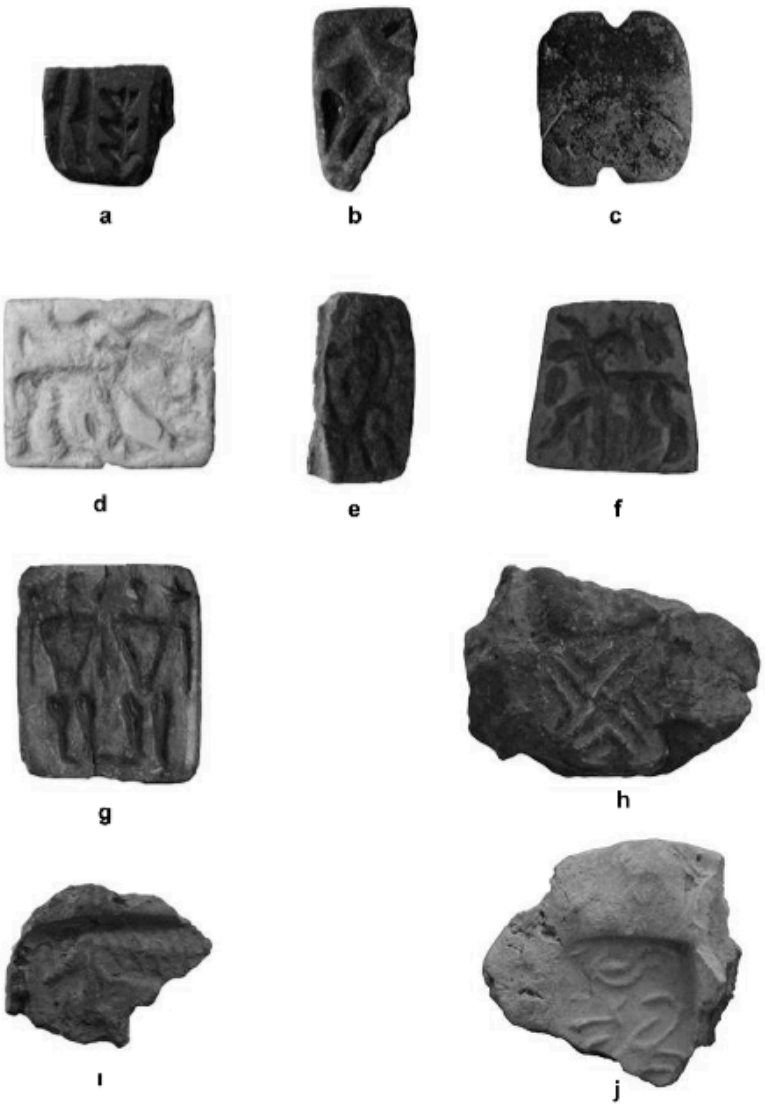
Diğer bir mal grubu ise Boya Bezeklilerdir. Görece olarak daha az sayıda bulunan bu mal grubu, pembemsi devetüyü hamurlu, yer yer ince bitkisel kıykı ya da tanecik izli dış yüzey üzerine, açık kızıl kahve ve koyu kahve tonlarında çift renk geometrik boyalıdır (Gülçur - Endoğru 2001:50).

Yerleşmenin III. Tabakası ise Geç Kalkolitik Dönemi yansıtan ve bölgede pek de bilinmeyen Post Obeyd (LC1) kültürü ile ilişkilendirilmektedir (Şekil 13). Yukarı yerleşmede F yapı adasında yaşanan büyük yangın evresinin üzerine oturan III. tabakaya[28] ait C14 örnekleri bulunmadığı için mimari ve buluntu topluluğundan yola çıkarak göreceli bir tarihlendirme yapılmaktadır.

Akademik tartışmalarda Geç Obeyd, Son Obeyd, Geç Kalkolitik 1 (LC1) / Post Obeyd isimleri ile anılan bu dönem; "Obeyd" tipi boyalı kaplar, saman yüzlü mal grubu, tarazlı "Coba Kaseleri", yavaş dönen çarkta seri üretim çanak - çömlek ve figürlü mühürcülük geleneği (Şekil 12) ile karakterize olmakta ve kronolojik olarak 5.binyıl sonu 4.binyıl başına oturmaktadır (Demirtaş 2015:28)[29].

[28] Kronolojik olarak Orta Kalkolitik sonu – Geç Kalkolitik başı. Ayrıca III. tabakaya geçişte her hangi bir kronolojik boşluk bulunmamaktadır.

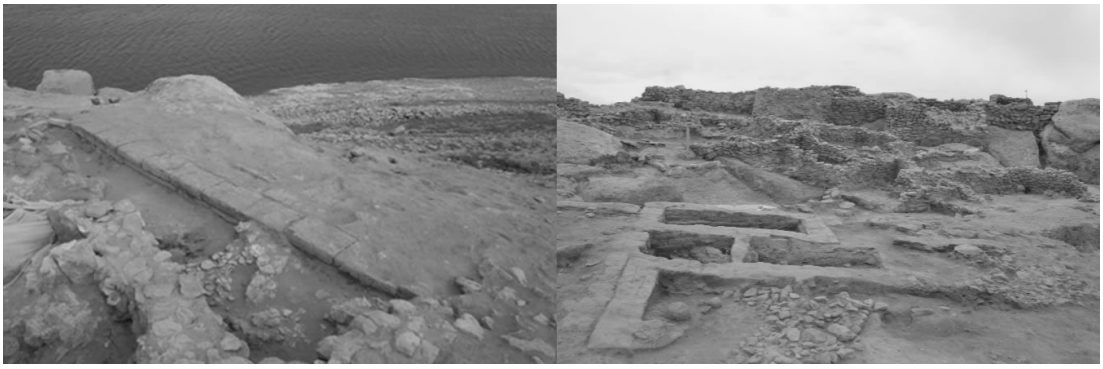
[29] Ayrıca bkz.Frangipane 2002: 167, 174-175; Rova 1999-2000: 176; Schwartz 2001: 236-237; Trufelli 1997: 6-8

Şekil 12 Güvercinkayası III. tabaka damga mühür ve mühür baskıları (Demirtaş 20015:35 Resim 3)

Bu tabaka, kerpiç tuğladan analı kuzulu tekniğinde örülmüş, surun kalıntılarını altlık olarak kullanan, güney cephesi sekmeli giden, en az 30m uzunluğunda üzerinde büyük bir binayı taşıdığı düşünülen bir teras ve kuzey yamaçta açığa çıkarılmış büyük bir kerpiç yapı ile temsil edilmektedir. Günümüze kadar ancak 5m genişliğindeki kesimine ulaşılabilen terasın üst tabakaları ve kuzey cephesi hem baraj suyunun gel-git hareketleri, hem de doğa koşulları nedeniyle erozyona uğramış ve bütünlüğünün bozulmasına neden olmuştur. Kuzey yamaçta açığa çıkan

ve üç kanatlı yapı tarzında olduğu düşünülen büyük yapının da ancak temel sıraları günümüze kadar ulaşabilmiştir. Baraj erozyonu nedeniyle bu tabakanın mimarisi ile ilgili bir şey söylemek mümkün olmamaktadır.

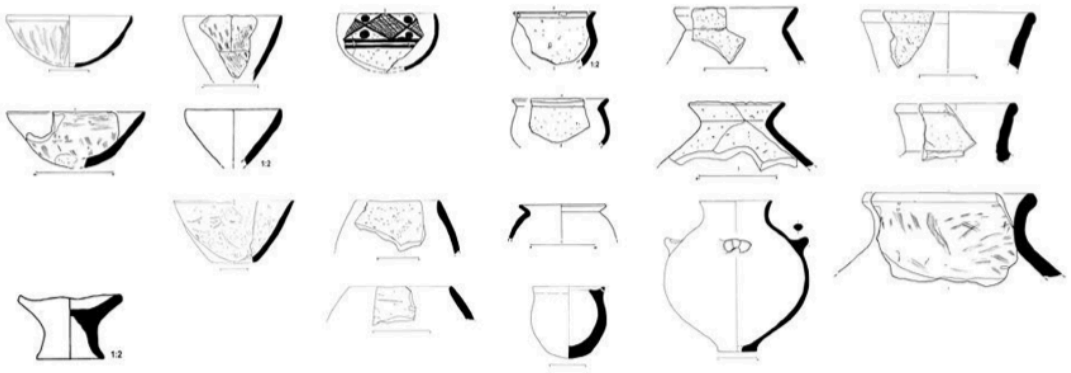
Şekil 13 Kerpiç, tuğla terasın batı bölümü, 7F açması ve kerpiç, tuğla yapı,4-5/F-G Plan kareleri (Kazı Arşivi)

3.Tabakanın çanak – çömleği açık renk hamurlu, saman ve mineral katkılıdır. Dışa dönen ağız, sıkma boyun ve küresel gövdeleri ile Güvercinkayası'na yabancıdır (Şekil 14). Ayrıca az sayıda "Obeyd boyalısı", krem veya kırmızı astarlı çanak – çömlek ve seri üretim ürünü tarazlı "Coba Kaseleri" de bulunmaktadır. Benzer mal grupları Doğu Kilikya, İslahiye Ovası, Amik Ovası, Kuzey Suriye ve Kuzey Irak'ı da içine alan geniş bir coğrafyada görülmektedir (Gülçur 2003:503).

III. Tabaka çanak – çömlek gruplarının Geç Kalkolitik ile olan ilişkileri figürlü mühürcülükte de kendini göstermektedir. Yerleşmede bugüne kadar çıkarılan damga mühürlerin 2'si dışında tamamı natüralist betimli hayvan figürlüdür. Figürlü mühürcülük geleneği ilk defa Tell Sabi Abyad (Suriye) Orta Halaf evresinde görülmüş, Geç Obeyd döneminde nicelik olarak artmış, daha sonraki dönemde ise bir gelenek halini almıştır. Bu durum Güvercinkayası mühürlerinde de tipik bir özelliktir. Güvercinkayası mühür ve baskılarının en yakın örnekleri Alişar, Horum Höyük, Değirmentepe, Norşuntepe, Yumuktepe, Tabara el Akrad, Tell es Şeyh ve Tepe Gavra yerleşmelerinde görülmektedir (Demirtaş a.g.e 25-26-27-28).

Güvercinkayası'nın da içinde yer almış olduğu Volkanik Kapadokya Bölgesi, hammadde açısından oldukça zengin kaynaklara sahiptir. Çömlekçi kili

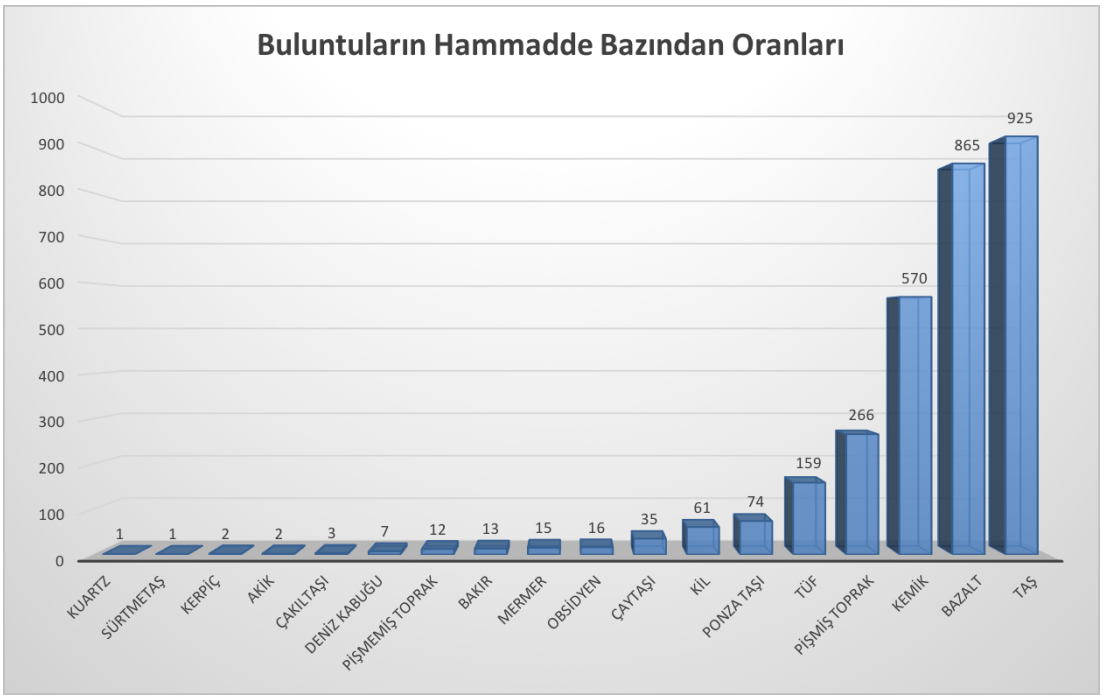
yatakları, volkanik kayaçlar ve yontma taş alet teknolojisinde yoğun olarak kullanılan obsidyen bölgede prehistorik dönemde yaşayan insanların kolaylıkla elde edebildikleri önemli hammaddelerdir. Ayrıca madenciliğin emekleme çağında bulunduğu Kalkolitik dönem için ahşap, hayvan kemikleri ve boynuzlar da önemli birer hammadde olarak kullanılmıştır.

Şekil 14 Açık renk hamurlu mal grubundan örnek biçimler (Demirtaş 2015:38 Resim 8)

Güvercinkayası'nın yontma taş endüstrisinin incelenmesi henüz tam anlamıyla bitmemiştir. Fransız Bilimler Akademisi'nden E. Coqiougniot'un ilk analizlerine göre, dilgi, kazıyıcı ve tarım faaliyetinin en büyük kanıtlarından olan dilgilerden üretilmiş orak bıçakları yaygın aletler arasında yer almaktadır. Prestij objesi olarak adlandırılabilecek kadar iyi üretilmiş bazı aletlerin üretiminde ise hammadde olarak çakmaktaşının tercih edildiği belirtilmektedir (Gülçur-Sağır, 2003: 51; Kiper-Gülçur, 2005: 18).

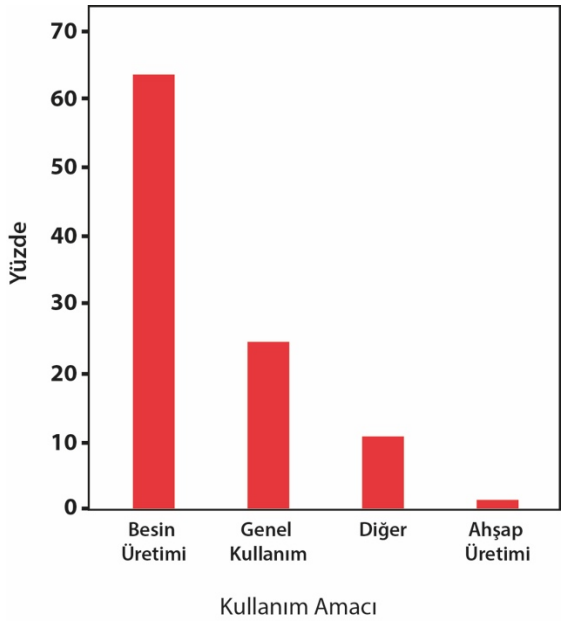
Hasandağı volkan kompleksinin kuzey kesiminde yer alan Güvercinkayası'nın sürtme taş endüstrisinde de bölgenin volkanik yapısı etkili olmuştur. Güvercinkayası sürtme taş endüstrisini inceleyen Ivan Pavlů, endüstriyi alt ve üst öğütme taşları, taş kaplar / havanlar, el taşları, ortası delik ağırlıklar ve portatif dikme yuvaları olarak gruplamıştır (Pavlu, 2004: 429; Pavlu-Ridky-Wawruschka-Gülçur 2007:19-24). Sürtme taş alet endüstrisi yerleşmede konut içi buluntu gruplarının da ayrılmaz birer parçasıdır. Neredeyse ortaya çıkarılan her evde sürtme taş alet endüstrisine ait aletler bulunmaktadır.

Tablo 6 Yerleşmeden çıkan buluntuların hammadde bazında oranları

Çek Cumhuriyeti'nden Jaroslav Ridky, 1996 – 2008 yıllarında çıkan 378 adet öğütme taşını incelemiş ve hem hammadde hem de kullanım amaçları açısından gruplara ayırmıştır. Bu gruplamaya göre yerleşmede Bazalt, Andezit, Diyorit, Quartz, Tüf, Felsik, Diyabaz ve Ponza olmak üzere toplam 8 ana hammadde grubu bulunmaktadır. Aynı öğütme taşları kullanım amaçları bakımından ise "Besin Üretimi", "Genel", "Ağaç İşleme" ve "Tanımlanamayan" olarak 4 gruba ayırmıştır (Tablo 7). Kullanım amaçlarına göre tanımlanan bu gruptan besin üretimi için olanlar %65'lik bir oran ile baskın gruptur[30].

[30] Öğütme taşları 2009 yılı raporu Güvercinkayası kazı arşivi. Güvercinkayası'nda çalışan uzmanlar her kazı sezonunda yaptıkları çalışmayı özetleyen bir rapor yazmaktadırlar. Tezin Güvercinkayası başlığında bu raporlardan faydalanılmıştır.

Tablo 7 Öğütme taşlarının kullanım amaçları (2008 Yılı Kazı Raporu: Jaroslav Ridky)

Kemik alet endüstrisinde ise hayvanların uzun kemiklerinin tercih edildiği ve özellikle boynuzların yarı işlenmiş ve işlenmiş olarak aletlerin yapımında sık sık kullanıldığı veya daha sonra kullanılmak üzere depolandığı görülmektedir. Kemik alet endüstrisinde dikkat çeken bir başka nokta ise yerleşmede yaşayan insanların avlanan veya kasaplık olarak kullanılan hayvanların özellikle kafataslarının yerleşme içinde bulunamamış olmasıdır. Bu durum büyük bir olasılıkla avlanan hayvanların yerleşme dışında bir işlemden geçirilerek yerleşme içine getirildiği şeklinde yorumlanmaktadır (Çaylı 2009: 77).

Kazının ilk yılı olan 1996 yılından itibaren kemik uzmanı Arkeolog R. Christidou yerleşmeden çıkan kemikleri inceleyerek hammaddeden alete giden üretim zincirini ve hangi amaçlar için kullanıldığını araştırmaktadır (Christidou 2002: 106 - 108). Christidou'nun ilk izlenimleri yerleşmede sıkça bulunan Bız ve Mablakların deri üretiminde kullanılmadıkları yönündedir (Gülçur-Sağır 2003:52). Yerleşmede bulunan sap ve sap yuvaları, çekiç ve kazma türü aletler ağırlıklı olarak boynuzlardan üretilmiştir. Bız ve mablak türü aletler için ise ağırlıklı olarak hayvanların uzun kemiklerinden faydalanılmıştır. Christidou aynı çalışmasında

kemik alet üretiminde boynuz ve uzun kemiklerin baskın hammadde grubu olduğunu tespit etmiştir (Tablo 8).

Tür	Adet
Boynuz	121 (% 51.9)
Uzun kemikler	92 (% 39.5)
Kaburga Kemiği	7 (% 3)
Kürek Kemiği (Scapula)	3 (% 1.3)
Diş	1(% 0.4)
Belirsiz	9 (% 3.9)
Genel Toplam	**233 (% 100)**

Tablo 8 Kemik alet endüstrisinde kullanılan kemik türleri (Christidou 2002:107 Tablo 1'den uyarlanmıştır)

Güvercinkayası'nın geçim ekonomisinde kuru tarım ve hayvancılık önemli bir rol oynamaktadır. Yerleşmede bulunan arkeolojik verilerden yola çıkılarak evcil ve yabani hayvan toplulukları ortaya çıkarılmıştır. Buna göre yerleşmede evcil hayvanlardan koyun (Ovis aries), keçi (Capra hircus) ve sığır (Bos taurus) tüketilmektedir (Buitenhuis 1999:65). Orta Kalkolitik dönemin en önemli gelişmelerinden birisi "İkincil Ürün Devrimi" olarak adlandırılan besin ekonomisinde sütün yaygın biçimde kullanılmaya başlamasıdır. Güvercinkayası'nın hayvan kemiklerini inceleyen Arkeozoolog Buitenhuis, yaptığı ön araştırmalar sonucunda Güvercinkayası sakinlerinin süt ekonomisine geçtiklerini tespit etmiştir (Gülçur-Kiper 2004:428).

Yaban keçisi (Capra aegagrus), yaban koyunu (Ovis gmelinii), yabani sığır (Bos taurus primigenius) üç farklı türde geyik (Cervidae), iki yabani at türü (Equus ferus przewalskii) ve tavşan gibi otçul hayvanların yanı sıra kurt, tilki, porsuk gibi etçillerin de varlığı yapılan analizlerle ortaya çıkmıştır. Bulunan iki türden at kemiklerinin yabani veya evcilleştirilmiş olup olmadığı henüz bilimsel bir açıklığa kavuşmamıştır (Çaylı 2009:78-79). Yine bir diğer önemli gelişme ise geçtiğimiz yıllardaki arazi çalışmalarında ele geçen dişi bir aslana ait bacak kemiğidir. Bu buluntu, 5200-4820 aralığında aslan türünün bu bölgedeki yırtıcı hayvan envanterinde bulunduğunu kanıtlar niteliktedir (İndere age:9).

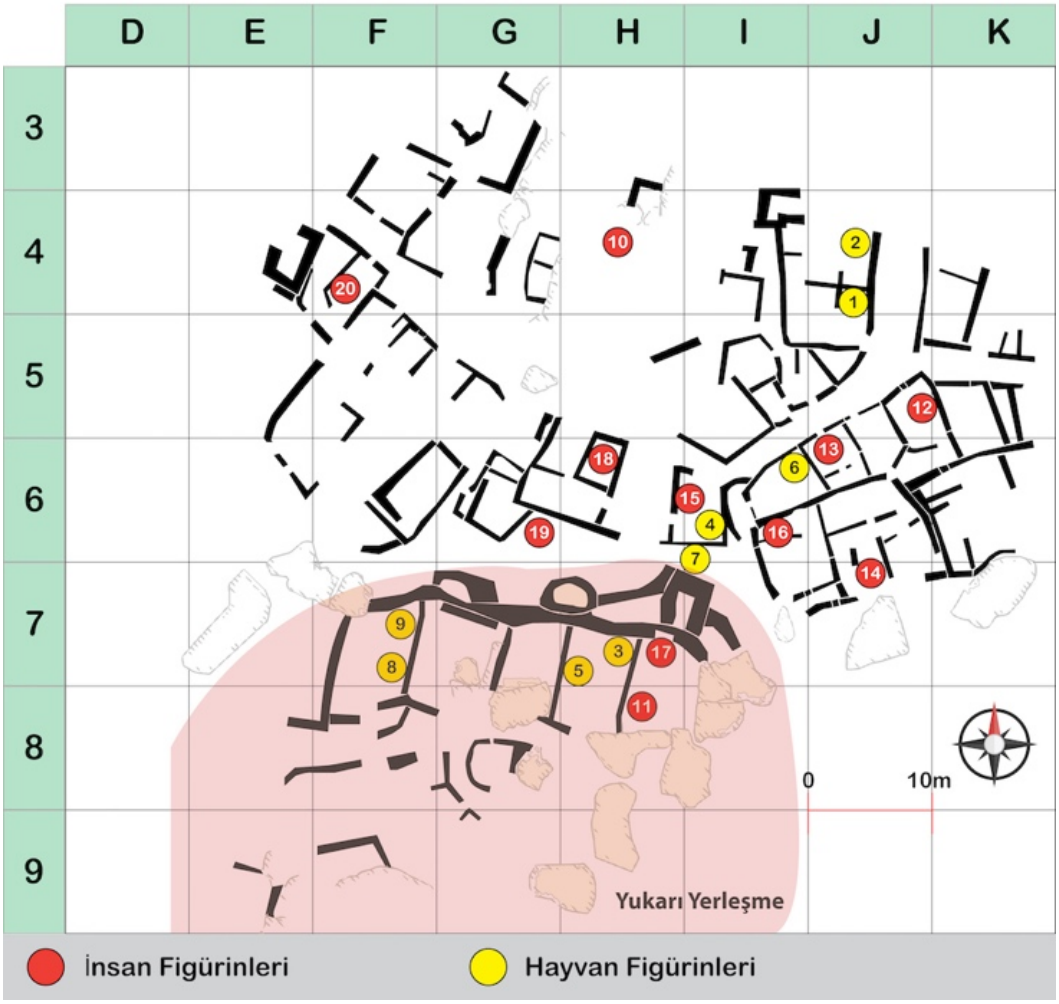
Yerleşmedeki evcil hayvanlar genel faunanın neredeyse %80'inden fazlasını kapsamaktadır. İstatistiksel veriler keçi ve koyunların geç yaşlarda kesildiklerini ve her iki türde de hayatta kalma oranının 6 aydan 6 yaşa kadar olduğunu göstermektedir. Yerleşmede genç erkek hayvanlar genellikle 6-12 ay dönemlerinde kesilmektedir ve bu durum doğrudan süt üretimi ile ilgilidir.

Diğer taraftan yetişkin koyun ve keçilerde ise kesim aralığı 3 ile 6 yaş arasında değişmektedir. Bu olgu Güvercinkayası'na yakın erken veya çağdaş yerleşmelerde görülmeyen bir durumdur. Tüm bu veriler ışığında Güvercinkayası için yaşlı hayvanların önemli olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu durum aynı zamanda ikincil veya kesim öncesi ürünlerin Güvercinkayası için önemli olduğunu ve mimaride gördüğümüz akıllı tasarım benzeri bir planlamayı üretim süreçlerinde de uyguladıklarını göstermektedir (Arbuckle – Öztan – Gülçur 2009:144 - 145).

Yerleşmenin arkeobotanik envanteri ise R.T.J. Cappers tarafından incelenmiştir. Cappers 2000 ile 2008 yıllarını kapsayan ilk incelemesinde toplam 75 tane tanımlanabilir bitki örneği tespit etmiş ve yerleşmede emmer buğdayı (Triiticum turgidum ssp. dicoccon), mercimek (Lens culinaris), Arpa (Hordeum vulgare), bezelye (Pisum sativum), kara burçak (Vicia ervilia), asma üzümü (Vicia ervilia) gibi bitki türlerine rastlamıştır. Ayrıca bu çalışma sırasında pek çok yabani bitki ve meyve türü de kaydedilmiştir (İndere 2016:8).

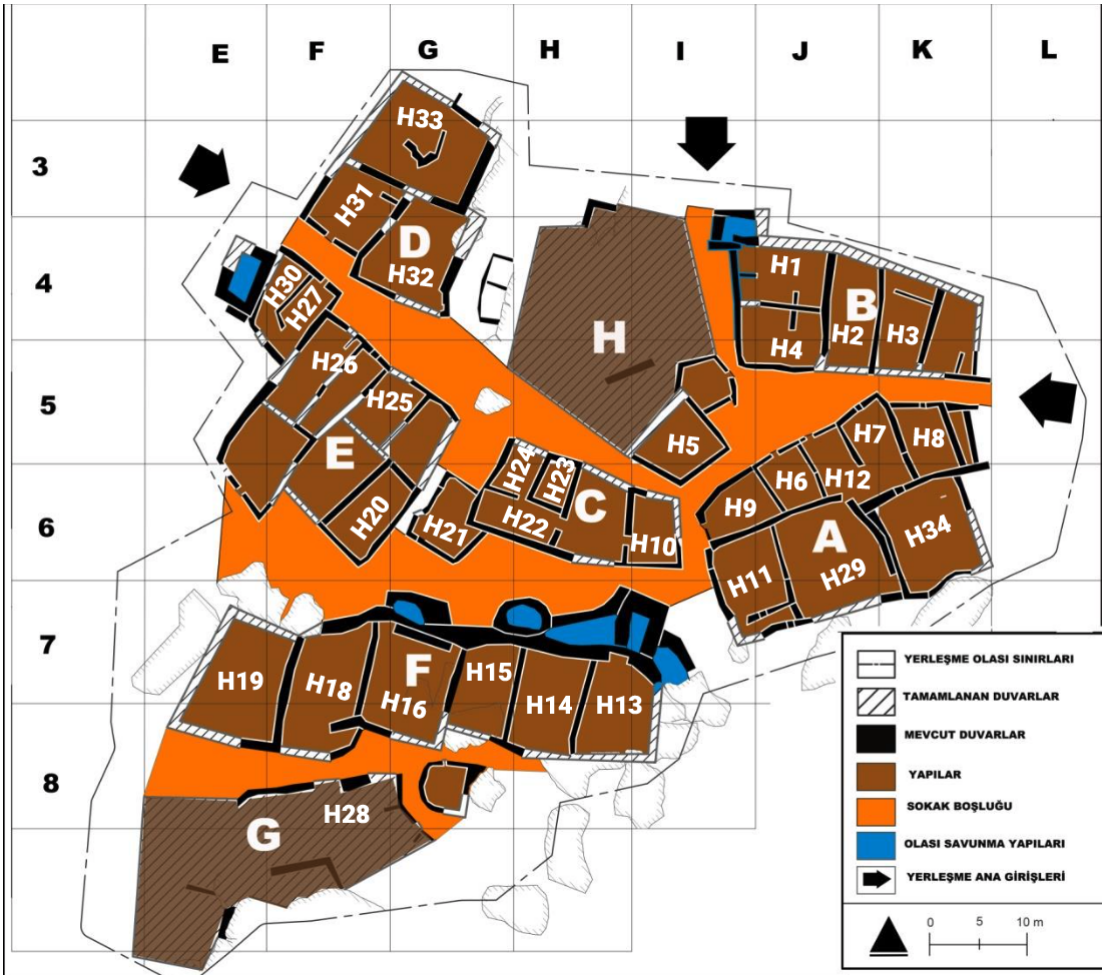
5. Güvercinkayası Figürinleri

1996 yılından itibaren 20 yılı aşkın süredir devam eden Güvercinkayası kazılarında bugüne kadar 11 tanesi insan; 9 tanesi ise hayvan biçiminde olmak üzere **20** (Plan 2 Plan 3) adet figürin tamamı Orta Kalkolitik (Tablo 5) tabakalarında ortaya çıkarılmıştır. Şimdiye dek toplam **3048** adet buluntunun envantere alındığı yerleşmede figürinlerin diğer buluntulara oranının **%0.65** olduğu, dolayısıyla figürinlerin genel olarak yerleşmede yaygın olarak kullanılmadığı belirtilebilir[31].

Plan 2 Figürinlerin yerleşme içindeki dağılımı[32]

[31] Metin içinde koyu renkle yazılan sayılar, eserlerin katalog numarasına karşılık gelmektedir.
[32] Plan 2'de yer alan figürin numaraları aynı zamanda katalog numaralarına denk gelmektedir. Tez içinde konu edilen tüm Güvercinkayası figürinleri bu numaralarla anılacaktır.

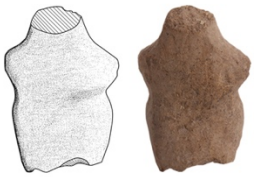
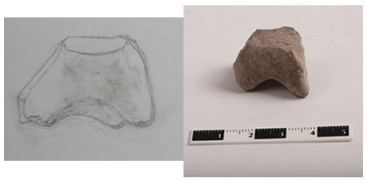
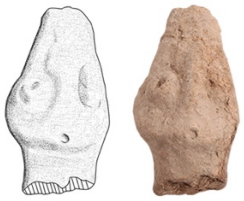
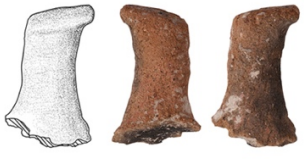
Plan 3 Yerleşmenin yapı adaları (çizim Varlık İndere)

5.1.İnsan Figürinleri

Güvercinkayası'nda bulunan toplam **11** (Şekil 15) insan figürininden 2 tanesi (fig.**11** ve fig.**17**) yukarı yerleşmede F yapı adasında, 9 tanesi (fig.**10**, **12**, **13**, **14**, **15**, **16**, **18**, **19** ve **20**) ise aşağı yerleşmede A, B, C (Plan 3) yapı adalarına dağılmış şekilde bulunmaktadır. Bu figürinlerden sadece 2 tanesi tüm veya tüme yakın olarak günümüze ulaşmıştır (fig.**20**, **18**).

Üzerinde kırık olan insan figürinlerinde ise kırıklı alan ağırlıklı olarak kafa kısmında bulunmaktadır (fig.**13**, **14**, **15**, **19**). Piyon tipli olarak tanımlanan fig.**10**, **11** ve **12**'nin ise kırık olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Bu figürinlerde

kırılmanın bir ritüel olarak mı yapıldığı, ya da üretilirken sadece kafa kısmının mı tercih edildiği bir soru olarak önümüzde durmaktadır[33].

	Pişmiş Toprak	Mermer
Şematize Biçimliler	**Fig.19** **Fig.13** **Fig.14** **Fig.16** **Fig.15** 	**Fig.18**
Piyon Tipliler	**Fig.11** **Fig.12** **Fig.10** **Fig.20** 	

[33] Hem "Tipolojik değerlendirme" hem de "Değerlendirme ve Sonuç" bölümünde bu konu detaylı olarak açıklanmıştır.

Natüralist Biçimliler	Fig.17 	

Şekil 15 Güvercinkayası insan figürinleri

5.1.1. İnsan Figürinlerinin Yerleşme İçindeki Dağılımları

Yukarı yerleşmedeki 2 (fig.**11**,**17**) insan figürini de bir grup halinde 13 numaralı evden ele geçirilmiştir. 13 numaralı evin, yerleşmenin özel konutları olduğu düşünülen ve içerisinde çok fazla depolama kapı ve 2 tane de hayvan (fig.**3** ve **5**) figürininin ele geçirildiği 14 numaralı ev ile benzer bir işlevi bulunmaktadır[34].

Aşağı yerleşmede bulunan insan figürinleri neredeyse yerleşmenin tamamına dağılmış şekildedir. Büyük sur hattının önünde yer alan C yapı adasındaki fig.**15**, 10 numaralı, fig.**18** ise 23 numaralı evden ele geçirilmiştir. fig.**19** ise sur hattının hemen önündeki 21 numaralı evin güneyinde bulunan büyük bir peteğin içerisinde bulunmuştur.

A yapı adasında fig.**12**, 7 numaralı evden, fig.**13**, 6 numaralı evden, fig.**14**, 29 numaralı evden, son olarak fig.**16** ise 11 numaralı evden saptanmıştır. Aşağı yerleşmede mekan için dolgularda envantere alınan son figürün ise E yapı adasındaki 27 numaralı evden ele geçirilen fig.**20**'dir.

İnsan figürinleri içerisinden mekan dışı dolgularda tespit edilmiş 2 örnek bulunmaktadır. Bunlardan ilki C Yapı adasında bulunan fig.**19**, ikincisi ise H yapı adasında bulunan fig.**10**'dur. 10 numaralı figürin hiçbir arkeolojik dolgunun

34 Yerleşmenin 13 ve 14 numaralı evlerini Pınar Çaylı (İstanbul Üniversitesi) yüksek lisans tezi olarak çalışmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Çaylı 2009

olmadığı bir alandan ele geçirilmiştir. Yerleşmenin bu alanı Mamasun Baraj gölünün yoğun tahribatına uğrayan bir noktası olduğu düşünüldüğünde fig.**10**'un baraj etkisi ile başka bir noktadan geldiği bir seçenek olarak önümüzde durmaktadır (Şekil 9)[35]. Fig.**19** ise fig.**7** gibi sur sistemine bitiştirilmiş kulelerden ikincisinin önünde, yukarı yerleşmeye giden bir sokak boşluğundaki Petek 1'den ele geçirilmiştir.

5.1.2. Yapım Tekniği, Tipolojik Değerlendirme ve Kültürel İlişkiler

İnsan figürinlerinin, yapım tekniği, hammadde ve tipoloji kriterleri baz alınarak incelendiğinde, hayvan figürinlerine göre daha geniş bir skalada üretildikleri söylenebilir. İnsan figürinlerin tamamı hayvanlarda olduğu gibi elle biçimlendirilmiştir.

Üretimde hammadde tercihi bir figürin hariç (fig.**18** mermer) kilden yana kullanılmıştır. Her iki hammadde türü de bölge de kolaylıkla bulunabilmektedir. Bundan dolayı hem insan hem de hayvan figürinlerindeki hammadde tercihlerinin pratik sebeplere dayandığı söylenebilir. Pişmiş toprak figürinlerin yapımında hem açık hem de koyu renkli hamurun kullanıldığının belirtilmesi gerekmektedir. Güvercinkayası Geç Kalkolitik tabakası olan III. tabakanın (Tablo 5) çanak çömleğinin yapımında kullanılan açık renkli hamurla (Şekil 14) benzer olan 3 adet insan figürini bulunmaktadır (Şekil 15.11-19-20).

Güvercinkayası'nın insan figürinlerinde ana üslup şematizedir. 11 tane insan figürininin 10'u şematize üslupla hazırlanmıştır. Fig.**17** ise yerleşmenin tek natüralist üslupla oluşturulan figürindir.

35 Resimde de görüldüğü gibi yağışların bol olduğu dönemlerde baraj suyu seviyesi neredeyse aşağı yerleşmenin tamamını su altında bırakacak kadar artmaktadır.

Biçim olarak

1. Şematize Biçimliler
2. Natüralist Biçimliler
3. Piyon Tipliler

olarak 3 ana biçimde figürin görülmektedir. İnsan figürinleri bu üç biçim üzerinden gruplanarak açıklanacaktır.

5.1.2.1. Şematize ve Natüralist Biçimliler

Orta ve Geç Kalkolitik döneme oturan Güvercinkayası'nın insan figürinleri dönemin karakteristiktik özelliğinin bir yansıması olarak şematize ağırlıklıdır. Bu grupta yer alan figürinlerden 3 tanesi cinsiyetsiz (Şekil 15.14/16/18), diğerleri ise örneklerini hem Neolitik hem de Erken Kalkolitik Dönem'de sıkça gördüğümüz oturan kadın temsilleridir (Şekil 15.13/15/19).

Geçmişi kronolojik olarak Üst Paleolitik döneme tarihlenen ve "Venüs Heykelcikleri" olarak adlandırılan steotopik biçimdeki kadın figürinleri Anadolu'da Neolitik dönemde nicelik olarak artmış Kalkolitik dönemde ise yaygınlığı devam etmiştir. Çatalhöyük, Hacılar, Köşk Höyük yerleşmelerinde zengin örnekleri bulunan kadın figürinleri kimi zaman şematize kimi zaman natüralist bir üslupla karşımıza çıkmaktadır. Genel kanı kadın figürinlerinin bolluk, bereket ve doğurganlıkla ilişkili olduğu yönündedir (Demirtaş 2017:395; Cauvin 2000:29)[36].

Oturan kadın figürinleri yerleşmede 4 örnekle temsil edilmektedir (Şekil 15.13; Şekil 15.14; Şekil 15.17; Şekil 15.19). Bu örneklerden fig.**17** ve **19** boyun kısımlarındaki deliklerden dolayı özellikle Göller Bölgesi'nde çokça örneği bulunan sokma başlı kadın figürinlerini anımsatmaktadır (Şekil 16).

[36] Kadın figürinlerinin kuramsal yorumlamaları için bkz. 2.1 Geleneksel Yaklaşımlar

Şekil 16 Sokma başlı figürin örnekleri[37]

Güvercinkayası'nın, natüralist üsluptaki tek figürini oturan kadın biçimindeki Fig.**17**'dir. ince mineral katkılı, siyah renkli, fırınlanmış kilden natüralist üslupla betimlenmiştir. Oldukça geniş kalçaları olan ve oturmuş pozisyonda betimlenen bu figürinin baş kısmı bulunmamaktadır (Şekil 15.17).

Neolitik dönem steotopik kadın figürinlerine benzeyen Fig.**17**, çömelmiş pozisyonu ile de İlk Kalkolitik örnekleri hatırlatmaktadır. Orta Anadolu Bölgesi'nde benzeri henüz bulunmayan fig.**17**'nin duruşuna benzer figürinler Kuzey Mezopotamya'da Telul at Talatat ve Tepe Gavra'da bulunmaktadır (Demirtaş 2017:404)[38].

Bu grupta yer alan bir diğer figürin ise şematize üslupta betimlenen fig.**19**'dur (Şekil 15.19). Oturur halde betimlenen fig.**19** üzerinde dikey ve yatay halde sokma bezek tekniğinde bezemeler bulunmaktadır. Başı eksik olan bu figürin

[37] 1: Hacılar (Bilgi 2013:88 R.130), 2: Hacılar (Bilgi 2013:88 R.132), 3: Çukurkent (Beyşehir) (Bilgi 2013:92 R.153), 4:Höyücek (Bilgi 2013:106 R.203), 5:Höyücek (Bilgi 2013:108 R.215), 6: Çatalhöyük (Bilgi 2013:92 R.151)
[38] Telul at Talatat: Fukai vd 1970; Tepe Gavra: Tobler 1950

üzerinde bulunan sokma bezekler büyük olasılıkla giysiyi temsil etmektedir. Diğer oturan kadın figürinlerinden farklı olarak üçgen biçimindeki kollar daha uzun çıkıntılar halindedir. Hafif iri kalçalar ise yuvarlatılarak vurgulanmıştır.

Benzerlerine Tel Arpaçhiyah (Irak) (Geç Obeyd), Alişar (Yozgat) 15-16M (Geç Kalkolitik), Can Hasan 1-2A (Orta Kalkolitik) ve Tepecik – Çiftlik (Niğde), Kuruçay (Burdur) (Geç Neolitik), Hacılar (Burdur)(Erken Kalkolitik) yerleşmelerinde rastlanmaktadır (Şekil 17). Fig.19'un yukarıdaki yerleşmelerde bulunan benzerlerinden ayrılan en önemli özelliği ise kolların göğüs hizasında birleşmemiş oluşudur.

Kolları fig.1**9**'a göre daha kısa üçgen çıkıntı halinde betimlenmiş, kalça ve bel gibi uzuvları belirgin olan fig.**13** (Şekil 15.13) bu grubun en stilize figürinidir. Diğer örneklerde (Fig.19,17) olduğu gibi baş kısmı eksik olan bu figürinin yapımında da Güvercinkayası figürinlerinin neredeyse (mermerden üretilmiş fig.18 hariç) tamamında geçerli olan ince mineral katkılı hamur türü kullanılmıştır.

Şekil 17 Kabartma, çizi, boya ve sokma bezemeli insan figürinleri[39]

Fig.**15** şekil itibari ile oturan kadın figürinlerine benzese de oturan kadın örneklerine göre kalçalar oldukça belirsizdir ve figürin üzerinde cinsiyet belirten herhangi bir biçimsel özellik bulunmamaktadır. İnce mineral ve bitki katkılı hamurun kullanıldığı bu figürinde üçgen biçimli kollar diğer örneklere göre daha geniş betimlenmiştir. Fig.**15** aynı zamanda bu grupta baş kısmı eksik olan tek örnektir. Alt kısmı yuvarlatılarak betimlenen fig.**15**'in yakın benzerlerine Can Hasan 1 - 1 (Karaman) Geç Kalkolitik ve Hacılar (Burdur) Erken Kalkolitik tabakasında rastlanmıştır.

[39] **1**: Tepe Gavra XVII, XIII (Tobler 1950:P1 CLIII); **2**:Tel Apraçhiyah (Mallowan ve Cruikshank1935: Fig.45); **3:** Alişar 15-16M (Von der Osten, 1937: Fig. 183/d655); **4:** Can Hasan 1-2A (French 2010); **5-6:** Hacılar (Bilgi 2013:118 R.256-267); **7:** Tepecik – Çiftlik (https://www.tepecik-ciftlik.org/galeri)

Şekil 18 Fig.15 ile benzer figürinler[40]

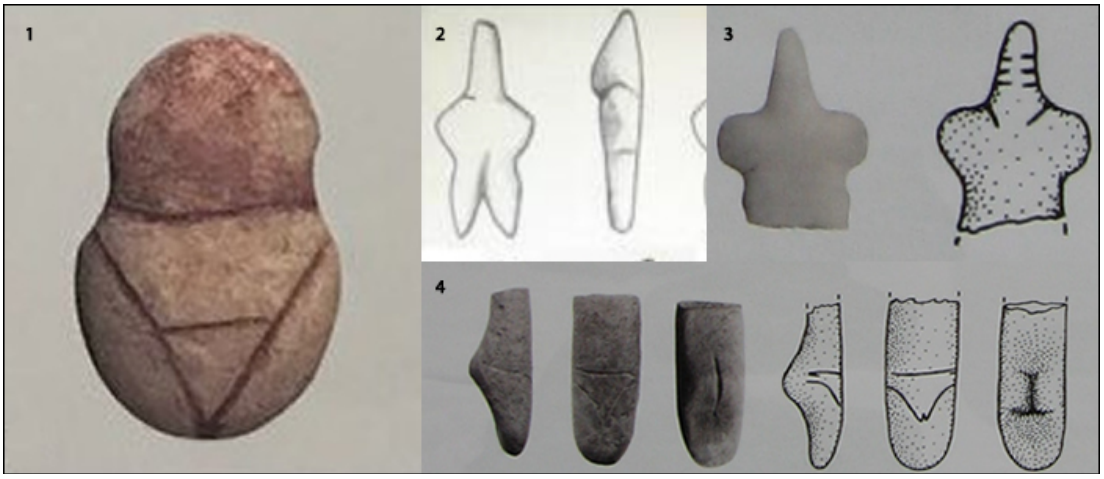
Yerleşmede şematize biçimli olup cinsiyeti tam olarak belirlenemeyen 3 figürin bulunmaktadır (Şekil 15.14-16-18). Fig.**15**'e benzer yapım tekniği olan fig.**16** ince mineral katkılı hamurlu ve gri renklidir. Uzun saplı başı ile piyon tipli figürinleri andırmaktadır. Bu grupta yer alan figürinlerden (Fig.15 ve 18) farklı olarak yüzde burun detayı yer almaktadır. Kollar diğer tüm figürinlerde olduğu gibi üçgen biçimli ve açık vaziyettedir. Vücudun alt kısmı ise fig.**15** gibi yuvarlatılmıştır.

Güvercinkayası'nın mermerden[41] üretilmiş tek örneği olan fig.**18** de bu grupta yer almaktadır (Şekil 15.18). Beyaz renkli mermerden oyma, kazıma ve sürtme teknikleri kullanılarak yapılan figürinde göz ve giysi detayları çizgi bezeklerle verilmiştir. Giysi detayı figürinin hem ön hem de arka kısmında bulunmaktadır. Kalın bir boyun üzerinde yer alan baş kısmı sivri külah benzeri bir başlık ile tamamlanmıştır. Yüzde göz dışında herhangi bir detayın bulunmadığı figürinde kollar diğer örneklere göre daha kısa üçgen çıkıntılar halindedir. Figürinin alt kısmı bu grupta yer alan diğer örneklerde de görüldüğü gibi yuvarlatılarak bitirilmiştir.

[40] 1 – Hacılar (Erken Kalkolitik) Bilgi 2013:118 Res.256; 2-3: Can Hasan 1-1 (Geç Kalkolitik) Bilgi 2013:184 Res.430, 431

[41] Figürinin hammaddesi ile ilgili bir incelemede bulunan ODTÜ Jeoloji Mühendisliği bölümünden Prof. Dr. M. Cemal Göncüoğlu'na göre bölgede oldukça sık bulunabilen iri kalsitli ve impüriteli mermerin hammadde olarak kullanılmış olabileceğini belirtmiştir

Literatürde idol tipli olarak anılan şematize mermer figürinin benzerlerine Göller Bölgesi'nde Kuruçay Höyük, Konya Ovası'nda Can Hasan 1 ve Kapadokya Bölgesi'nde Köşk Höyük'te görülmektedir.

Şekil 19 Mermer figürinler[42]

5.1.2.2. Piyon Tipliler

"Piyon Tipliler" olarak tanımlanan figürinler için literatürde

- Sütun (Pillar) : (Garfinkel vd. 2012:130-131 Fig.27-28)
- Koni (Cone): (Lesure 2011:Fig.70)
- Oyun Taşı (Game Pieces) (Tobler, 1950: 170, Pl. LXXXIII/b-LXXXIV)
- Piyon (Chessman): (French 1968:48)
- Çivi: (Braidwood ve Braidwood, 1960: 204; Fig. 160/18, Pl. 49/7)
- Kısaltılmış (abstract/abbreveiated) : (Meskell vd. 2007: 277)

[42] **1:** Köşk höyük (Bilgi 2013:107 R.212); **2:** Can Hasan 1 (French 2010: Fig.16/1); **3-4:** Kuruçay (Duru 2008:105 Res.187,188)

vb. tanımlamalar kullanılmaktadır (Şekil 20). Biçimsel anlamda tanımlamaların tamamı doğru olmakla beraber bu grupta yer alan Güvercinkayası figürinlerinin klasik satranç piyonlarına benzerliğinden dolayı "Piyon Tipliler" tanımlaması tercih edilmiştir (Şekil 20).

İlk Neolitik'ten Geç Kalkolitik'e kadar geniş bir kronolojik aralıkta görünen şematize, insan biçimli bu figürinlerin yayılım alanı güneyde Eridu, Jarmo, Tepe Gavra (Irak), Türkiye sınırlarında ise Norşuntepe (Elazığ), Tel Kurdu (Antakya), Orta Anadolu'da ise Can Hasan I (Karaman) ve Gelveri (Aksaray), Köşk Höyük (Niğde) ve Çatalhöyük (Konya) yerleşmelerinden bilinmektedir.

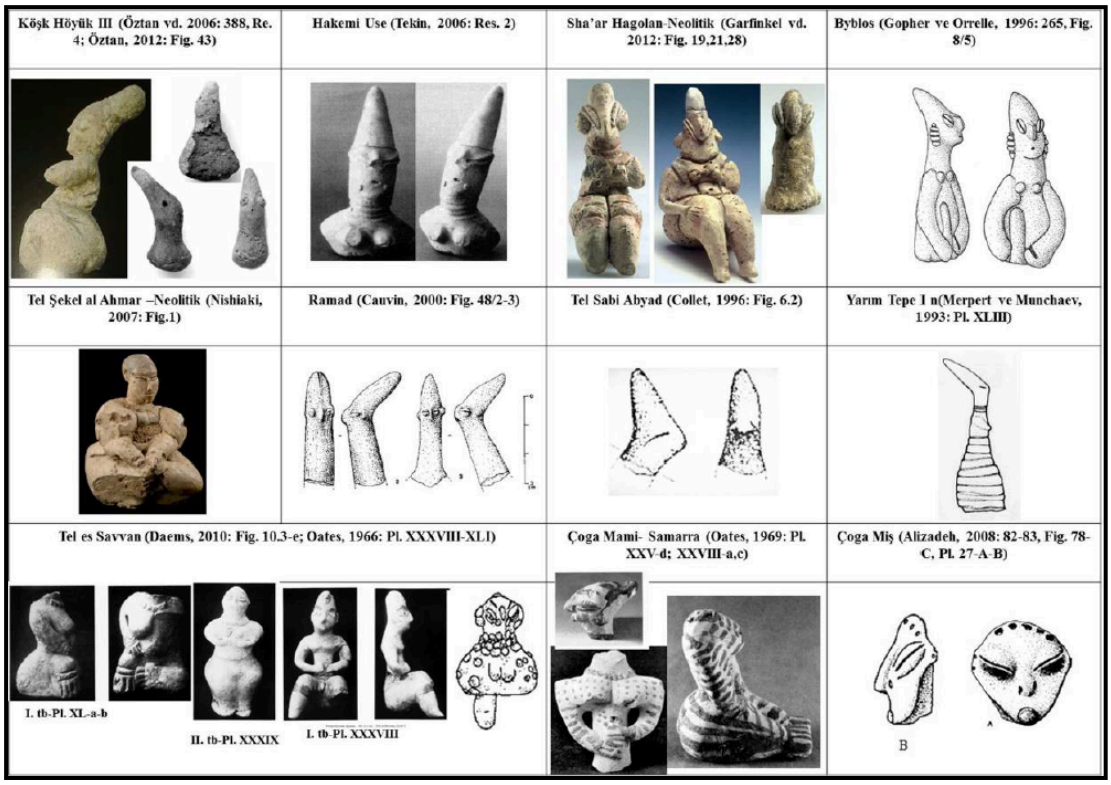
Güvercinkayası'nda 4 (Şekil 15.10/11/12 ve 20) örnek ile temsil edilen piyon tipli figürinler; diğer figürin gruplarına göre kültürel etkileşimi daha geniş bir coğrafyada izlenebilen bir gruptur (Şekil 21). Baş ve vücut biçimleri bakımından Mezopotamya'daki öncül ve çağdaşları ile de benzeşmektedir. En yakın benzerleri ise Volkanik Kapadokya Bölgesi'ndeki Köşk Höyük (Şekil 24) ve Gelveri ile Konya Ovası'nda Can Hasan 1'de rastlanmaktadır.

Bu tip figürinleri, Mezopotamya'daki benzerlerinden ayırt eden en önemli özellik, yüzdeki detaylarda yer alır. "Kahve Çekirdeği" veya "Crowrie Kabuklu" biçimli gözler olarak tanımlanan ve Mezopotamya'dan Balkanlara kadar çok geniş bir coğrafyada, Çanak – Çömleksiz Neolitik-B'de ortaya çıkıp Obeyd Dönemi boyunca yaygın olarak görülen kahve çekirdeği (Garfinkel vd. 2012:136) biçimli gözler Güvercinkayası'nda görülmez. Yerleşmedeki piyon tipli örneklerde gözler bir örnek dışında (Şekil 15.10) kabartma şeklinde ve yuvarlaktır.

Şekil 20 Literatürde farklı şekillerde tanımlanan piyon tipli figürinler[43]

[43] **1 -** Çatalhöyük(Neolitik) (Meskell vd. 2008: 142, Fig. 1), **2 -** Tepe Gavra XVIII (Tobler, 1950: Lev. LXXXIV/c), **3 -** Gelveri (E.Kalkolitik) (Özbudak 2010:136 Lev.19.1), **4 -** Tell Kurdu - Amik E (O.K) (Braidwood ve Braidwood, 1960: 204; Fig. 160/18, Pl. 49/7), **5 - Çayönü** (Broman Morales, 1990: Lev. 22/g; 25/h-i), **6 -** Sarab (Broman Morales, 1990: Lev.14.h-j; 15-a-e), **7 -** Jarmo (Broman Morales 1983 fig.166:9-12), **8 -** Şar Hagolan (Neolitik) (Garfinkel vd. 2012:130-131 Fig.27), **9 -** Tel Sabi Abyad (3 - E.K)(Arntz 2013:78 Fig.24)

Şekil 21 Uzatılmış başlı veya kahve çekirdeği gözlü figürinler (Demirtaş 2017: Şekil 5.10)

Piyon tipli figürinler içerisinde yüz detayı olmayan tek örnek Fig.10'dur (Şekil 15.10). Baş kısmı hafif uzatılan figürinde kısa ve silindirik bir boyun yer alır. Benzerlerine göre daha kısa uzatılmış bir başa sahip olan örneğin Güvercinkayası'nın yakın bölgesinde bir benzeri bulunmamaktadır. Fig.10 ile benzer bir örnek Tel Sabi Abyad'da (Kuzey Suriye) bulunmaktadır (Şekil 21 Collet 1996:Fig 6.2).

Diğer piyon tipli Güvercinkayası figürinlerinde (Şekil 15.11/12/20) yüz detayında yuvarlatılmış kabartma gözler karakteristiktir. Kaşlar ve ağız detayları ise her figürinde farklı özelliktedir. Örneğin Fig.20'de ağız ve kaşlar çizi bezeme tekniği ile betimlenmişken fig.11'de kabartma ve çizi bezek teknikleri bir arada kullanılarak yüz detayları verilmiştir. Kabartma halinde yapılmış ortası delik merkezi daire biçimli gözlü, ağız basitçe bir delik şeklinde belirtilmiştir. Çene güçlü bir biçimde vurgulanmış, burun kabartılarak verilmiş. Son olarak kaş detayları çizgisel olarak belirtilmiştir.

Şekil 22 Geç Neolitik piyon tipli figürinler[44]

Hem Orta Anadolu'da hem de Göller Bölgesi'ndeki piyon tipli figürinler Geç Neolitik – Erken Kalkolitik tabakalarda yüz detayları bakımından benzerlikler göstermektedir (Şekil 22). Güvercinkayası örneklerinden farklı olarak gözler badem biçimindedir. Kabartma ve çizi bezeme tekniklerinin görüldüğü örneklerde ağız detayı yok denecek kadar azdır. Burun detayının gerçeğe oldukça yakın olduğu örnekler ağırlıklı olarak bej renginde ve pişmiş topraktan üretilmiştir.

Erken Kalkolitik dönemle beraber Göller Bölgesi piyon tipli figürinlerde kırmızı renk hakim olmaktadır (Şekil 23.1/2/3/4). Can Hasan I'de ise boya bezemeli örnekler ortaya çıkmaktadır. Can Hasan I örneklerinde dikkat çeken başka bir detay

[44] 1:Hacılar (Bilgi 2013:110 R.227); 2:İçkili-Afyonkarahisar (Bilgi 2013:110 R.2229); 3:Erbaba-Konya (Bilgi 2013:110 R.231); 4:Höyücek (Duru 1998:PI.30.3); 5:Bilinmiyor (Bilgi 2013:111 R.242); 6: Tepecik – Çiftlik-Niğde (https://www. tepecik-ciftlik.org)

ise kulak detaylarıdır. İp tutamağı biçiminde ve ortası delik kulak betimleri bölgede başka bir yerleşmede bilinmemektedir.

Şekil 23 Erken Kalkolitik piyon tipli figürinler[45]

Piyon tipli figürinler içerisinde kültürel etkileşimi en iyi temsil eden örnekler fig.12 ve 20'dir (Şekil 15.20). Başı sivri külah biçiminde uzatılmış, burun ve gözler hafif kabartma tekniğiyle gösterilmiş, kaşlar ve ağız çizi tekniği ile şekillendirilen fig.20'de gözler basit delikler açılarak tamamlanmıştır. Fig.20'nin hem biçim hem de yüzdeki betimleri açısından benzeri Köşk Höyük (Niğde) yerleşmesinin Erken Kalkolitik[46] tabakasında ele geçirilmiştir (Şekil 24). Özellikle

[45] 1: Kuruçay (Bilgi 2013:124 R.279); 2: Hacılar (Bilgi 2013:124 R.280); 3: Eğe Gübre – İzmir (Bilgi 2013:124 R.281); 4:Hacılar (Bilgi 2013:124 R.278); 5: Batı Çatalhöyük (Bilgi 2013:124 R.284); 6-7-8: Can Hasan I (Bilgi 2013:126 Res. 291, 292, 294)

[46] Klasik Yakındoğu kronolojisine göre bu tabaka Orta Kalkolitik döneme oturmaktadır. Öztan yerleşme için bu tabakayı Erken Kalkolitik olarak tarihlendirmektedir.

Şekil 24.2 ile Şekil 24.4/5/6 arasındaki hem biçimsel benzerlik hem de yüzdeki detaylar ve bezeme teknikleri dikkate değer benzerlik göstermektedir.

Şekil 24 Köşk Höyük ve Güvercinkayası piyon tipli figürinleri[47]

Fig.12'de ise kabartma ve çizi bezek teknikleri bir arada kullanılarak yüz detayları verilmiştir. Kabartma halinde yapılmış ortası delik merkezi daire biçimli göz, basit bir delik şeklinde betimlenen ağız basitçe bir delik şeklinde belirtilmiştir ve burun kabartılarak verilmiştir. Fig.12'nin hem biçim hem de yüzdeki betimleri

[47] 1,2,3: Köşk Höyük (Niğde) Erken Kalkolitik (Öztan 2008:14 Resim 24); 4,5,6: Güvercinkayası

açısından benzeri Jarmo (Irak) yerleşmesinin Neolitik tabakasında ele geçirilmiştir (Şekil 25). Özellikle Şekil 25.1 ile Şekil 25.2 arasındaki hem biçimsel benzerlik hem de yüzdeki detaylar dikkate değer benzerlik göstermektedir.

Şekil 25 Jarmo ve Güvercinkayası piyon tipli figürinleri[48]

5.2. Hayvan Figürinleri

Güvercinkayası'nda bulunmuş 9 hayvan figürininden sadece 2 tanesi (Şekil 26.8 / 1) tüm olarak günümüze ulaşmıştır. Geri kalan 7 figürin ağırlıklı olarak gövde

[48] 1: Güvercinkayası Fig.12; 2: Jarmo (Broman Morales 1983 fig.166:10a-b)

parçalarından oluşur. Bu grupta kafası eksik 6 figürin bulunmaktadır. Fig.2'den ise geriye sadece baş parçası kaldığı için türü tam olarak tespit edilememiştir[49].

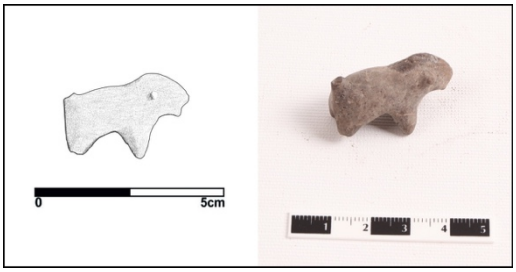
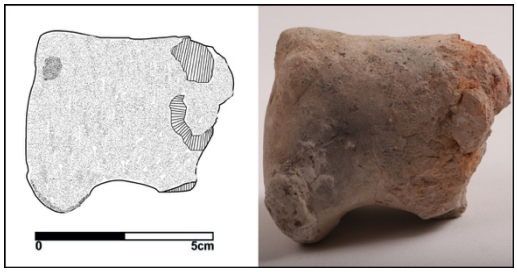
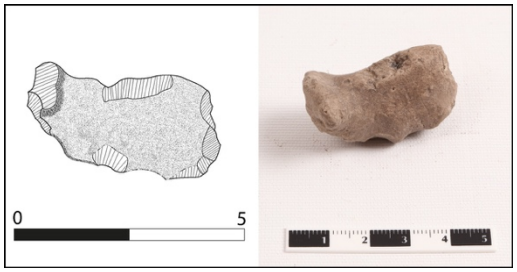
Hem insan hem de hayvan figürinlerinde sıklıkla karşılaşılan bir durum olan kafanın kırık olması durumu, figürinlerin işlevleri üzerine yapılan tartışmalara sıklıkla konu olmaktadır. Figürinlerin üretimine dair deneysel çalışmalarda en zayıf noktalarının boyun kısmı olduğu bilinmektedir ve bir yoruma göre bu bölgede yaşanan kırılmalar sıradandır (Hodder 2001:47).

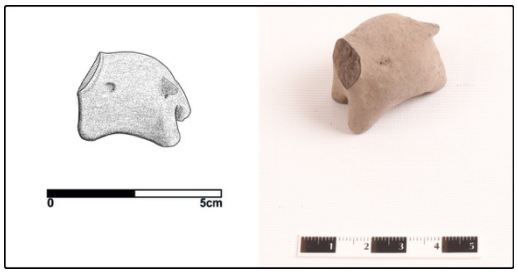
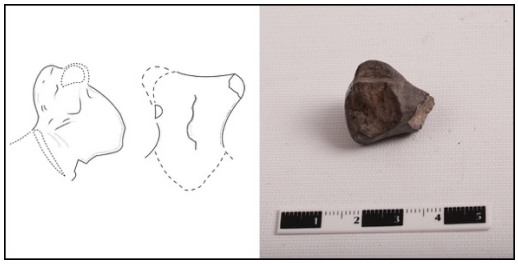
Ancak bu duruma kazılardan ele geçen figürinlerde çok yaygın bir şekilde rastlanıyor olması bu durumun sıradan kırılmalar olmadığı fikrini de tartışmaya açmaktadır (Hansen 2001:47, 2005:195; Hodder 2006:149; Umurtak 2005:93). Benzer bir görüş Garfinkel'e aittir. Ona göre hayvan figürinlerin tüm halde bulunuyor olması zaten anormal bir durumdur. Buna göre işlevini yitiren figürinler kırılarak ya atılır ya da gömülürler (Garfinkel 1995:52).

Bu yorumu yerleşme içinde destekleyecek tek örnek fig.7'dir. Yerleşmeyi iki bölüme ayıran büyük bir sur duvarının önünde yukarı yerleşmeye çıkan sokağın önünde bulunan fig.7 (Plan 2 Şekil 26.7) kafası kırılmış bir boğa figürinidir.

Yerleşme içinde figürinlerin büyük kısmının 2.cil dolgulardan geliyor olması ve şimdiye kadar tespit edilmiş bir çöp çukuru vb. alanın bulunmayışı; figürinlerin bilinçli olarak kırılıp atılmış olabileceği yorumunu güçleştirmektedir.

[49] Güvercinkayası'nın hayvan kemiklerini inceleyen **Hijlke Buitenhuis** bu figürini boynuzları kopmuş bir koç başı olarak yorumlamıştır.

Pişmiş Toprak	
Boğa Figürinleri	
Fig.1	Fig.3
	
Fig.4	Fig.6
	
Fig.7	Fig.8
	
Fig.9	
	

Domuz Figürinleri	
Fig.5	
	
Şematize Hayvan Figürinleri	
Fig.2	
	

Şekil 26 Güvercinkayası hayvan figürinleri

5.2.1. Hayvan Figürinlerinin Yerleşme İçindeki Dağılımları

İkişerli gruplar halinde bulunan figürinlerden ilk grup olan fig.**3** ve fig.**5** yerleşmenin özel konutları olduğu düşünülen ve içerisinde çok fazla depolama kabı ele geçirilen 14 numaralı evde, diğer grup olan fig.**8** ve fig.**9** ise yerleşmenin batı kanadında bulunan ve yukarı yerleşmeye girişin olduğu alandaki 18 numaralı evden ele geçirilmiştir.

Aşağı yerleşmede bulunan figürinler ise, yukarı yerleşmedeki dağılımın aksine daha geniş bir alanda görülmektedir. C yapı adasındaki fig.**4**, 10 numaralı evden çıkarılmıştır. Bu figürin ile ilgili vurgulanması gereken en önemli özellik, 15 numaralı insan figürini ile aynı yerde bulunmuş olmasıdır. Bu istisna durum yerleşme içinde başka hiç bir noktada görülmemektedir.

A yapı adasında bulunan 5 adet figürinin (fig. **6**, **12**, **13**, **14**, **16**) 1 tanesi hayvan figürinidir ve 9 numaralı evden ele geçirilmiştir. B Yapı adasında bulunan iki hayvan figürininden fig.**1**, 4 numaralı evden; fig.**2** ise 2 numaralı evde bulunmuştur.

Hayvan figürinleri içerisinde mekan dışı dolgulardan ele geçen tek örnek fig.**7'dir**. Fig.**7** sur sistemine eklenen kulelerden ilkinin önündeki sokakta saptanmıştır. Benzer bir durum insan figürinleri bölümünde anlatıldığı gibi fig.**19**'da da görülmektedir.

5.2.2. Yapım Tekniği ve Tipolojik Değerlendirme

Yerleşmedeki hayvan figürininin tamamı pişmiş topraktan ve elle şekillendirilmiştir. Figürinlerin şekillendirilmesinde farklı teknikler olmakla beraber, elle şekillendirme, en erken dönemlerden itibaren yaygın olarak kullanılmıştır. Bu yöntemde figürin ilk olarak taslak halini alacak şekilde elle şekillendirilmekte, daha sonra bezeme, uzuv ekleme vb. işlemleri ile detaylandırılmaktadır (Sevin-Topçu 2010:15). Ayrıntıların taslak oluştuktan sonra ek olarak gövdeye eklendiği örnekler de bulunmaktadır.

Güvercinkayası'nın hayvan figürinlerinde ana üslup insan figürinlerinde de görüldüğü gibi şematizedir. 9 tane hayvan figürininin 8 tanesi şematize üslupla hazırlanmıştır. Fig.**1** ise yerleşmenin tek natüralist üslupla oluşturulan hayvan figürindir.

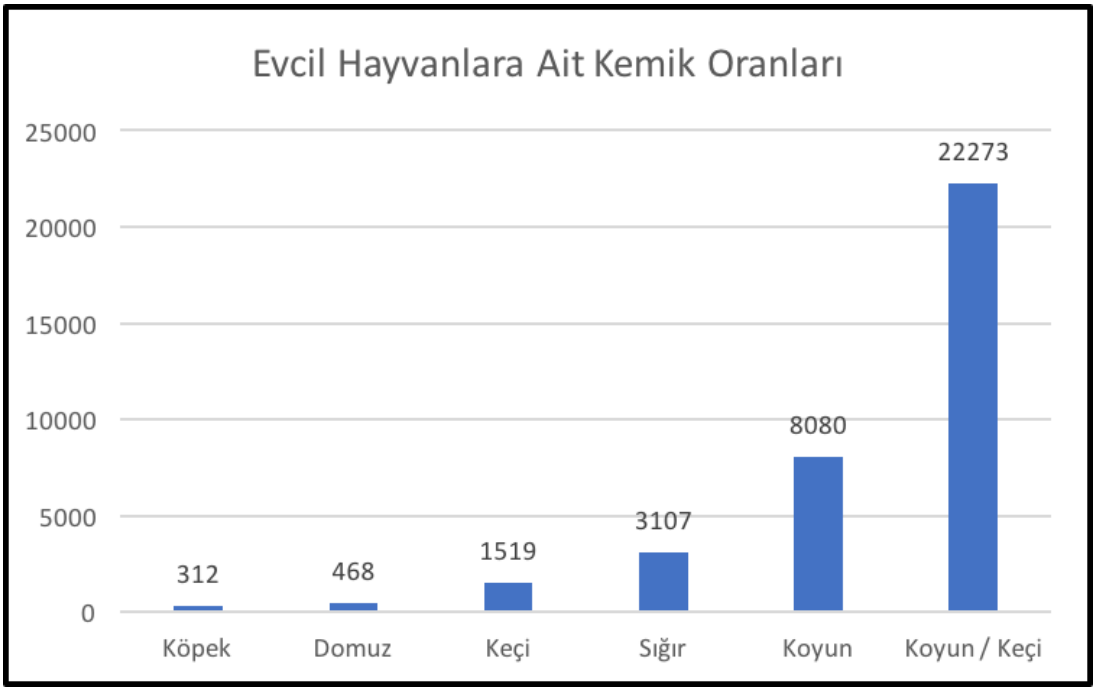
Biçim olarak

1. Boğa Figürinleri
2. Domuz Figürinleri
3. Şematize Hayvan Figürinleri

olarak 3 ana biçimde figürin görülmektedir.

Güvercinkayası hayvan figürinlerinin tamamı evcil memeli hayvanları temsil etmektedir. Yerleşmede bulunan hayvan kemiklerinin sayısal oranları da bu durumu destekler niteliktedir. Bu güne kadar ele geçirilen **357,59** adet memeli evcil hayvan kemiğinin yaklaşık **8000** tanesi Koyun, **3100** tanesi sığır; **1519** tanesi keçi; **468** tanesi ise domuz türündedir (Tablo 9).

Tablo 9'da da görüldüğü gibi yerleşmede koyun ve keçi türü oldukça yaygın olmasına rağmen figürinlerinde bunların yerine Boğa ve Domuzun tercih edilmiş olması simgesel anlamları olabileceği yorumunu güçlendirmektedir.

Tablo 9 Evcil hayvanlara ait kemik oranları[50]

5.2.2.1. Boğa Figürinleri

Yerleşmede bu güne kadar bulunmuş 9 hayvan figürininden 6 tanesi boğa biçimlidir (Şekil 26.3/4/6/7/8 ve 9). Bu sayı hayvan figürinleri içerisinde yaklaşık

50 Tablodaki sayısal verileri Güvercinkayası hayvan kemiklerini inceleyen Hijlke Buitenhuis'tan alınmıştır. Tablodaki en yüksek rakama sahip olan Koyun / Keçi bölümü türü tam olarak tespit edilememiş kemik türleri için kullanılmıştır. Yerleşmedeki kemik türlerinin incelemesi halen devam etmektedir.

%67'lik bir orana denk gelmekte ve boğa figürinlerinin yerleşme sakinleri tarafından yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir.

Boğa figürinleri koyu renkli; ince mineral ve bitki katkılı hamurludur. Pembemsi kiremit ve koyu gri renklerin ağırlıkta olduğu boğa figürinlerinin bir örnek dışında (Şekil 26.8) tamamının kafası ya bilinçli olarak kırılıp atılmış ya da günümüze ulaşamamıştır.

Boğa figürinleri içinde fig.**8** dışında kalan örnekler oldukça şematize durumdadır. Tamamı ayakta durur pozisyonda betimlenmiştir. Fig.4'de ağız, göz ve kuyruk; Fig.6 ve 7 ve 9'da ayak çıkıntıları bulunmaktadır.

Bu grubun tek natüralist üslupta şekillendirilen figürini fig.8'dir. İnce mineral ve bitki katkılı hamur, koyu gri renkli ve yüzey hafif açkılıdır. Natüralist üslupta betimlenen boğa figürininde, boynuz ve gözler gibi gerçekçi detaylar da gözlenmektedir. Gözler basit delikler halinde, ağız çizilerek belirtilmiş, uzun ve sivri betimli baş üzerinde uçları kırık boynuz detayı görülür. Küçük kuyruk aşağı bakar haldedir. İri vücut ve ayak biçimi diğer örneklerle benzer nitelikte hafif sivri bitimli kütlesel çıkıntılar şeklindedir.

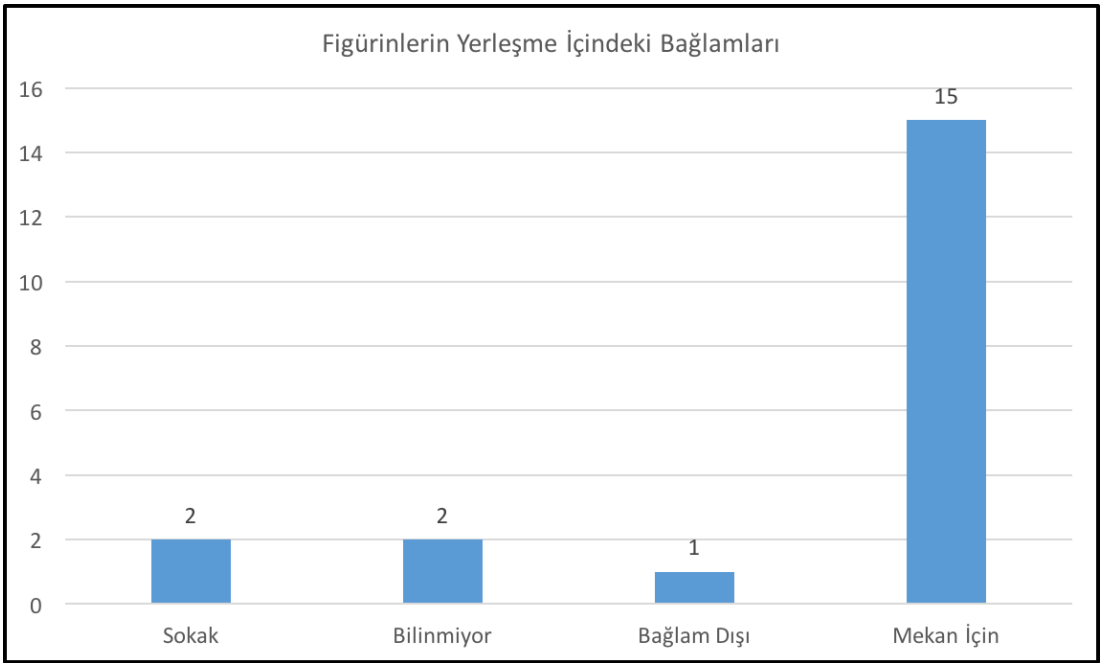
5.2.2.2. Domuz Figürinleri

Yerleşmede tek bir örnekle temsil edilen domuz figürini (Şekil 26.5) ince mineral katkılı, gri renk hamurludur. Yüzeyi oldukça düzeltilmiş olan figürinin kuyruk kısmı yatay bir çıkıntı şeklinde kısa betimlenmiştir. Ayakta durur pozisyonda kafası kırık olan figürinin yüz detayı ile ilgili bir detay bilinmemektedir.

5.3. Figürinlerin Buluntu Bağlamı

Yerleşme düzeni başlığında belirtildiği gibi Güvercinkayası evleri bir tasarım sonucu kurulmuştur ve ev içi yapı elemanları nerdeyse her evde standartlaşmış durumdadır. Geleneksel bir Güvercinkayası evinde bir ana oda, bu odanın ağırlıklı olarak sol köşesine konumlandırılmış fırın ve ortada bir ocak bulunur. Arkada bulunan kiler odasında ise sıklıkla depolama kapları, öğütme

sekileri gibi günlük kullanım eşyaları yer alır. Figürinlerin buluntu bağlamları ve yapı içi konumları değerlendirilirken bahsedilen yapı içi standartlaşma da göz önüne tutulmalıdır.

Tablo 10 Figürinlerin bulunduğu yerler

Güvercinkayası'nda figürinlerin bulunduğu bağlamlar genel olarak dörde ayrılır (Tablo 10). Bunlardan ilki açık alanlarda bulunanlardır ve yerleşmede 2 figürin ile temsil edilmektedir. Her iki figürin de (Şekil 15.19 ve Şekil 26.7) sur duvarının önünde yer alan ve yukarı yerleşmeye doğru ilerleyen sokak üzerinde bulunmuştur ve buluntu bağlamında konu edilecek bir başlık bulunmamaktadır.

İkinci ve üçüncü grup bağlamları hakkında bilgisi olunmayanlardır ve 3 figürin ile temsil edilmektedir (Şekil 15.10 Şekil 26.1 ve 2). Fig.**1** ve fig.**2**'nin konum bilgisi olmadığından, fig.**10** ise baraj suyunun etkisi ile bağlamından koptuğu için yorum yapılamamaktadır.

Yapı içlerinden gelen figürinlerle ilgili belirtilmesi gereken ilk nokta ağırlıklı olarak yapıların ana odalarında bulunmuş olmalarıdır. Tüm yerleşmede kiler odasından çıkarılmış sadece iki örnek bulunmaktadır. Bunlar yukarı yerleşmede, 14

numaralı evdeki fig.**3** ve 18 numaralı evdeki fig.**9**'dur. Her ikisi de şematize üslupta betimlenmiş boğa figürinidir ve ikisinin de kafaları kırık durumdadır.

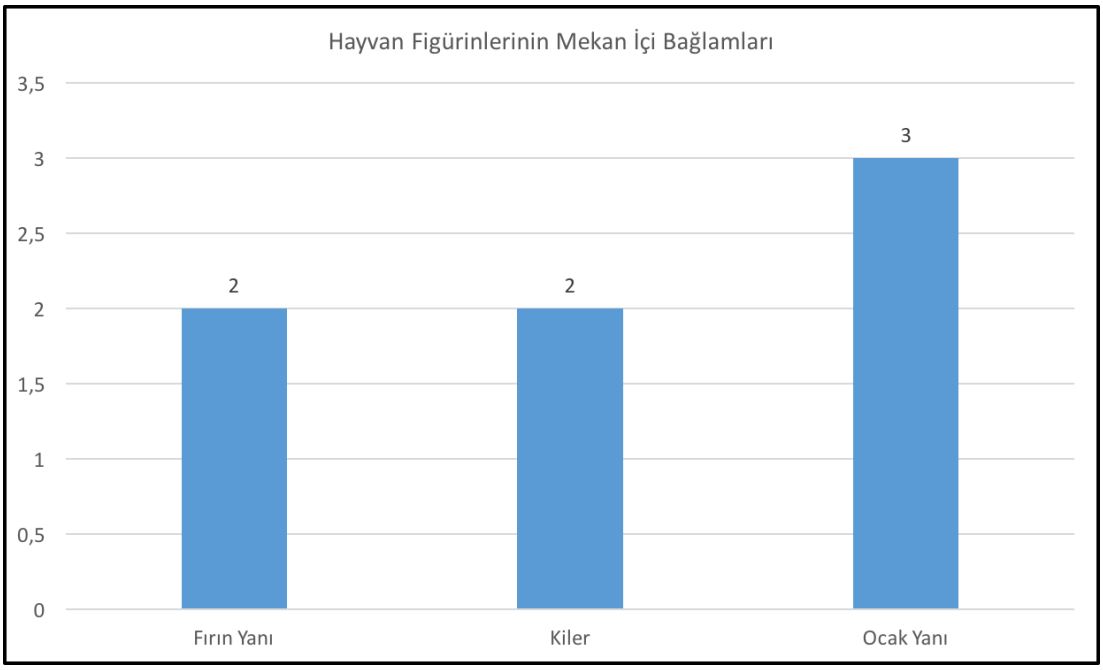
Bu figürinlerin konumu yukarı yerleşmeye özel bir durumdur. Yukarı yerleşmeye özel bir başka durum ise 13 numaralı evde bulunmuş olan fig.**11** ve fig.**17**'dir. 13 numaralı ev, 14 numaralı evin silosu olarak kullanılmakta ve içindeki çok sayıdaki petek ile karakterize olmaktadır. Fig.**17** steotopik[51], sokma başlı olabileceği düşünülen oturan kadın figürini, Fig.**11** ise yüksek konik biçimli bir insan başıdır (Tablo 10 Plan 2).

Daha önce de belirtildiği gibi yerleşmede hayvan figürini ile beraber aynı ev içinde tespit edilen tek örnek, aşağı yerleşmedeki 10 numaralı evin girişinde bulunan fig.**15**'dir. Bu figürin konum olarak 10 numaralı evin kapı eşiğinde bulunmuştur ve bu özelliği ile Güvercinkayası'nın kapı eşiğinde bulunan tek örneğidir. Pişmiş topraktan, şematize üslubun kullanıldığı figürinde oturan bir kadın betimlenmiştir ve figürinin kafası kırık durumdadır.

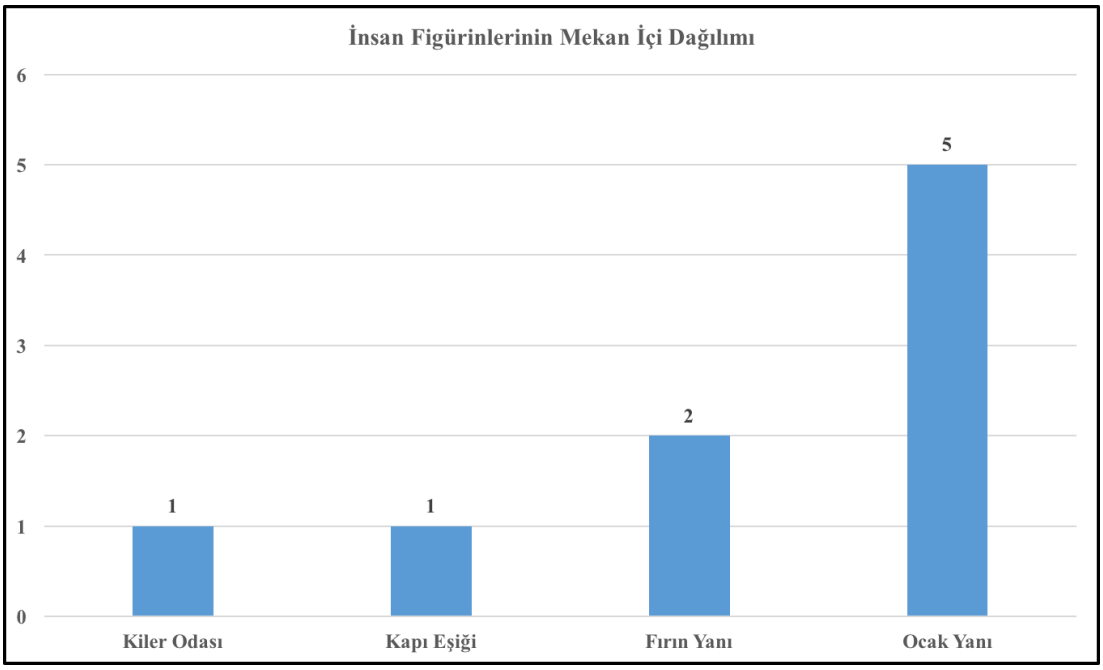
Yerleşmede mekan içinde bulunan figürinlerin neredeyse tamamının pişirme ve depolama alanları ile ilgili olduğu görülmektedir. Bağlamı tespit edilemeyen figürinlerin dışında hem hayvan hem de insan figürinleri ya ocaklarda, duvara bitişik pozisyonda inşa edilen fırınlarda ya da yapıların kiler odalarında bulunmuşlardır.

Tablo 11 ve Tablo 12'de de görüldüğü gibi Güvercinkayası sakinleri hem hayvan hem de insan figürinlerini ağırlıklı olarak mekan içlerinde depolama ve pişirme alanlarında saklamışlardır. Bu durum işlevini yitirip atılmış veya kırılmış figürin yorumunu da geçersiz kılmakta; bolluk bereket, refahın devamı gibi simgesel anlamları akla getirmektedir.

[51] **Steotopik Terimi** Vücut hatları abartılı gösterilen ve cinsel bölgeleri gizlenmeyen kadın figürinleri için kullanılmaktadır.

Tablo 11 Hayvan figürinlerinin mekan içi bağlamları

Tablo 12 İnsan figürinlerinin mekan içi bağlamları

6. Değerlendirme ve Sonuç

Orta Anadolu bölgesi özellikle Kalkolitik dönem açısından daha fazla çalışmayı gerektirecek kadar soru işareti ile doludur. Elinizde tuttuğunuz bu tez çalışması işte bu sorulardan birine cevap üretmeyi amaçlamıştır. Bölgede Son Neolitik ile başlayan ve Erken Kalkolitik ile devam eden kültürel süreç Orta Kalkolitik ile son bulmuştur. Yerleşme stratejileri, geçim ekonomisi, buluntu gruplarındaki değişimler ve son olarak figürinlerde görülen biçimsel ve tipolojik kırılmalar bölgenin Orta Kalkolitik döneme geçişini tanımlayacak önemli başlıklardır.

Güvercinkayası figürinlerinin detaylıca çalışıldığı bu tezde; yerleşmenin insan ve hayvan figürinleri hem tipolojik hem de sembolik açıdan tanımlanmış, ayrıca bahsi geçen geçiş sürecinin tanımlayıcı bir unsuru olup olmadığı tartışılmıştır. Bundan dolayı ileride yapılacak yeni yorumlara da katkılar sağlayacağı umut edilmektedir.

Bu tez çalışmasında

1. Güvercinkayası özelinde insan ve hayvan figürinlerinin ifade ettiği işlevsel ve sembolik anlam

2. Bölge kronolojisine Güvercinkayası figürinlerinin katkıları

3. Figürin bağlamından yola çıkarak Güvercinkayası ile benzer figürinleri olan yerleşmeler ve kültürel etkileşim

başlıklarında önemli sonuçlar elde edilmiştir ve bu sonuçlar aşağıda özetlenmiştir:

Çalışmanın odağında yer alan Güvercinkayası yerleşmesi kal. C14 MÖ 5200 – 4820 (Şekil 10 Gülçur ve Kiper 2004:428) yılları arasına tarihlendirilmekte ve klasik kronolojik dizinde Orta ve Geç Kalkolitik döneme oturmakta (Tablo 5) ve bu iki dönem toplam 4 tabaka ile temsil edilmektedir. Yer aldığı geniş Orta Anadolu

coğrafyasında aşağı ve yukarı yerleşme olarak ayrılan ve bu ayrışmanın kazılardan elde edilen sonuçlarla rahatlıkla izlenebildiği tek modelidir. Güvercinkayası bu özelliği ile Orta Anadolu'nun kentleşme öncesi sürecini tanımlayacak önemli dinamiklere sahiptir.

Bölgede Orta Kalkolitik'in en iyi araştırılmış yerleşmesi olan Güvercinkayası'nda çalışmalar 2017 Ağustos itibari ile tamamlanmış ve yayın faaliyetlerine başlanmıştır. 22 senelik kazı geçmişinde 11'i insan 9 tanesi ise hayvan biçiminde toplam 20 figürinin bulunduğu yerleşmede bu tez çalışması figürinler için nihai rapor özelliği de taşımaktadır.

Yerleşmedeki figürinler - biri dışında - (fig.**18** mermerden yapılmıştır) pişmiş topraktan üretilmiştir. Her iki hammadde türü de bölgede kolaylıkla bulunabilmektedir. Bundan dolayı hem insan hem de hayvan figürinlerindeki hammadde tercihlerinin pratik sebeplere dayandığını söylemek yanlış olmaz. Pişmiş toprak figürinlerin yapımında hem açık hem de koyu renkli hamurun kullanıldığının belirtilmesi gerekmektedir. Figürinlerde ana üslup şematizedir. 20 figürininin 18'i şematize üslupla hazırlanmıştır. Fig.**17 ve** Fig.**1** ise yerleşmenin natüralist üslupla oluşturulan figürinleridir.

Güvercinkayası'nda ağırlıklı olarak görülen şematize üslup, figürin üzerindeki bezemelerde de kendini göstermektedir. Yerleşmedeki figürin sayısı her ne kadar çok olmasa da değişik üretim tekniği gösteren figürin sayısı oldukça azdır. Sokma, çizi ve kabartma teknikleri, ağırlıklı olarak insan figürinlerinde görülmektedir (Şekil 15.11-12-18-19-20). Bu örneklerde ağırlıklı olarak kabartma ve çizi tekniğinde verilmiş detaylar göze çarpmaktadır. Kabartma tekniği genellikle piyon tiplilerde göz çevresini, boğa figürinlerinde ise boynuz veya kuyruğun bedenle birleştiği bölgedeki çıkıntıları betimlemek için kullanılmıştır. Çizi tekniği ise yine piyon tiplilerde kaş ve ağzı betimlemek için tercih edilmiştir.

Tezin 2. bölümü olan "Figürin Çalışmalarında Kuramsal Yaklaşımlar" bölümünde de detaylıca açıklandığı gibi geleneksel bakış açısı; üzerinde erkeklik organına dair betim olmayan tüm figürinleri kadın olarak tanımlamıştır. Yorum daha

da geliştirilmiş ve Ana Tanrıça ritüeli ile tamamlanmıştır. Bu tez çalışmasında bahsi geçen bakış açısından uzak durulmuş ve cinsiyeti tam olarak belli olmayan figürinler cinsiyetsiz olarak tanımlanmıştır. Buna göre yerleşmede "Kadın" figürini olarak tanımlanabilen 3 (Şekil 15.13-17-19) figürin bulunmakta iken geri kalan örnekler cinsiyetsizdir. Hayvan figürinlerinde ise boğa figürinleri baskın grup olarak durmaktadır.

Figürinler ağırlıklı olarak Orta Kalkolitik dönem tabakalarından ele geçirilmiştir. Ayrıca Geç Kalkolitik dönemin özelliklerini yansıtan 3 insan figürini tespit edilmiştir (Şekil 15.11/19/20). III. tabaka (Geç Kalkolitik) çanak çömleğinin yapımında kullanılan açık renkli hamura (Şekil 14) benzer bir hamurun kullanıldığı bu örnekler içinde Fig.19 dikkat çekmektedir. Benzerlerine Tel Arpaçhiyah (Irak) (Geç Obeyd), Alişar (Yozgat) 15-16M (Geç Kalkolitik), Can Hasan 1-2A (Orta Kalkolitik) ve Tepecik – Çiftlik (Niğde), Kuruçay (Burdur) (Geç Neolitik), Hacılar (Burdur) (Erken Kalkolitik) yerleşmelerinde görülmektedir (Şekil 17). Ancak hammaddede görülen bu benzerlik detaylarda kaybolmaktadır.

İlk göze çarpan farklılık göz betimlemelerinde görülmektedir. Kuzey Mezopotamya örneklerinde "Kahve çekirdeği" olarak tanımlanan örnekler Güvercinkayası'nda görülmemektedir. Orta Anadolu ve Göller Bölgesi'ndeki öncül ve çağdaş yerleşmelerde bulunan badem biçimli gözler de Güvercinkayası'nda görülmemektedir. Özellikle uzatılmış başlar ve kısaltılmış vücut biçimleri ile hem Orta Anadolu ve Göller bölgesi hem de Kuzey Mezopotamya'yı andıran piyon tipli insan figürinleri yuvarlak biçimli göz detayı ile farklılaşmaktadır.

Tarihöncesi toplulukların sembolik dünyaları, inanç sistemleri ve günlük yaşam pratikleri hakkında önemli veriler sunma potansiyeline sahip olan figürinler, 2.bölümde detaylı bir şekilde açıklandığı gibi işlevleri hakkında pek çok kurama sahiptirler[52]. Hem insan hem de hayvan figürinleri ile ilgili bu kadar geniş yelpazede yaklaşımın olmasının en büyük sebebi bir özne olarak arkeoloğun kendisidir.

[52] Bkz 2.bölüm: Figürin Çalışmalarında Kuramsal Yaklaşımlar

Arkeoloğun dünya görüşü, bilimsel altlığı ve malzemeyi yorumlarken tercih ettiği kuramsal çerçeve figürinin yorumunu da doğrudan etkilemektedir.

Bu tez çalışmasında, yukarıda bahsi geçen bütün kuramsal yaklaşımlar aynı dikkatle yerleşmedeki figürinler üzerinden yeniden yorumlanmıştır.

Buna göre:

Her ne kadar Baba tanrı yaklaşımı Güneydoğu Anadolu'daki çanak çömleksiz Neolitik dönem yerleşmelerinden ele geçirilen erkek betimlemeli figürinler üzerine geliştirilmiş olsa da Güvercinkayası'nda erkek olduğunu kesin olarak dile getirebileceğimiz bir figürin olmadığı için "Baba tanrı" inancından bahsedilemez. Benzer şekilde geleneksel yaklaşımların sıkça başvurduğu Ana Tanrıça inancını destekler nitelikte bir sonuca da ulaşılamamıştır.

Bu bağlamda yalnızca, çömelmiş pozisyonuyla Erken Kalkolitik, steotopik duruşu ile ise Neolitik dönem Ana Tanrıça inancını destekler nitelikte olan fig.17 dikkat çekmektedir. Figürinlerin genelinin yerleşmeye gelişigüzel dağılımı düşünüldüğünde Fig.17'nin yerleşmenin özel konutu olarak tanımlanan 13 numaralı evde bulunması ritüel amaçlı kullanılmış olduğu ihtimalini doğursa da kullanımı hakkında kesin bir şey söylemek için yeterli değildir.

Figürinlerin işlevlerini anlamak için hammadde ile ilişki kuran yaklaşımlara göre kil önemli bir hammaddedir. Bu yaklaşıma göre kilden üretilmiş figürinler - özellikle kadın ve hayvan figürinleri – toprak ve bereket arasındaki ilişkinin sembolü olarak kullanılmıştır (Yetilmezsoy 2006: 130-131). Bir başka yaklaşıma göre de kilden üretilmiş figürinler çabuk elde edilip, hızlıca üretilebildiği için sık yapılan ritüellerle; kil dışında başka bir hammadde ile üretilen figürinler ise daha uzun süreli kullanımlar için üretilmektedir (Ucko 1968:417). Yerleşmeye dağılan figürinlerin yalnızca tek birinin hammaddesinin mermerden olması, figürin yapımında ilk olarak mermerin denendiği fakat taşıma, yontma, ergonomi gibi konularda kile göre daha az kullanışlı olduğu sonucunun çıkartılması olabilir.

Güvercinkayası'nda bu durum zıt bir görünüm sergilemektedir. Yerleşmedeki figürinler "işlevlerini" yitirseler bile elden çıkarılmamışlardır. Yerleşmedeki figürinlerin %85'i mekan içlerinde depolama ve pişirme alanlarında ele geçirilmiştir. Bu da Güvercinkayası sakinlerinin figürinleri daha uzun süreli veya işlevi bitmeyen, sürekli tekrar eden ritüellerde kullandıklarına işaret etmektedir.

Hayvan figürinlerinde kilin tercih edilmesinin sembolik bir neden; av, öldürme veya gömme gibi ritüel ile ilgili olduğu yorumu da yapılmaktadır (Bozbay 2013:126; Yetilmezsoy 2006:130-131). Örneğin Çatal Höyük, Ain Ghazal, Gritille (Şekil 4) gibi pek çok Neolitik yerleşmede hayvan figürinleri büyü esnasında kırılmış, sembolik olarak avlanmıştır (Şekil 4). Güvercinkayası özelinde böylesi bir durum söz konusu değildir.

Yerleşmedeki hayvan figürinlerinin üzerinde delme, kesme veya öldürmeye işaret edecek bir iz bulunmamaktadır. Ayrıca hayvan figürinlerinin büyük kısmının evcil olduğu bilinen sığır ve domuz türünde olduğu düşünüldüğünde av ritüelinden ziyade bolluk, bereket, süs eşyası veya çocuklar için oyuncak işlevinde olabileceği de akla gelmektedir.

Hem insan hem de hayvan figürinlerinde kafanın kırılması veya koparılması Balkanlardan Yakındoğu'ya çok geniş bir coğrafyada sıklıkla karşılaşılan bir fenomendir. Deneysel çalışmalarla birlikte - özellikle kilden üretilenler - figürinlerin en zayıf kısmının boyun kısmı olduğu bilinmektedir ve bir yaklaşıma göre de bu kırılmalar sıradan olarak yorumlanmaktadır (Hodder 2001:47).

Ancak sık rastlanan bu durum tarihöncesi insanların figürinlerin kafalarını bilinçli olarak kırmış olduğu fikrini de tartışmaya açmıştır (Hansen 2001:47, 2005:195; Hodder 2006:149; Umurtak 2005:93). Güvercinkayası'nda da bu fenomenin etkileri görünmektedir. İnsan figürinlerinde 5 (Şekil 15.13-14-15-17-19), hayvan figürinlerinde ise 6 örneğin (Şekil 26.3-4-5-6-7-9) kafası eksiktir ve tamamı kilden üretilmiştir.

İnsan figürinlerinde piyon tipliler dışında kafası tam olan tek örmek **fig.18**'dir. Kapadokya bölgesinde rahatlıkla bulunabilen mermerden üretilen **fig.18**'in kafa kısmının kırılmamış veya kırılamamış olmasının hammadde ile ilişkisi oldukça önemlidir. Bu durumda Güvercinkayası sakinlerinin insan figürinlerini daha kolay kırabilmek için kili tercih etmiş oldukları ihtimalini doğurmaktadır.

Sembolik İşlevsel Anlam	**Yorum**
Ana Tanrıça	X
Baba Tanrı	X
Av Ritüeli	X
Kafa kırma / Koparma	√
Öldürme / Gömme	√
Bolluk – Bereket	√
Tekrar eden ritüeller	√

Tablo 13 Güvercinkayası figürinlerin sembolik anlamları ve işlevlerine dair olasılıklar

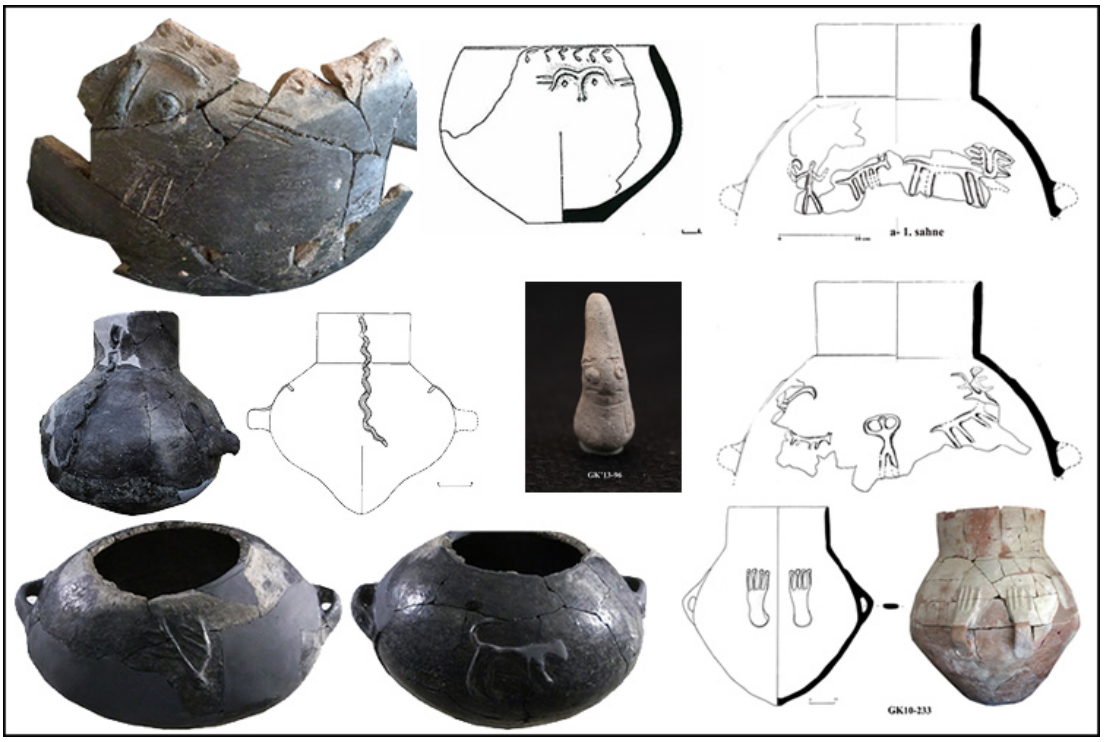
Güvercinkayası'nın figürinlerinin detaylıca incelendiği bu tez çalışmasının bir başka amacı da yerleşmenin figürinlerinin kronolojik dizin içindeki yerini belirlemektir. Tezin 3. bölümü olan "Orta Anadolu'da Kalkolitik Dönem" başlığında detaylıca açıklandığı gibi Yakındoğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kalkolitik dönemin başından Tunç çağına kadar geçen sürede kültür ve teknolojide kesintisiz bir gelişim gözlenirken, Orta Anadolu bölgesi bambaşka bir kültürel model ortaya çıkarmıştır.

Bölgede bugüne kadar yapılan kazılardan elde edilen bilgilere göre Geç Neolitik Sonu, İlk Kalkolitik Dönem'in başında Orta Anadolu coğrafyasında yerleşim organizasyonu, ölü gömme gelenekleri, sanat, hammadde kullanımı, çanak – çömlek ve yontma taş üretiminde (Marciniak-Czerniak 2007:115) kayda değer değişimlerin yaşandığını; MÖ 6.binin başlarına oturtulan İlk Kalkolitik dönemin

kabaca MÖ 5700 / 5600 çizgisinde sonra erdiğini göstermektedir. Tablo 1'de de görüldüğü gibi yaklaşık 300 yıl süren bir kültürel boşluktan sonra MÖ 5300'le beraber bölgede özellikle mimari ve sosyal yaşamda radikal değişimler gözlemlenmektedir.

Buna göre Orta Kalkolitik dönemde bölgedeki değişimlerden en dikkat çekeni yerleşme stratejilerinde görülmektedir. Bölgede hem Neolitik hem de Erken Kalkolitik dönem boyunca yerleşme seçiminde tercih edilmiş olan verimli ovalar Orta Kalkolitik ile terk edilmiş, kaya üzeri yüksek sırtlarda yerleşmeler kurulmaya başlamıştır. Orta Kalkolitik ile yaşanan bir başka değişim ise sanat ve üslupta görülmektedir.

Son Neolitik ile başlayan ve Erken Kalkolitik dönem ile devam eden taşınabilir sanat anlayışı Orta Kalkolitik'te de devam etmiş ancak Güvercinkayası ve Köşk Höyük 1.tabakadan bildiğimiz kadarıyla gerçekçi üslupta betimleme birkaç örnek dışında tamamen terk edilmiştir. Bu dönem kabartmaları kaş, göz, boynuz ve el tarzında sembolik anlamları ağır basan stilize kabartmalarla karakterize olmaktadır (Gülçur 2003:502; Gülçur-Endoğru 2000:58, 65-66) (Şekil 27).

Şekil 27 Güvercinkayası şematize örnekler

Yukarıda açıklandığı gibi Orta Kalkolitik dönemle beraber görülen şematize üslup Güvercinkayası figürinlerinde ağırlıklı olarak görülüyor olsa da yerleşmenin figürinleri eklektik bir görünüm sergilemektedir. Yerleşmede bulunan 20 figürinden 18 tanesi şematize üslupta iken 2 örnek oldukça gerçekçidir (Şekil 15.17; Şekil 26.1) ve Neolitik ile Erken Kalkolitik örnekleri ile benzer özellikleri bulunmaktadır (Tablo 14).

Figürin	**Yerleşme**	**Şekil**
Fig.19	Tepecik – Çiftlik (Neolitik) Alişar 15-16M (O.K)	Şekil 17
Fig.13-15	Can Hasan (O.K) Can Hasan (G.K) Hacılar (E.K)	Şekil 17; Şekil 18
Fig.18	Köşk Höyük (G.N) Can Hasan I (O.K)	Şekil 19

	Kuruçay (E.K)	
Fig.11-Fig.12	Hacılar (G.N, E.K) Erbaba (G.N) Tepecik – Çiftlik (Neolitik) Kuruçay (E.K) Batı Çatalhöyük (E.K) Can Hasan I (E.K)	Şekil 22; Şekil 23
Fig.20	Köşk Höyük (E.K)	Şekil 24

Tablo 14 Güvercinkayası figürinlerinde kültürel etkileşim

Şematize üsluptaki örnekler ise Orta Kalkolitik'in karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Buna göre yerleşmedeki insan figürinlerinde kollar hiçbir zaman göğüs hizasında birleştirilmez; kimi örneklerde kısa, kimi örneklerde ise daha uzun betimlenmişlerdir. Benzerlerini çanak çömlekte de gördüğümüz gibi yüzdeki detay ağırlık olarak kaş ve göz, hayvanlarda ise boynuz şeklindedir. Ayrıca Erken Kalkolitik dönem kadın figürinlerindeki göğüs detayı Orta Kalkolitik dönemle beraber ortadan kalmıştır.

Kültürel ilişkilerin en iyi izlenebildiği piyon tipli insan figürinleri de diğer örnekler gibi eklektik bir görünüm sergilemektedir. Tipolojik olarak hem Mezopotamya hem de Göller bölgesi ve Orta Anadolu örnekleri ile benzeşen bu grupta Güvercinkayası'na özgü farklılıklar bulunmaktadır. Mezopotamya'da kahve çekirdeği, Göller ve Orta Anadolu'da ise badem biçimli gözler Güvercinkayası'nda görülmemektedir. Yerleşmedeki piyon tipli örneklerde gözler - bir örnek dışında - (Şekil 15.10) kabartma şeklinde ve yuvarlaktır.

Güvercinkayası figürinleri ile hem tipolojik hem de bezeme ve üretim teknikleri bakımından benzerlik gösteren yerleşmeler ağırlık olarak Orta Anadolu ve Göller Bölgesi'nde yer almaktadır. Bunlar içinde Volkanik Kapadokya Bölgesi'nde Köşk Höyük (Niğde) ve Tepecik – Çiftlik (Niğde), Konya Ovası'nda Can Hasan 1,

Göller Bölgesi'nde Hacılar ve Kuruçay, Kızılırmak yayının içindeki Alişar Höyük (Yozgat) bulunmaktadır.

Yukarıdaki yerleşmelerde bulunan ve kronolojik olarak hem Geç Neolitik hem de Erken Kalkolitik döneme oturan tabakalarda bulunan figürinlerin Güvercinkayası figürinleri ile olan benzerlikleri daha önce bahsedilen eklektik durumu göz önüne sermesi açısından oldukça önemlidir (Şekil 17).

Güvercinkayası figürinlerinin kültürel etkileşim alanları içerisinde Köşk Höyük (Niğde) ve Can Hasan I (Karaman) yerleşmeleri oldukça önemlidir. Özellikle piyon tipli fig.20'nin Köşk Höyük'teki (Şekil 24.1-2-3) örnekle (Erken Kalkolitik) olan benzerliği oldukça dikkat çekicidir. Benzer şekilde yerleşmenin tek mermer figürini olan fig.18'de (Şekil 15.18) yine Köşk Höyük Geç Neolitik örnekle (Şekil 19.1) olan benzerliği kültürel sürekliliği göstermesi açısından önemlidir.

Sonuç olarak eldeki tüm verilen Güvercinkayası figürinlerinin eklektik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Hem tipolojik hem de bezeme ve üretim tercihleri anlamında Son Neolitik ve Erken Kalkolitik izlerinin görüldüğü örnekler bulunmakla beraber baskın olan grubun şematize ve detayların ortadan kalktığı Orta Kalkolitik özelliğinde figürinler olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Kaynakça

Arbuckle B.S., Öztan A., Gülçur S.
2009 "The evolution of sheep and goat husbandry in central Anatolia", Anthropozoologica 44, 129-157.

Arntz, M.
2013 Re-Figuring the Past: Interpreting Early Halaf Figurines from Tell Sabi Abyad (Syria), BA-Bitirme Tezi, Near Eastern Archaeology, Faculteit der Archeologie, Universiteit Leiden, Heemskerk.

Atakuman, Ç.
2017 "Figurines of the Anatolian Early Bronze Age:the assemblage from Koçumbeli-Ankara", Anatolian Studies 67, British Institute, Ankara, 85-108

Aydıngün, G. Ş.
2003 Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolleri, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora tezi, Ankara.

Bahn, P.
1999 Arkeoloji'nin ABC'si, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Bailey, D.
1994 "Reading Prehistoric Figurines as Individuals." World Archaeology 25(3): 321–331.

2005 Prehistoric Figurines: Representation and Corporeality in the Neolithic. London, Routledge, https://doi.org/10.4324/9780203392454

Baird, D.
1996 'Konya Plain' Anatolian Archaeology 2:12

1997 'Konya Plain' Anatolian Archaeology 3: 12− 13

1999 'Konya Plain Survey, central Anatolia' Anatolian Archaeology 5: 13− 14

2002 Early Holocene settlement in central Anatolia: problems and prospects seen from the Konya Plain. In F. Gerard, & L. Thissen (Eds.), Central Anatolian E Workshop (pp. 139-159). Istanbul: Ege Yayinlari.

2005 'The history of settlement and social landscapes in the early Holocene in the Çatalhöyük area' in I. Hodder (ed.), Çatalhöyük Perspectives. Reports from the 1995−99 Seasons . Cambridge: 55− 74

2007 The Boncuklu Project: the origins of sedentism, cultivation and herding in central Anatolia. Anatolian Archaeology, 13, 14-18.

Bahar, H., G. Karauğuz, Ö. Koçak

1996 Eski Konya Araştırmaları 1, Phrygia Paroreus Bölgesi: Anıtlar, Yerleşmeler ve Küçük Buluntular, FT Yayınları, İstanbul.

Balcı, S.,

2007 Aşıklı Höyük Modeli, Tekno-Kültürel Kökeni ve Evrimi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Balcı, S., Yasin G. Ç

2016 "Niğde Tarihöncesi Yüzey Araştırmaları 2015", Baskıda 34. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Baskıda, Edirne, 2016

Balkan Atlı, N.

1998 "The Aceramic Neolithic of Central Anatolia:Recent Finds in the Chipped Stone Industry" G. Arsebük, M.C. Mellink ve W. Schirmer (Eds.), Light on Top of the Black Hill. Studies Pressented to Halet Çambel, İstanbul, 81-94.

2000 "Kapadokya Obsidyen Araştırmaları ve Kömürcü/Kaletepe Obsidyen Atölyesi Kazısı", Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi, O. Belli (yay. hazırlayan), İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, Yay No: 4242, 32-38.

Balkan Atlı, N., D. Binder

2007 "Kömürcü-Kaletepe Obsidyen İşliği", M. Özdoğan – N. Başgelen (Yay. Haz.) Türkiye'de Neolitik Dönem. Anadolu'da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa'ya Yayılımı. Yeni Kazılar, Yeni Bulgular, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 217-222.

Balkan Atlı, N., D. Binder, C.Cauvin

1999 "Obsidien Sources, Workshops and Trade in Central Anatolia" Neolithic in Turkey, Özdoğan M.- N. Başgelen (eds), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 133-145

Balter, M.

2008 Tanrıça ve Boğa (çev. S.H. Riegel), İstanbul, Homer

Bilgi, Ö.

2013 Anadolu'da İnsan Görüntüleri, Klasik Çağ Öncesi, İstanbul.

Bıçakçı, E

2001 "Tepecik/Çiftlik Höyüğü (Niğde) Kazısı Işığında Orta Anadolu Tarihöncesi Kültürleri ile İlgili Yeni Bir Değerlendirme" (A New Approach on the Prehistoric Cultures of Central Anatolia in the View of Tepecik-Çiftlik (Niğde) Excavations). TÜBAAR 4, 25-41.

Bıçakçı, E.,Ç. Altınbilek-Algül, S. Balcı, M. Godon

2007 "Tepecik-Çiftlik", Türkiye'de Neolitik Dönem, M. Özdoğan - N. Başgelen (eds), Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı. Yeni Kazılar, Yeni Bulgular (Text and Tables). İstanbul, 237-253.

Bıçakçı, E., M. Godon, Y. G. Çakan

2012 "Tepecik-Çiftlik", M. Özdoğan – N. Başgelen – P. Kuniholm (Yay. Haz.), The Neolithic in Turkey, Vol. 3, Archaeology and Art Publications, İstanbul, 89-134.

Binder, D. – N. Balkan Atlı

2001 "Obsidian Techenology at Kaletepe/Kömürcü, Beyond Tools". Reconsidering Definition, Counting and Interpretation of Lithic Assemlages, I. Cenova (eds), Venice, 1-9.

Bozbay, H.

2013 "Neolitik Dönem Akarçay Tepe (Şanlıurfa) Yerleşmesinin Hayvan Figürinleri", COLLOQUIUM ANATOLICUM, XII, 123-144

Braidwood, R. J. ve L. S. Braidwood

1960 Excavations in the Plain of Antioch. Vol. I The Earlier Assemblages, Phases A-J. Oriental Institute Publications 61. Chicago: University of Chicago Press.

Broman-Morales, V.

1983 "Jarmo Figurines and other Clay Objects", L. S. Braidwood – R. J.

Braidwood – B. Howe – C. A. Reed – P. J. Watson (eds.), Prehistoric Archaeology Along the Zagros Flanks, Chicago: 369-426.

1990 Figurines and Other Clay Objects from Sarab and Çayönü, The Oriental Institute of the University of Chicago, Chicago.

Buitenhuis , H.
1999 "A First Note on the Faunal Remains of Güvercinkayası". Anatolica– XXV, 64-69.

Cauvin, J.
2000 The Bird of the God and Beginnings of Agriculture, T. Watkins (İng. Çev.), Cambridge University Press. Cambridge.

Cauvin M.C.& N. Balkan-Atlı
1996 "Rapport sur les recherches sur l'obsidienne en Cappadoce", 1993-1995, Anatolia Antiqua IV 249-271, IFEA, Istanbul.

Clare, L., B. Weninger
2014 "The Dispersal of Neolithic Lifeways: Absolute Chronology and Rapid Climate Change in Central and West Anatolia" **The Neolithic in Turkey** 6, Eds: P. I. Kuniholm, M. Özdoğan, M. N. Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 67-94.

Çakan, Y. G.
2013 Tepecik-Çiftlik Son Neolitik Dönem Mimarisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çaylı, P.
2009 Güvercinkayası 14 Numaralı Evin Çanak Çömlek Verilerinden Yola Çıkarak Yerleşme Düzeni ve Toplumsal Yapılanmanın Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çetin, T.
2003 **"**Türkiye Mermer Potansiyeli, Üretimi ve İhracatı**",** Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi – 2, 243-256

Chapman, J. C., Gaydarska, B. I.
2006 'Parts and wholes : fragmentation in prehistoric context.', Oxford: Oxbow Books

Christidou , R.

2002 "The Güvercinkayasi Project The Bone Industry", XXIII. Kazı Sonuçları Toplantısı–II, 28 Mayıs-01 Haziran 2001 (2002),. 106-108, 110, Ankara.

Collet, P.

1996 "The Figurines", Tell Sabi Abyad the Late Neolithic Settlement Report on the Excavations oft he University of Amsterdam (1988) and the National Museum of Antiquities (1991-1993) in Syria, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul, İstanbul, s. 403-414.

Daems, A.

2004 "On Prehistoric Hıuman Figürines in Iran", Iranica Antiqua, XXXIX,1-31

Demirtaş, I.

2017 "Obeyd Kültür Yayılımı Çerçevesinde Güvercinkayası Yerleşmesi: Güvercinkayası- Obeyd Etkileşimi", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

2015 "Güvercinkayası Damga Mühür ve Mühür Baskıları", Arkeoloji Dergisi XX, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ege Yayınları, İstanbul: 23-39.

Duru, R.

2008 MÖ 8000'den MÖ 2000'e Burdur – Antalya Bölgesi'nin Altıbin Yılı, Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.

Erdoğu, B.

2007 "West Mound: Trench 8", Çatalhöyük 2007 Archive Report: 132-142.

2008 "West Mound: Trench 8", Çatalhöyük 2008 Archive Report: 105-109.

2009a "West Mound: Trench 8", Çatalhöyük 2009 Archive Report: 51-52.

2009b "Ritual symbolism in the early chalcolithic period of Central Anatolia", Journal for Interdisciplinary Research on Religion and Science, No. 5, July 2009, 129-151

Erdoğu, B., M. Özbaşaran, R. Erdoğu and J. Chapman.

2003 "Prehistoric Salt Exploitation in Tuz Gölü, Central Anatolia: Preliminary Investigations". Anatolia Antiqua XI: 11-19.

Erdoğu, B., M. Özbaşaran.
2008 "Salt in Prehistoric Central Anatolia". O. Weller, A. Dufraisse, P. Petrequin. Sel, eau et forêt. Hier et aujourd'hui. 163-174. Besancon: Universite de Franche-Comte.

Erol, O.
1978 "The Quternary History of the Lake Basins Central and Southern Anatolia", **The Environmental History of the Near and Middle East Since the Last Ice Age**, W.C. Brice eds., Academic Press, London: 111-139.

Esin, U.
1998 "Paleolitikten İlk Tunç Çağı'nın Sonuna: Tarihöncesi Çağların Kapadokyası", M. Sözen (Yay. Haz.) Kapadokya, Ayhan Şahenk Vakfı, İstanbul, 62-123.

Esin, U., S. Harmankaya
2007 "Aşıklı Höyük", M. Özdoğan - N. Başgelen (Yay. Haz.) Türkiye'de Neolitik Dönem. Anadolu'da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa'ya Yayılımı. Yeni kazılar, Yeni Bulgular, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 255-272.

Frangipane, M.
2002 Yakındoğu'da Devletin Doğuşu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul

French, D.

1962 "Excavations at Can Hasan. First Preliminary Report,1961", Anatolian Studies XII:27-40

1963 "Excavations at Can Hasan. Second Preliminary Report,1962", Anatolian Studies XIII:29-42

1964 "Recent Archaeological Research in Turkey", Anatolian Studies XIV: 35 - 37.

1965a "Can Hasan 1963 and 1964", Türk Arkeoloji Dergisi 13/2: 27-31.

1965b "Early Pottery Sites from Western Anatolia", Bulletin of the Institute of Archaeology V, 15-24

1966 "Excavation at Can Hasan, 1965. Fifth Preliminary Report", Anatolian Studies XVI:113-123.

1967a "Excavations at Can Hasan. Sixth Preliminary Report", Anatolian Studies XVII:165-178.

1967b "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia-I. The Iznik Area", Anatolian Studies XVII:49-96.

1968 "Excavations at Can Hasan 1967; Seventh Preliminary Report", Anatolian Studies XVIII:45-53.

1998 Canhasan Sites I. Stratigraphy and Structures. London.

2005 Can Hasan Sites 2. Can Hasan I: The Pottery, The British Institute at Ankara Monograph 32, Cheshire

2010 Can Hasan Sites 3. Canhasan I : Small Finds, The British Institute at Ankara Monograph 45.Cheshire

2010 Can Hasan I: The Small Finds, The British Institute at Ankara. Monograph 45.

Fukai, S. , K. Horiuchi ve T. Matsutani

1970 Telul eth Thalathat 2: The Excavation of Tell II. The Third Season (1964). Tokyo.

Garfinkel, Y.

1995 Human and Animal Figurines of Munhatta (Israel), Les Cahiers des Missions Archaeologiques en Israel, Paris.

2003 Dancing at the Dawn of Agriculture. Austin Texas, University of Texas.

Garfinkel, Y., D. Ben-Shlomo ve T. Kuperman

2012 "Sha'ar Hagolan: A Major Pottery Neolithic Settlement and Artistic Center in the Jordan Valley", Eurasian Prehistory 8 (1-2), s. 97-143.

Gimbutas, M.

1982 The Goddesses and Gods of Old Europe. 6500-3500 BC: Myths and cult images. New and updated edition, London, Thames and Hudson. (Önceki Baskı 1974)

1991a The Civilization of the Goddess: The World of Old Europe, San Francisco, Harper Collins Publishers.

1991b The Language of the Goddess, New York: Harper Collins Publishers.

1990 The Living Goddesses, (ed.)Robbins Dexter. Berkeley: University of California Press.

Guthrie, R. D.

1984 "Ethological Observations from Palaeolithic Art" in La contribution de la zoologie et de l'ethologie a l'interpretation de l'art des peuples chasseurs préhistonques (3e Colloque de la Société Suisse des Sciences Humaines). (ed.) H-G. Bandi, W. Huber, M-R. Sauter, B. Sitter, s. 35-73. Fribourg: Editions Universitaires.

Gülçur, S.

1995 "Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1993 Yüzey Araştırması", XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 30 Mayıs-3 Haziran 1994, Ankara, 191-213.

1997a "Güvercinkayası 1996 Çalışmaları", Arkeoloji ve Sanat 78, İstanbul, 2-13

1997b "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1995 Ortak Yüzey Araştırması", XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2, 27 – 31 Mayıs 1996. Ankara, 401-411.

1999a "Güvercinkayası 1997". Anatolica XXV, 53-85.

1999b "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1994 Yüzey Araştırması". Anadolu Araştırmaları XV: İstanbul 105-136.

1999c Western Cappadocia. Distribution of Mounds and Flat- Settlements. In: Cağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu, 5–7 Haziran 1996. İstanbul, 197-210.

2000a “Güvercinkayası Kazısı ve Çevre Araştırmaları”, O. Belli (ed), Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999), İ.Ü. Rektörlüğü yay. 4242, 97-102.

2000b “Güvercinkayası”, Atlas 88, 174-176.

2000c “Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1998 Yüzey Araştırması”, 17. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2, Ankara, 24–28 Mayıs 1999, Ankara, 149-162.

2001 “Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1999 Yüzey Araştırması”, 18. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2, İzmir, 22–26 Mayıs 2000, Ankara 141-150.

2002 “Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 2000 Yüzey Araştırması”, 19. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2, Ankara, 28 Mayıs-01 Haziran 2001, Ankara, 271-281.

2003a “Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 2001 Yüzey Araştırması”, XX Araştırma Sonuçları Toplantısı 2, Ankara 27-31 Mayıs 2002, Ankara, 181-190.

2003b “Kentleşme Yolunda”, M. Özdoğan, H. Hauptmann, N. Başgelen (yay.), Köyden Kente Yakındoğu’da İlk Yerleşimler 2, Ufuk Esin'e Armağan İstanbul: 491-509.

2003c “Anımsamalar”, M. Özbaşaran, O. Tanındı, A. Boratav (Eds.), Güven Arsebük İçin Armağan Yazılar, İstanbul, 135-138

2004a “Güvercinkayası The Black/Dark Burnished Pottery: General Overview”, TÜBA-AR 7, 141-164.

2004b “Güvercinkayası”, ARKEOATLAS–3, 144-145.

2008 “Güvercinkayası 2007 Yılı Çalışmaları”, İTÜ Eski Çağ Enstitüsü Haberler Bülteni -25, İstanbul, 22.

2012 “The Chalcolithic Period in Central Anatolia Aksaray – Niğde Region”, Origini XXIV, Nuova Serie V, 213-227.

Gülçur, S., M. Endoğru

1998 "Güvercinkayası 1996 Kazısı", XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara 26–30 Mayıs 1997, Ankara, 85–111.

1999 "Güvercinkayası 1997 Kazısı" XX. Kazı Sonuçları Toplantısı 1, Tarsus 25-29 Mayıs 1998, Ankara, 77-100.

2001 "Güvercinkayası 1999 Kazısı" 22 Kazı Sonuçları Toplantısı 1, İzmir 22–26 Mayıs 2000, Ankara, 47–62.

Gülçur, S., Y. Kiper

2004 "Güvercinkayası 2002 Yılı Kazısı" XXV. Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara, 26–30 Mayıs 2003, Ankara, 425–440.

Gülçur, S., G. Sağır

2003 "Güvercinkayası 2001 Yılı Kazısı" XXIV. Kazı Sonuçları Toplantısı 1, Ankara 27 Mayıs–31 Mayıs 2002, Ankara, 49-58.

Hacar, A.

2011 Güvercinkayası: Prehistorik Kültür Mirası Alan Yönetimi ve Yönetim Planlarının Hazırlanması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Hahn, J.

1986 Kraff und Aggression: dieBotschaft derEiszeit- kunst im Aurignacien Suddeutschlands? Tubingen Institut fiir Urgeschichte der Universitat Tiihingen, Verlag Archaeo- lngica Venatoria.

Hamilton, N.

1996 "Figurines, clay balls, small finds and burials", I. Hodder (ed), On the Surface: Çatalhöyük 1993-1995, McDonald Institute of Archaeological Research and the British Institute of Archaeology at Ankara, Cambridge: 215-263.

2000 "Çatalhöyük Figürinleri", (çev.) Ali Ova, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Sanat Dünyamız 80:135-140.

2006 "The Figurines", I. Hodder (ed), Changing Materialities at Çatalhöyük:

Reports from the 1995-99 Seasons, McDonald Institute of Archaeological Research and the British Institute of Archaeology at Ankara, Cambridge: 187-213.

Hauptmann, H.

1999 "Urfa Bölgesi", M. Ozdoğan (ed.) Türkiye'de Neoltik Dönem, Arkeoloji ve sanat , s.65–86.

2003 "Eine Frühneolithische Kultfigur aus Urfa", M. Özdoğan, H.Hauptmann, N.Başgelen (yay), Köyden Kente Yakındoğu'da İlk Yerleşimler I, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.623- 636

Hansen, S.

2001 "Vom Tigris an die Lahn, Eine Mesopotamische Statuette in Hessen", In: S. Hansen/V. Pingel (ed.), Archäologie in Hessen. Festschrift für F.-R. Herrmann, Rahden/Westf, s.47–53.

2005 "Neolithic Figurines – East-West", BYZAS, 2, 195-212

2014 "Neolithic Figurines in Anatolia", M. Özdoğan - N. Başlgelen - P. Kuniholm THE NEOLITHIC IN TURKEY, VOL. 6 Archaeology and Art Publications, İstanbul 2014, pp. 265-292.

Harmankaya, S., O. Tanındı, M. Özbaşaran

1997 Türkiye'de Arkeolojik Yerleşmeler, Neolitik (2), Ege Yayınları, İstanbul 1997.

Higgins, R. A.

1963 Greek Terracotta Figures. London: British Museum.

Hodder, I.

2001 Reading the Past: Current Approaches to Interpretation in Archaeology. Cambridge University Press, Cambridge.

2004 "Women and Men at Çatalhöyük" , Scientific American, January,76–81

2005 "Figürinler Hakkında Düşünmek/ Thinking about figurines" Tunç Çağının Gizemli Kadınları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.7– 11.

2006 Çatalhöyük Leoparın Öyküsü, (çev.) Dilek Şendil, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Hodder, I., R. Matthews

1998 Çatalhöyük: 1990s Seasons. In Ancient Anatolia eds. Roger Matthews, 43-51, Ankara British Institute of Archaeology at Ankara.

İndere, V.

2016 Güvercinkayası Yerleşme Modelini ve Toplumsal Yapısını Anlamak: A Yapı Adasının Mimari Açıdan İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karageorghis, V.

1981 Ancient Cyprus: 7.000 years of art and archaeology, Louisiana State University Press.

Kiper, Y., S. Gülçur

2005 "Güvercinkayası 2003 Yılı Kazısı" XXVI. Kazı Sonuçları Toplantısı 2, Konya 24–28 Mayıs 2003, 13–24.

2007 "Güvercinkayası 2005 Yılı Kazısı .n Raporu" 28. Kazı Sonuçları Toplantısı 2, Çanakkale 29 Mayıs–2 Haziran 2006, 111–124.

2008 "Güvercinkayası 2006 Yılı Kazısı .n Raporu" 29. Kazı Sonuçları Toplantısı 2, Kocaeli 28 Mayıs–1 Haziran 2007, 243–260.

Koşay, H.Z.

1951 Alaca Höyük Kazısı. 1937-1939 Yıllarındaki Çalışmalara Ait İlk Rapor, Ankara.

Koşay, H.Z., M. Akok

1947 "The Pottery of Alacahöyük", American Journal of Archaeology 51:152-157

1948 "Büyük Güllücek Araştırmaları Üzerine İlk Rapor", Belleten 12: 471-485.

1957 Büyük Güllücek Kazısı . 1947 ve 1949 Yılındaki Çalışmalar Hakkında İlk Rapor, Ankara.

1973 Alaca Höyük Kazısı. 1963-1967 Çalışmaları ve Keşiflere Ait İlk Rapor, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Kozlowski, K.
1992 'Nemrik 9, a PPN site in Northern Iraq.' In Aurenche O., Cauvin M.-C., & Sanlaville, P. (eds.), Préhistoire du Levant: Processus des Changements Culturels: 347-353.

Köhler-Rollefson, I., L. A. Quintero, G. O. Rollefson
1993 A Brief note on the fauna from Neolithic 'Ain Ghazal. In: Paléorient, 1993, vol. 19, n°2. pp. 95-97;

Köroğlu, K.
2006 Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar, İletişim Yayıncılık A.Ş., İstanbul.

Kuijt, I.
2000 Life in Neolithic Farming Communities: social organization,identity, and differentiation.

Last, C.
1998 "A Design for Life. Interpreting the Art of Çatalhöyük", Journal of Material Culture 3 (3), 1998.

Mallowan, M. E. L. ve J. Cruikshank Rose.
1935 Prehistoric Assyria, The Excavations at Tall Arpachiyah, 1933, Oxford University Press, London: Humphrey Milford.

Marciniak A., L. Czerniak
2007 "Social Transformations in the Late Neolithic and the Early Chalcolithic Periods in Central Anatolia", Anatolian Studies 57: 115-130.

McDermott, L.R.
1996 "Self-Representation in Upper Paleolithic Female Figurines," Current Anthropology 37: 227-275

Mellaart, J.
1954 "Preliminary Report on The Survey Pre-Classical Remains in Southern Turkey", Anatolian Studies, 53, 1954, s.17-32.

1958 "The Neolithic Obsidian of Ilıcapınar and its Relations", Istanbuler Mitteilungen 8: 82-92.

1962 "Excavations at Çatal Hüyük", Anatolian Studies XII: 41-67.

1964 "Excavations at Çatalhöyük, 1963", Anatolian Studies XIV: 39-119.

1965 "Çatalhöyük West", Anatolian Studies, XV,135-156.

1967 Çatal Hüyük, A Neolithic Town in Anatolia, McGraw-Hill Book Company, New York.

1970 Excavations at Hacılar I-II, Edinburg.

1975 The Neolithic of the Near East, London, Thames and Hudson.

Meskell, L.

1995 "Goddesses, Gimbutas and 'New Age' Archaeology", Antiquity 69: 74-86.

1998a "Twin peaks: The archaeologies of Çatalhöyük", in Ancient goddesses: The myths and the evidence, ed. L. Goodison and C. Morris. London: British Museum Press, 46- 62.

1998b "Introduction: Archaeology matters" In Archaeology Under Fire, Lynn Meskell (ed.), Routledge Press, London. s. 5

Meskell, L., L. Der, M. Arntz. C. Tsoraki

2016 "Çatalhöyük 2016 Archive Report", http://www.catalhoyuk.com/research/archive_reports, 137-152,

Meskell, L., C. Nakamura

2006 "Çatalhöyük Figürinleri" Topraktan Sonsuzluğa Çatalhöyük / From Earth to Eternitys, s.108–135, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık , İstanbul.

Meskell, L. M., C. Nakamura, R. King ve S. Farid

2008 "Figured Lifeworlds and Depositional Practices at Çatalhöyük", Cambridge Archaeological Journal 18 /02: 139-161. DOI: 10.1017/S095977430800022X.

Omura, S.

1990 "1989 Yılı Kırşehir, Yozgat, Nevşehir, Aksaray İlleri Sınırları İçinde

Yüzey Araştırmaları", VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 69-89.

1991 "1990 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları", IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1991, Ankara, 541-560.

1992 "1991 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları", X. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1992, Ankara, 365-386

1993 "1992 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları", XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1993, Ankara, 311-336

1994 "1993 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları", XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1994, Ankara, 215-244

1995 "1994 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları", XIII/II. Araştırma Sonuçları Toplantısı,1995, Ankara, 243- 272.

1996 "1995 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları", XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1996, Ankara, 283- 302.

1997 "1996 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları", XV/II. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1997, Ankara, 41-50.

1999 "1998 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları", XVII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1999, Ankara, 25-29.

Ormerod, H. A.

1912 "Prehistoric Sites in South Western Anatolia III", BSA 19, 1912-13

Özbaşaran, M.

2011 "The Neolithic on the Plateau" The Oxford Handbook of Ancient Anatolia. Sharon R. Steadman and G. Macmahon eds., Oxford: 150-173.

1999 "Musular: A General Assesment on a New Neolithic Site in Central Anatolia" **Neolithic in Turkey**, Özdoğan M.- N. Başgelen (eds), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 147- 155.

Özbudak, O.

2016 Koyu Yüzlü Çizi-Kazı Bezemeli Çanak Çömlek Işığında Orta Anadolu'da Orta Kalkolitik'e Geçiş Sorunu, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

2012 Kapadokya MÖ 6. Binyıl Kronolojisinin Kayıp Halkası: Gelveri Çanak Çömleği Üzerine En Son Çalışmalar, Colloquium Anatolicum XI, 267-297.

2010 Gelveri Kültürü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özdoğan, M.

2002 "Kalkolitik Dönem", Arkeo Atlas, Sayı 1, 108, İstanbul

2003 "A Group of Neolithic Stone Figurines from Mezraa-Teleilat", M. Özdoğan, H.Hauptmann, N.Başgelen (yay), Köyden Kente Yakındoğu'da ilk Yerleşimler II, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Istanbul. s. 511-524.

2007 "Amidst Mesopotamia-Centric and Euro-Centric Approaches: The Changing Role of the Anatolian Peninsula Between the East and the West", Anatolian Studies 57: 17-24.

Özdoğan, M., N. Başgelen

1999 Neolithic in Turkey. Özdoğan M.- N. Başgelen (eds), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

2007 Türkiye'de Neolitik Dönem, M. Özdoğan-N. Başgelen (eds), Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı. Yeni Kazılar, Yeni Bulgular (Text and Tables). İstanbul.

Özdoğan, M. A. Özdoğan

1998 Buildings of Cult and the Cult of Buildings, In G. Arsebük, M. Mellink and W. Schirmer (eds.), Light on Top of the Black Hill Studies Presented to Halet Çambel. Istanbul, 1998.

Öztan, A.

2002 "Köşk Höyük: Anadolu Arkeolojisine Yeni Katkılar", TÜBA-AR 5, 55-69.

2005 I. Dönem Köşk Höyük – Niğde Kazı Buluntularının Değerlendirilmesi ve Stratigrafi Kontrolü, Bilimsel Araştırma Projesi, Kesin Raporu,

Ankara Üniversitesi

2007 "Köşk Höyük Niğde – Bor Ovası'nda Neolitik Bir Yerleşim", Türkiye'de Neolitik Dönem. Anadolu'da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa'ya Yayılımı: Yeni kazılar, Yeni Bulgular, (Yay. Haz.) M. Özdoğan - N. Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 223-235.

2008 Köşk Höyük Kazılarının Orta Anadolu' da Neolitik'ten Kalkolitiğe Geçiş Sürecine Katkıları, Bilimsel Araştırma Projesi, Kesin Raporu, Ankara Üniversitesi

2012a "Köşk Höyük (1982-191, 1995-2009)", Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011), A. Bingöl, A. Öztan, H. Taşkıran (Yay. Haz.), Ankara, 195-202.

2012b "Köşk Höyük A Neolithic Settlement in Niğde-Bor Plateau", M. Özdoğan – N. Başgelen – P. Kuniholm (Yay. Haz.), The Nolithic in Turkey, Vol. 3, Archaeology and Art Publications, İstanbul, 31-70.

Öztürk, G.

2013 Eski Tunç Çağı'nda Kültepe İdolleri. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.

Papathanassopoulos, G. A.

1981 Neolithic and Cycladic Civilization, Melissa Publishing House, Atina.

Pavlu, I.

**** Grinding Stones and Handstones from the Site of Güvercinkayası, Catalogue 1996-2006 Part 1

Pavlu, I., J. Rldky, C. Wawruschka, S. Gülçur

2007 Grinding Stones and Handstones From The Chalcolithic Site of Güvercinkayası (1996-2004)", Anatolia Antiqua XV, 17-48.

Russell, N., S. Meece

2005 "Animal representations and animal remains at Çatalhöyük", Çatalhöyük Perspectives: Reports From The 1995–99 Seasons, Ed. By Ian Hodder. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research/London, 209-230

Roberts, N.

2015 "The Climate of Neolithic Anatolia", **The Neolithic in Turkey** 6, Eds: P. I. Kuniholm, M. Özdoğan, M. N. Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 67-94.

Rollefson, G. O.

1983 "Ritual and Ceremony at Neolithic 'Ain Ghazal (Jordan)", Paléorient 9 (2): 29-38.

1986 "Neolithic 'Ain Ghazal (Jordan): Ritual and Ceremony, II", Paléorient 12 (1): 45-52.

2000 "Ritual and Social Structure at Neolithic 'Ain Ghazal", I. Kuijt (ed.), Life in Neolithic Farming Communities. Social Organization, Identity and Differentiation, New York: 165-190.

2008 "Charming Lives: Human and Animal Figurines in the Late Epipaleolithic and Early Neolithic Periods in the Greater Levant and Eastern Anatolia", J. -P. Bocquet-Appel – O. Bar-Yosef (eds.), The Neolithic Demographic Transition and its Consequences, Springer Science + Business Media B. V., Dordrecht: 387-416.

Rova, E.

1999-2000 "A Tentative Synchronisation of the Local Late Chalcolithic Ceramic Horizons of Northern Syro-Mesopotamia", Mesopotamia 34-35, 175 199

Sagona, A., P. Zimansky

2015 Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En Eski Kültürleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul

Schoop, U.D.

2005 Das anatolische Chalkolithikum. Eine chronologische Untersuchung zur vorbronzezeitlichen Kultursequenz im nordlichen Zentralanatolien und den angrenzenden Gebieten. Urgeschichtliche Studien I, Remshalden, Verlag Bernhard Albert Greiner.

2011 "The Chalcolithic on the Plateau" The Oxford Handbook of Ancient Anatolia. Sharon R. Steadman and G. Macmahon eds., Oxford: 150-173.

Schwartz, G.

2001 "Syria and the Uruk expansion". In: M.Rothman, (Ed.) Uruk Mesopotamia & its Neighbors: Cross-cultural Interactions in the Era of State Formation, School of American Research Press, Santa Fe and Oxford, 233-264.

Sever, H., S. Bayram, S. Çeçen, Ş. Menekşe

1992 "1990 Yılı Nevşehir, Niğde ve Aksaray İlleri Yüzey Araştırması", 9. Araştırma Sonuçları Toplantısı: 532-540.

Sevim-Topcu, Y.

2010 Oylum Höyük Terrakotta Figürinleri, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Silistreli, U.

1983 "Pınarbaşı ve Köşk Höyükleri", V. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, 81-86.

1984 "Pınarbaşı ve Köşk Höyükleri", Kazı Sonuçları Toplantısı V.,1983, Ankara, 81-85.

1985 "Köşk Höyüğü", Kazı Sonuçları Toplantısı VI.,1984, Ankara, 31-36.

1986 "1984 Köşk Höyüğü", Kazı Sonuçları Toplantısı VII.,1985, Ankara, 129-141.

1987 "1985 Köşk Höyüğü", Kazı Sonuçları Toplantısı VIII.,1986, Ankara, 173-179.

1989a "Köşk Höyük'te Bulunan Kabartma İnsan ve Hayvan Figürleriyle Bezeli Vazolar", Belleten-53 253/6, TTK, Ankara, 361-374.

1989b "Köşk Höyük Figürin ve Heykelcikleri ",Belleten-53/207-208, TTK, Ankara, 497-505.

1989c "1987 Köşk Höyüğü", Kazı Sonuçları Toplantısı X/1.,1988, Ankara, 61-66.

1990a "1989 Köşk Höyüğü Kazısı", Kazı Sonuçları Toplantısı XI/1.,1989, Ankara, 91-97.

1990b "Köşk Höyük" Türk Tarih Kongresi 10, Kongreye Sunulan Bildiriler, 43-46

Silistreli, U., Ogün B.
1985 "Köşk Höyük", Anatolian Studies 34: 199-201.

Ştefan, C.
2005-2006 "Several Poınts Of View Regarding The Interpretation Of Anthropomorphic Figurines", PEUCE, S.N. III – IV, 2005-2006, p. 71 – 76.

Stordeur, D.
2000 "New discoveries in architecture and symbolism at Jaferel Ahmar (Syria), 19971999", Neo-Lithics 1/00, 2000.

Talalay, L.E.
1987 "Rethinking the function of clay figurine legs from Neolithic Greece. An argument by analogy", AJA 91 (1987): 161-169

Tezcan, B.
1958 "Aksaray Çevresinden Derlenen Eserler", **Belleten,** XXII, Ankara, 517-526.

Thissen, L.
2002 "The CANEW C14 Databases. Anatolia 10000-5000 cal BC" The Neolithic of Central Anatolia, Proceeding of the International CANeW Table Ronde, Ed. H. Gerard- L. Thissen, 23-24 November 2001, Ege yay., İstanbul, 33-58

Tobler, A. J.
1950 Excavations at Tepe Gawra, Vol. 2. Philadelphia: The University Museum.

Tringham, R., M. W. Conkey
1998 Rethinking Figurines: A Critical View from Archaeology of Gimbutas, the 'Goddess' and Popular Culture (with Ruth Tringham). In Ancient Goddesses: The Myths and the Evidence. L. Goodison and C. Morris, eds. Pp. 22-45. London: British Museum Press.

Trufelli, F.

1997 "Ceramic Correlations and Cultural Relations in IVth Millennium Eastern Anatolia and Syro-Mesopotamia" SMEA 39, 5-33

Todd, I. A.

1966 "Preliminary Report on a Survey of Neolithic Sites in Central Anatolia", Türk Arkeoloji Dergisi 15/2, 103-107.

1968 "The Dating of Aşıklı Hüyük in Central Anatolia", American Journal of Archaeology 72/2, 157-158.

1973 "The Neolithic Period in Central Anatolia", Actes du VIIIe Congrés International des Sciences Prèhistoriques et Protohistoriques II, Beograd, 1973, 214-225.

1980 The Prehistory Central Anatolia I, The Neolithic Period, Studies in Mediterranean Archaeology 60, Gotteborg.

Tuncel, M.

1998 "Oluşum Çağları: Yanardağların Armağanı", M. Sözen (Yayına Hazırlayan.), Kapadokya, İstanbul, Ayhan Şahenk Vakfı, s.17-43.

Ucko, P. J.

1962 "The Interpretation of Prehistoric Anthropomorphic Figurines," Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain 92 (1962); 38-54.

1968 Anthropomorphic Figurines of Predynastic Egypt and Neolithic Crete with Comparative Material from the Prehistoric Near East and Mainland Greece London: Andrew Szmidla.

1996 Mother, are you there? In: Can we interpret figurines? Cambridge Archaeological Journal 6 (1996): 300-304

Umurtak, G.

2005 "Küçük Buluntular" in HÖYÜCEK 1989 - 1992 Yılları Arasında Yapılan Kazıların Sonuçları Results Of the Excavations 1989 - 1992 , s. 92-117, V. Dizi , TTK Yayınları, Ankara

Verhoeven, M.

2002 "Ritual and Ideology in the Pre Pottery NeolithicB of the Levant and Southeast Anatolia", Cambridge Archaeological Journal 12(2), 2002.

Voigt, M. M.

2000 "Çatal Höyük in Context. Ritual at Early Neolithic Sites in Central and Eastern Turkey", I. Kuijt (ed.), Life in Neolithic Farming Communities. Social Organization, Identity and Differentiation, New York: 253-294.

von der OSTEN, H.HENNING.

1937a The Alishar Hüyük Seasons of 1930-1932 Part I, The University of Chicago Press, Chicago, Ilionois.

1937b The Alishar Hoyuk. Season of 1930 and 1932, Part 2, University of Chicago, Researches in Anatolia 7, Chicago.

Watkins, T.

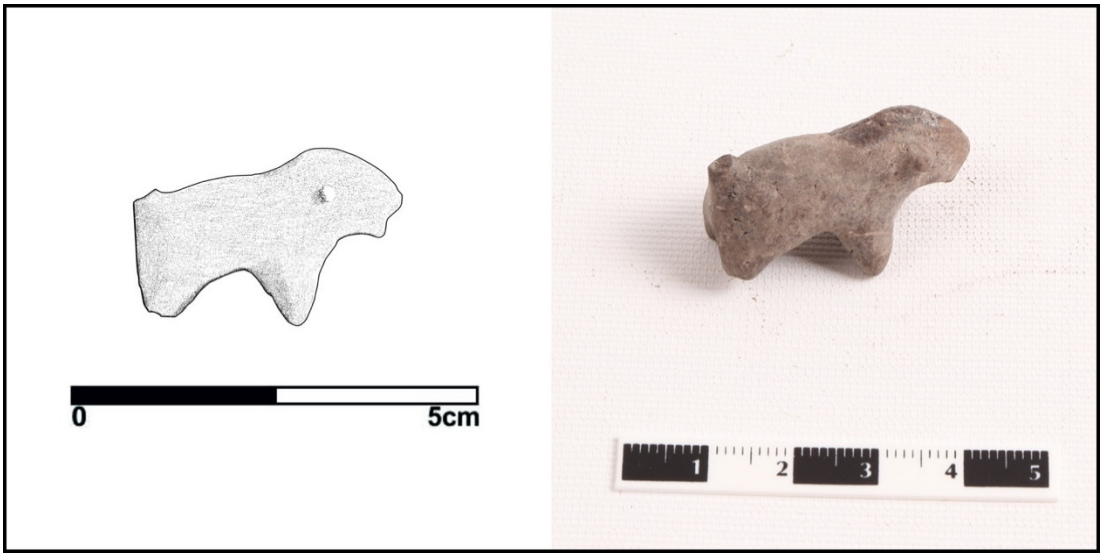
1996 Excavation at Pınarbaşı: The Early Stages. In On the Surface: Çatalhöyük 1993 -95, ed. Ian Hodder, 47 -57. McDonald Institute Monographs 22.Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research.

Yetilmezsoy, D.

2006 TARİHÖNCESİ FİGÜRİNLERİN YORUMLANMASINDA DÜŞÜNSEL VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

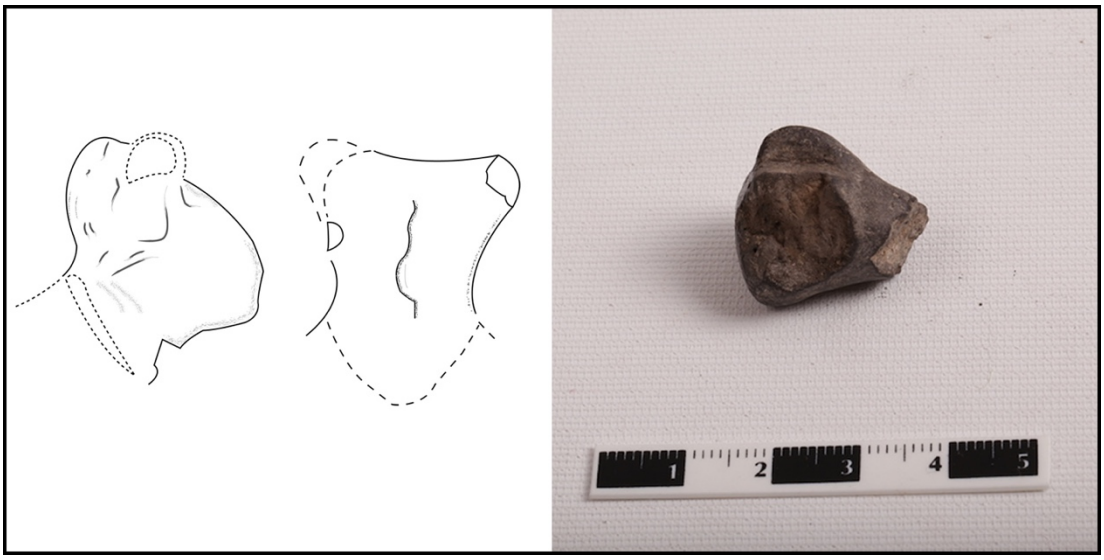
Katalog

Katalog 1

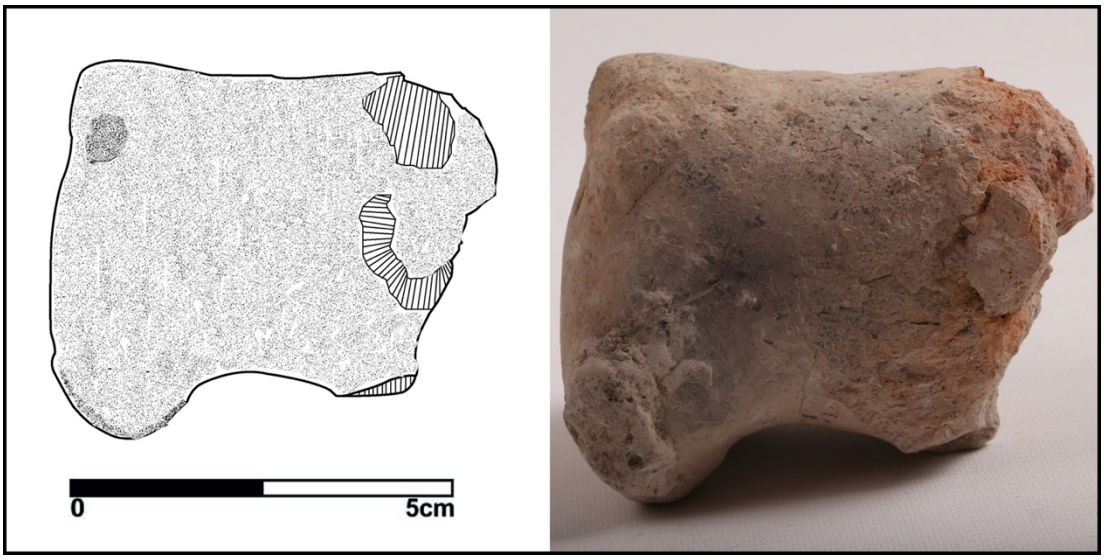
Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	Elde
Tür	Zoomorfik
Üslup	Natüralist
Buluntu Yeri	4J – M6
Envanter No	1
Tabaka	Orta Kalkolitik
Ölçüler	En: 3.3cm – Boy: 2.3cm – Genişlik: 1.3cm
Tanım	İnce mineral ve bitki katkılı, gri renklidir. Yüzey elle iyice düzeltilmiş ve pürüzsüzdür. Kulak, ağız ve hafif kabartı halde sırttaki yele detayları betimlenmiştir. Natüralist üslupta betimlenen bu hayvan figürini, tombul gövdesi, boynuzsuz başı ile bir boğa olarak tanımlanabilmektedir.
Durum	Tüme yakın.

Katalog 2

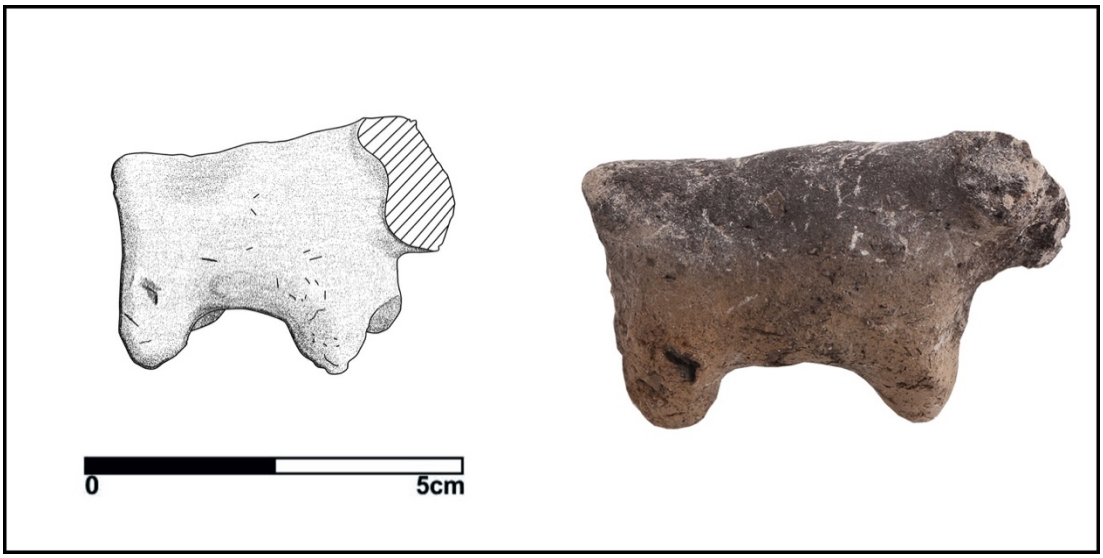
Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	El
Tür	Zoomorfik
Üslup	Şematize
Buluntu Yeri	4J – M5
Envanter No	22
Tabaka	Orta Kalkolitik
Ölçüler	Yükseklik: 1.56cm– Kalınlık: 1.04: Genişlik: 2cm
Tanım	İnce mineral katkılı hamurlu ve oksidedir. Siyah renkli hafif açkılı yüzeylidir. Kırık figürin parçası, kopuntu yüzeylerinin fazlalığı nedeniyle tanımlamayı güçleştirmektedir. Bu haliyle bir hayvan figürinin baş parçasıdır. Kulaklar belirgin olarak vurgulanmış, yüzü ise düzdür.
Durum	Boyun kısmından itibaren kırıktır.

Katalog 3

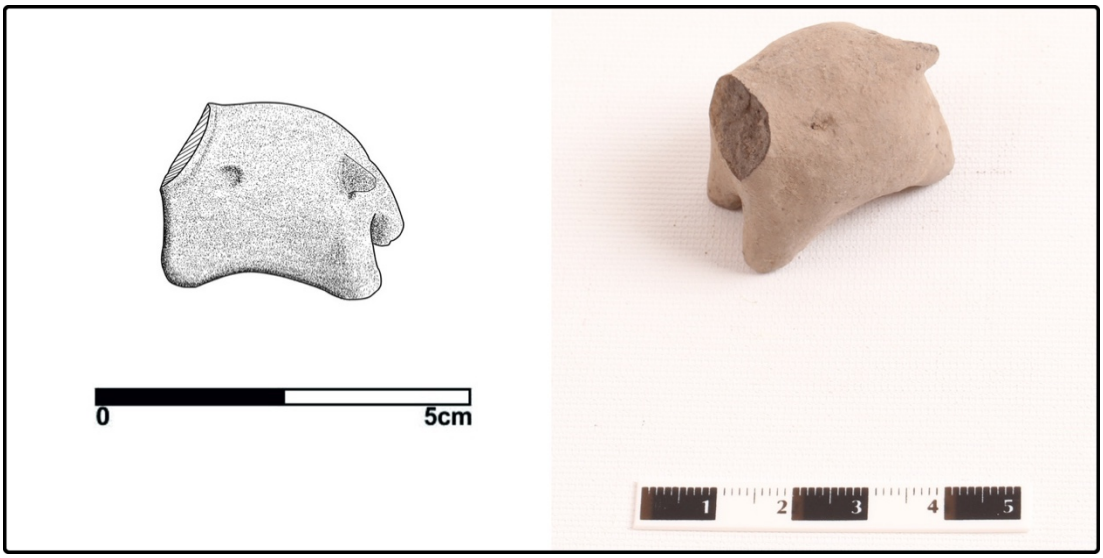
Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	El
Tür	Zoomorfik
Üslup	Şematize
Buluntu Yeri	7-8H M1
Envanter No	25
Tabaka	Orta Kalkolitik
Ölçüler	En: 5.5cm – Boy: 7.4cm – Genişlik: 6cm
Tanım	İnce mineral katkılı hamurlu, kiremit renkli ve yüzey iyi düzeltilmiştir. Okside kesitlidir. Dış yüzey hafif yanık, alacalı siyahlıklar görülür.
Durum	Bir kaç parçadan tümlenmiş.

Katalog 4

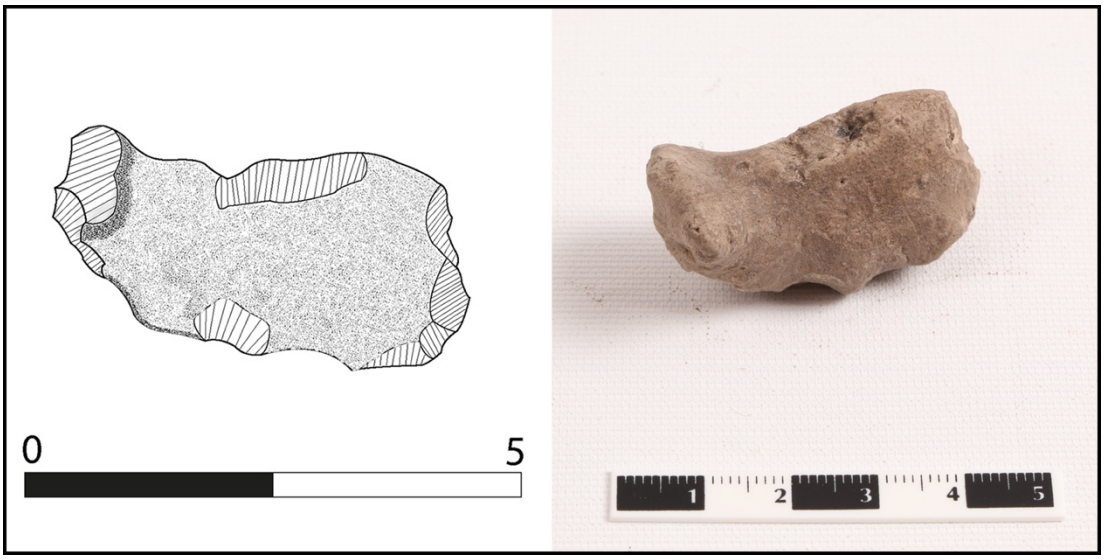
Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	El
Tür	Zoomorfik
Üslup	Şematize
Buluntu Yeri	6İ M9
Envanter No	87
Tabaka	Orta Kalkolitik
Ölçüler	Genişlik: 4.8cm – Yükseklik: 3.6cm – Kalınlık: 2.1cm
Tanım	İnce mineral katkılı hamurlu ve yüzeyde katkı izleri görülmektedir. Yanık yüzey, kiremit ve siyah renklerde alacalıdır. Şematize üslupta, ayakta durur halde betimlenen figürinde ağız, göz, kuyruk detayları görülmektedir.
Durum	Baş kısmında kırıklar bulunuyor.

Katalog 5

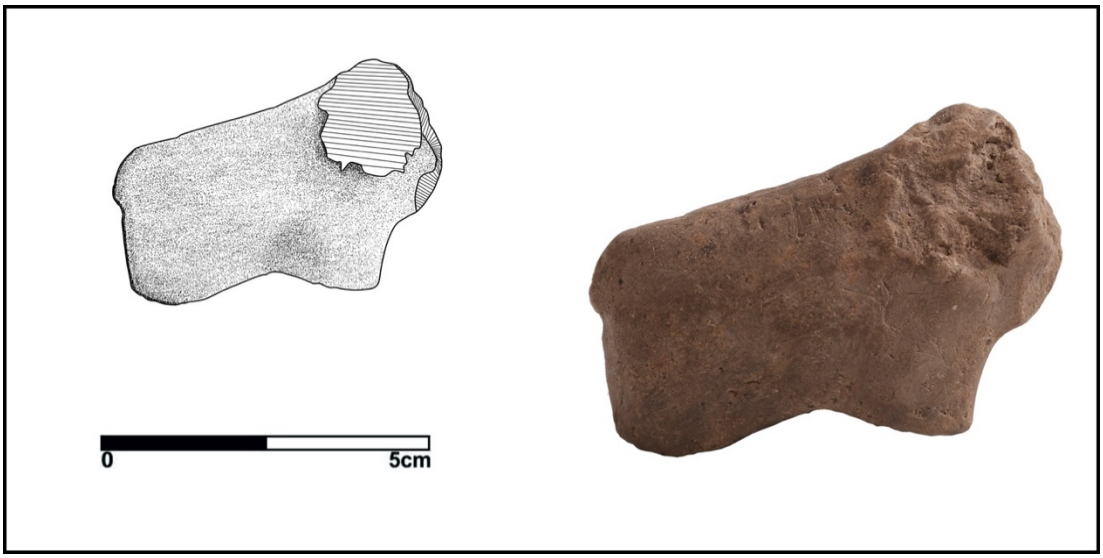
Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	El
Tür	Zoomorfik
Üslup	Şematize
Buluntu Yeri	7-8H Yüzey
Envanter No	8
Tabaka	Orta Kalkolitik
Ölçüler	En: 2.4cm – Boy: 3.2cm – Genişlik: 2.1cm
Tanım	İnce mineral katkılı, gri renk hamurludur. Yüzey iyi düzeltilmiştir.
Durum	Baş kısmı kırık

Katalog 6

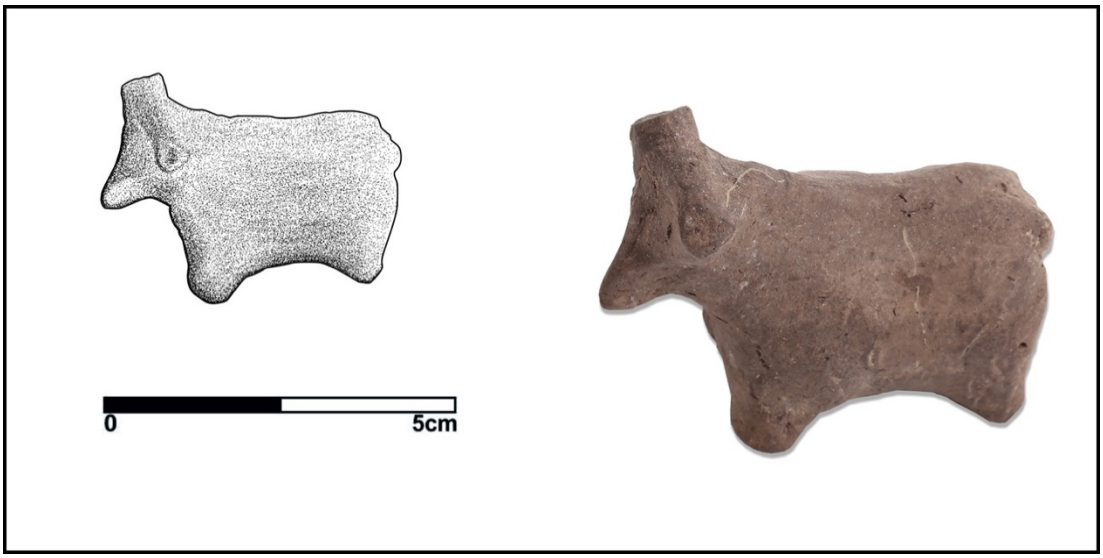
Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	El
Tür	Zoomorfik
Üslup	Şematize
Buluntu Yeri	6J
Envanter No	27
Tabaka	Orta Kalkolitik
Ölçüler	En: 4.2cm – Boy: 2.2cm – Genişlik: 2.1cm
Tanım	İnce mineral katkılı hamur, pembemsi krem renklidir. Ayakları, başı ve vücudun bazı yerleri kırık olan kahverengi olası boğa figürini.
Durum	Kırık

Katalog 7

Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	El
Tür	Zoomorfik
Buluntu Yeri	6I M2
Envanter No	55
Üslup	Şematize
Tabaka	Orta Kalkolitik
Ölçüler	En: 2.3cm – Boy: 4.9cm – Genişlik: 2.3cm
Tanım	İnce mineral katkılı hamur, pembemsi krem renklidir. Kafatası ve ayakları kırık, ayakta durur pozisyonda olası boğa figürini.
Durum	Tüme yakın

Katalog 8

Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	El
Tür	Zoomorfik
Üslup	Şematize
Buluntu Yeri	7F M3
Envanter No	42
Tabaka	Orta Kalkolitik
Ölçüler	*En*: 2.2cm – *Boy*: 4.7cm – *Genişlik*: 3.5cm
Tanım	İnce mineral ve bitki katkılı hamur, koyu gri renkli ve yüzey hafif açkılıdır. Şematize üslupta betimlenen boğa figürininde, boynuz ve gözler gibi gerçekçi detaylar da gözlenmektedir. Gözler basit delikler halinde, ağız çizilerek belirtilmiş, uzun ve sivri betimli baş üzerinde uçları kırık boynuz detayı görülür. Küçük kuyruk aşağı bakar haldedir. İri vücut ve ayak biçimi diğer örneklerle benzer nitelikte hafif sivri bitimli kütlesel çıkıntılar şeklindedir.
Durum	Tüm

Katalog 9

Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	El
Tür	Zoomorfik
Üslup	Şematize
Buluntu Yeri	7F M5
Envanter No	143
Tabaka	Orta Kalkolitik
Ölçüler	En: 2cm – Boy: 3.2cm – Genişlik: 2.2cm
Tanım	İnce mineral ve iri bitki katkılı, koyu gri renkli ve yüzey iyi düzeltilmiştir. Grimsi renkte iki ayağı ve kafası boyundan kırık olan bağa betimli hayvan figürini.
Durum	Kırık

Katalog 10

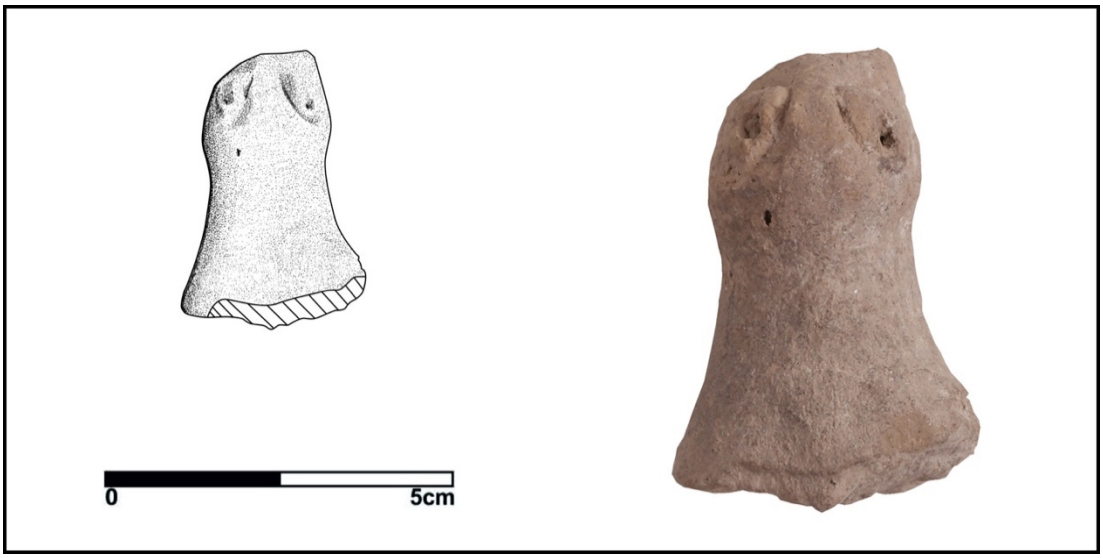
Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	El
Tür	Antropomorfik
Üslup	Şematize
Buluntu Yeri	4H YÜZEY
Envanter No	3
Tabaka	Orta Kalkolitik
Ölçüler	En: 2.6 – Boy: 5.7
Benzerleri	-----
Tanım	İnce kumlu, açık kiremit renk hamurludur. Orta pişmiş, ince siyah özlüdür. Elle düzeltilen yüzeyde katkı izleri görülmektedir. Şematize, piyon tipli bir figürindir. Baş kısmı hafif uzatılmış, kısa silindirik boyun ve dip kısmına doğru genişlemektedir.
Durum	Oval dip kısmında kopuntu ve aşınma vardır.

Katalog 11

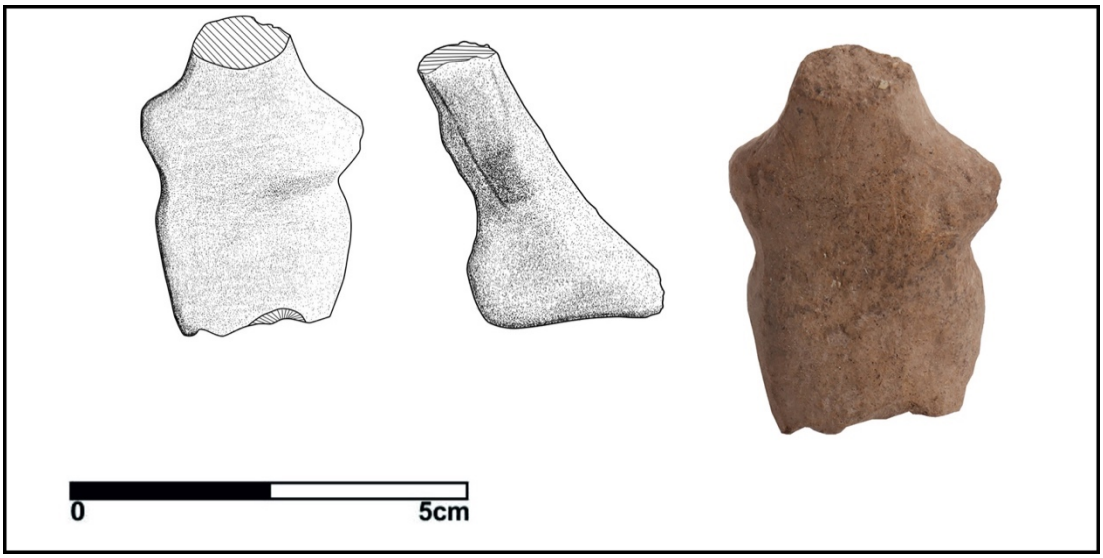
Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	El
Tür	Antropomorfik
Üslup	Şematize
Buluntu Yeri	8H M4
Envanter No	6
Tabaka	Orta Kalkolitik
Ölçüler	En: 2cm – Boy: 3.5cm – Genişlik: 1.8cm
Benzerleri	----
Tanım	İnce mineral ve bitki katkılı hamur, pembemsi kiremit renklidir. İyi pişirilmiş ve okside kesitlidir. Yüksek koni biçimli bu insan başının natüralist stilde, tüm vücudun betimlendiği bir figürinin parçası olduğu düşünülmektedir. Kabartma ve çizi bezek teknikleri bir arada kullanılarak yüz detayları verilmiştir.
Durum	Boyun altından kırık.

Katalog 12

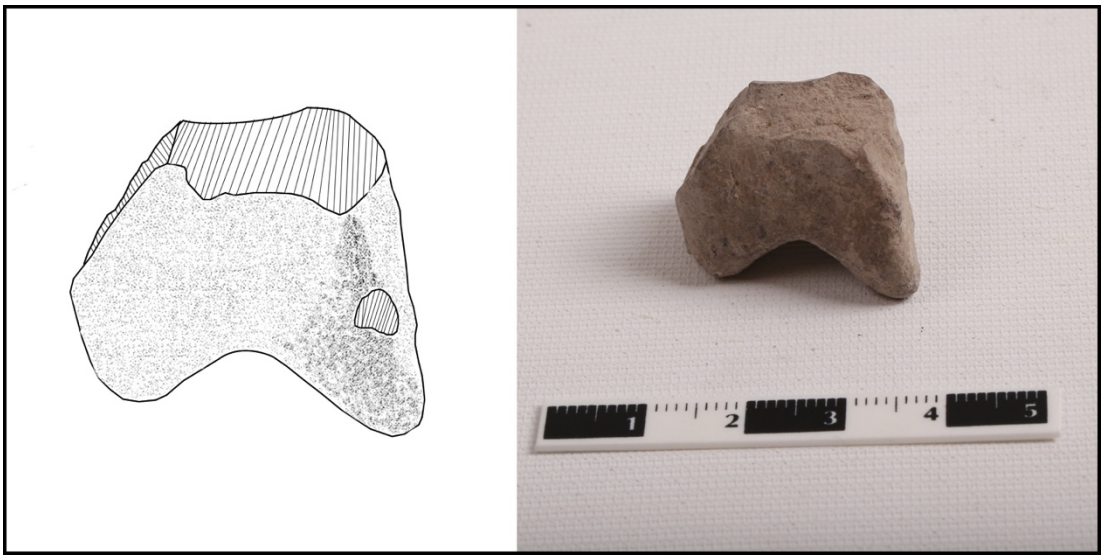
Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	El
Tür	Antropomorfik
Üslup	Şematize
Buluntu Yeri	5K-6J
Envanter No	4
Tabaka	Orta Kalkolitik
Ölçüler	En: 2.3cm – Boy: 1.6cm – Genişlik: 3.5cm
Benzerleri	-----
Tanım	İnce mineral katkılı hamurlu, gri renkli yüzey iyi düzeltilmiştir. Şematize, piyon tipli figürindir. Yüksek koni biçimli bu insan başının uç kısmı kırıktır. Kabartma ve çizi bezek teknikleri bir arada kullanılarak yüz detayları verilmiştir.
Durum	Baş ve dip kısmında kopuntular vardır.

Katalog 13

Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	El
Tür	Antropomorfik
Üslup	Şematize
Buluntu Yeri	6J BOLK
Envanter No	17
Tabaka	Orta Kalkolitik
Ölçüler	En: 3.4cm – Boy: 4.1cm – Genişlik: 2cm
Benzerleri	Can Hasan (O.K); Can Hasan (G.K); Hacılar (E.K)
Tanım	İnce mineral katkılı hamurlu, pembemsi krem renkli yüzey iyi düzeltilmiştir. Şematize oturan kadın figürinidir. Kollar küçük üçgen çıkıntı halde betimlenmiş, kalça, bel gibi uzuvlar belirgindir.
Durum	Baş ve vücudun alt kısmı kırık.

Katalog 14

Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	El
Tür	Antropomorfik
Üslup	Şematize
Buluntu Yeri	7J DOĞU
Envanter No	12
Ölçüler	En: 2.6cm – Boy: 2cm – Genişlik: 1.8cm
Benzerleri	----
Tanım	İnce mineral katkılı hamurlu, pembe krem yüzey iyi düzeltilmiştir. Şematize oturan kadın figürin parçası.
Durum	Baş ve vücudun alt kısmı kırık.

Katalog 15

Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	El
Tür	Antropomorfik
Üslup	Şematize
Buluntu Yeri	6I M2 BOLK
Envanter No	37
Tabaka	Orta Kalkolitik
Ölçüler	En: 1.8cm – Boy: 4.5cm – Genişlik: 1.4cm
Benzerleri	Can Hasan (O.K); Can Hasan (G.K); Hacılar (E.K) (Tablo 14)
Tanım	İnce mineral ve bitki katkılı hamur, pembemsi krem renklidir. Yüzey iyi düzeltilmiştir. Şematize oturan kadın figürinidir. Kollar kısa üçgen olarak betimlenmiş, vücudun alt kısmı yuvarlatılarak bitirilmiştir. Figürinin kalça kısmı çıkıntı halde vurgulanmıştır.
Durum	Baş kısmı kırık.

Katalog 16

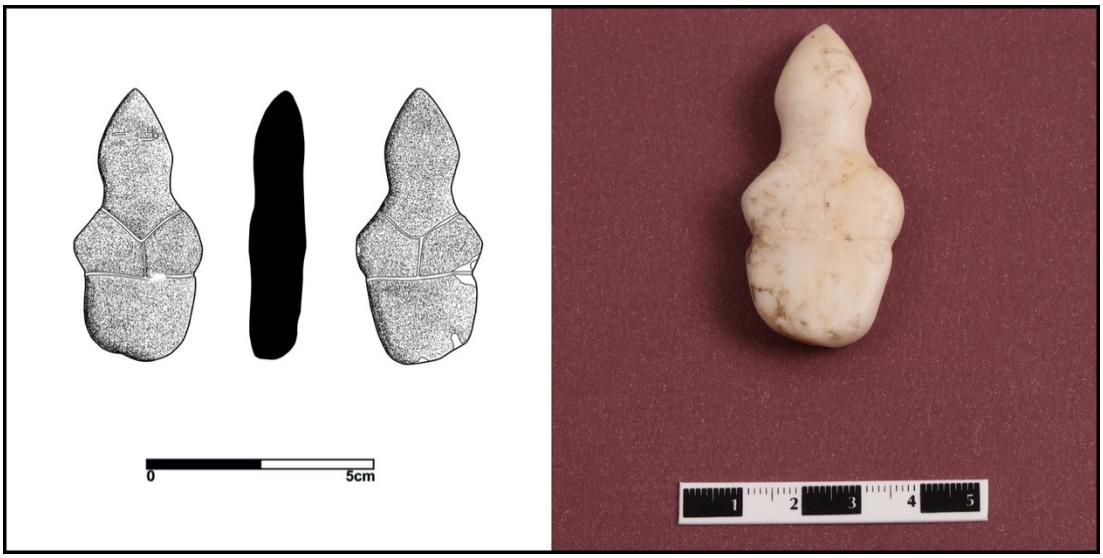
Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	El
Tür	Antropomorfik
Üslup	Şematize
Buluntu Yeri	6I M2
Envanter No	35
Tabaka	Orta Kalkolitik
Ölçüler	En: 5.5cm – Boy: 2.3cm – Genişlik: 1.4
Benzerleri	-----
Tanım	İnce mineral katkılı hamur gri renklidir. Uzun sap biçimli başlı, şematizedir. Yüzde sadece burun detayı görülmektedir. Kol üçgen çıkıntı halde ve vücudun alt kısmı kütlesel olarak stilize halde betimlenmiştir.
Durum	Dip kısmında kırıklar var.

Katalog 17

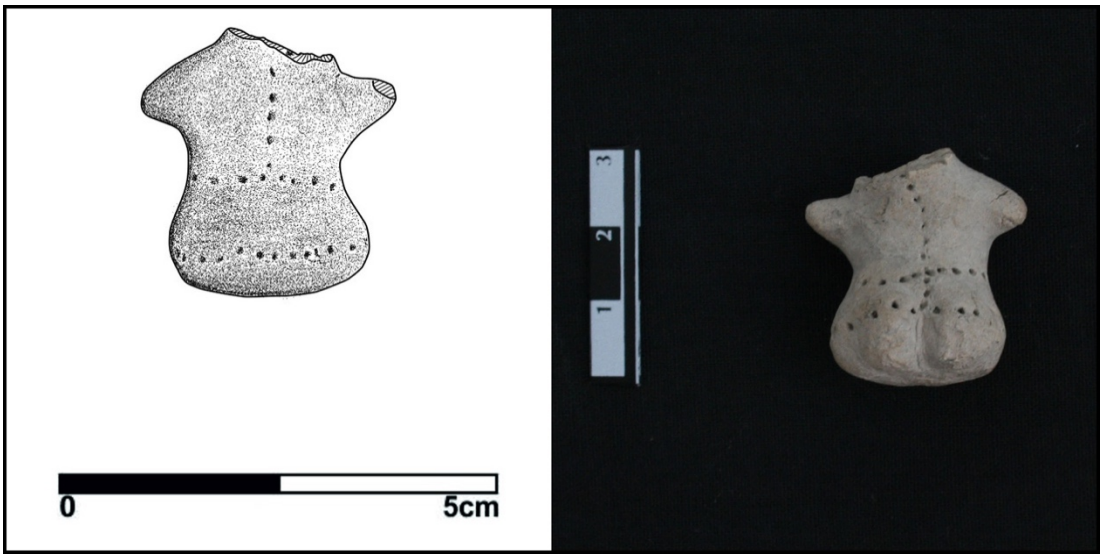
Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	El
Tür	Antropomorfik
Üslup	Şematize
Buluntu Yeri	7-8H M1
Envanter No	36
Ölçüler	En: 2.4cm – Boy: 2.63cm
Benzerleri	-----
Tanım	İnce mineral katkılı hamur, siyah renkli ve hafif açkılıdır. Karbonize kesitlidir. Steotopik oturan kadın figürini sokma başlıdır ve baş kısmı eksiktir. İri kalçalar, dolgun kalın bacaklar ve göbekli steotopik örnekte bacak açıklığı iyi vurgulanmıştır.
Durum	Baş kısmı kırık.

Katalog 18

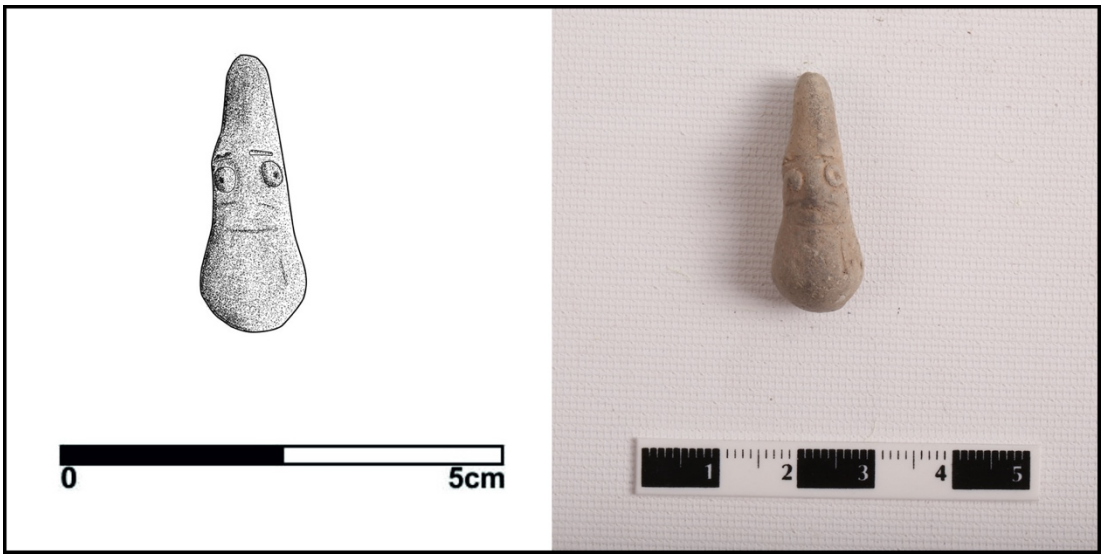
Malzeme	Mermer
Yapım	El
Tür	Antropomorfik
Üslup	Şematize
Buluntu Yeri	6H M1
Envanter No	106
Ölçüler	En: 2.5cm – Boy: 5.8cm – Genişlik: 0.8cm
Benzerleri	Köşk Höyük (G.N); Can Hasan I (O.K); Kuruçay (E.K) (Tablo 14)
Tanım	Beyaz mermerden oyma, kazıma ve sürtme teknikleri kullanılarak yapılmıştır. Göz ve giysi detayları çizgisel olarak verilmiştir. Kalın boyun üzerinde yer alan baş, sivri külah benzeri belki bir başlıkla tamamlanmıştır. Şematize vücut üzerinde kollar küçük üçgen çıkıntılar halindedir. Alt kısım yuvarlatılarak bitirilmiştir. Bel oyuntusu dışında vücuda ait detay yoktur.
Durum	Tüm

Katalog 19

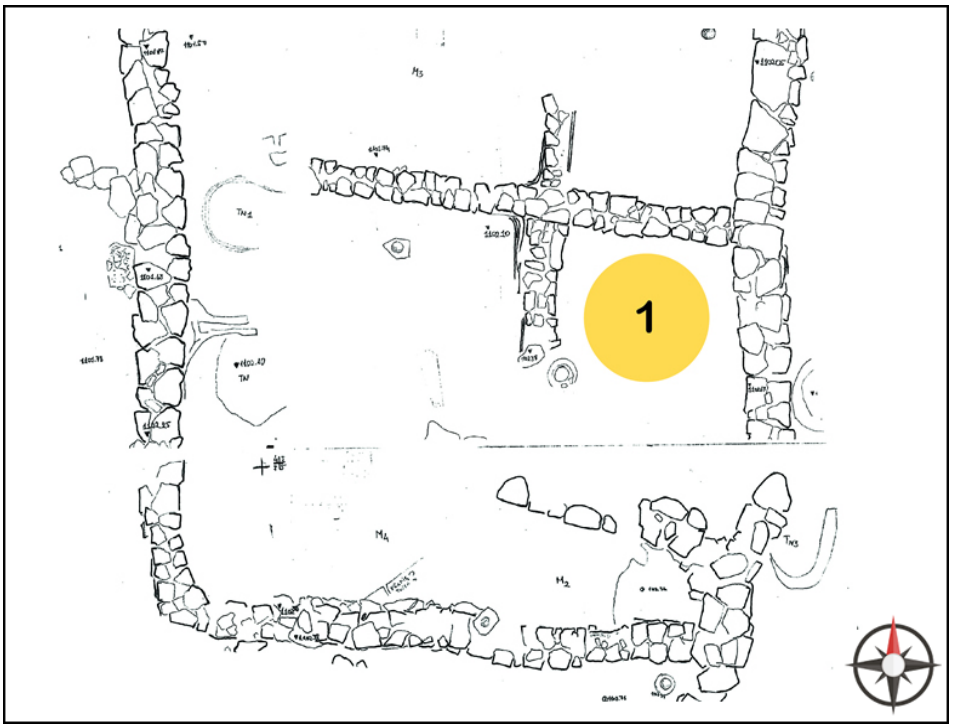
Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	El
Tür	Antropomorfik
Üslup	Şematize
Buluntu Yeri	6G M5
Envanter No	125
Ölçüler	En: 3cm – Boy: 2cm – Genişlik: 0cm
Benzerleri	Tepecik – Çiftlik (Neolitik); Alişar 15-16M (O.K) (Tablo 14)
Tanım	İnce mineral ve bitki katkılı hamurlu, pembemsi açık kiremit renk hamurludur. Okside kesitlidir. Şematize halde oturan kadın tasviridir. Başı eksik olan örnek üzerinde belki giysi temsili olarak yatay ve dikey tek sıra halde sokma bezek tekniğinde bezemeye rastlanmıştır. Kollar üçgen kısa çıkıntılar halinde, hafif iri kalçalarsa iyice vurgulanmış ve stilize olarak yuvarlatılarak kısaltılmıştır.
Durum	Baş kısmı kırık.

Katalog 20

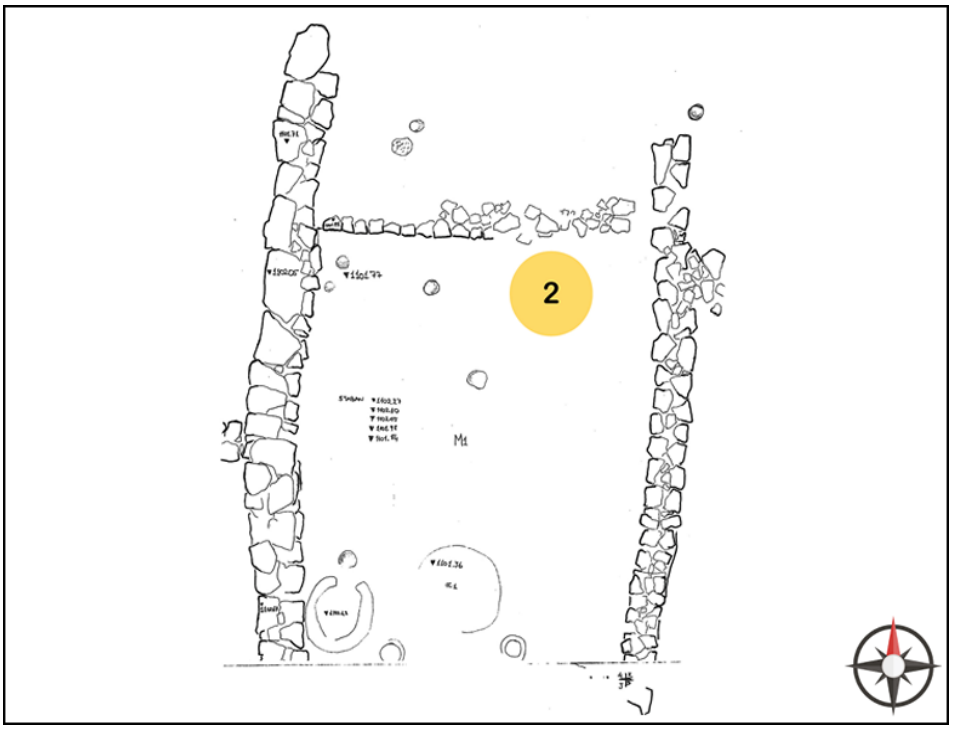

Malzeme	Pişmiş Toprak
Yapım	El
Tür	Antropomorfik
Üslup	Şematize
Buluntu Yeri	4F YÜZEY
Envanter No	96
Ölçüler	En: 0.7cm – 1.3cm – Boy: 3.1 – Genişlik: 0.7cm - 1.1cm
Benzerleri	Köşk Höyük (Erken Kalkolitik) (Tablo 14)
Tanım	İnce mineral ve bitki katkılı, pembemsi krem renkli hafif açkılı ve okside kesitlidir. Başı sivri külah biçiminde uzatılmış, burun ve gözler hafif kabartma tekniğiyle gösterilmiş, kaşlar ve ağız çizi tekniği ile şekillendirilmiştir. Kabartı gözlere basit delikler açılarak tamamlanmıştır. Kısaltılmış şematize gövde yuvarlatılarak biçimlendirilmiştir.
Durum	Tüm

Planlar

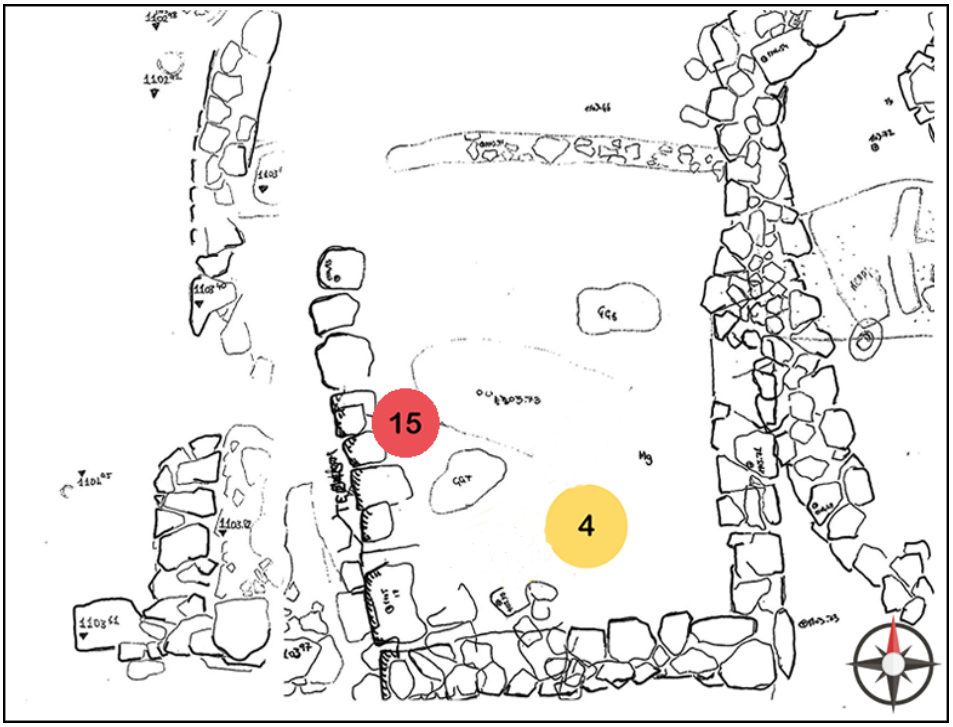
Plan 4 Fig.1'in mekan içindeki konumu

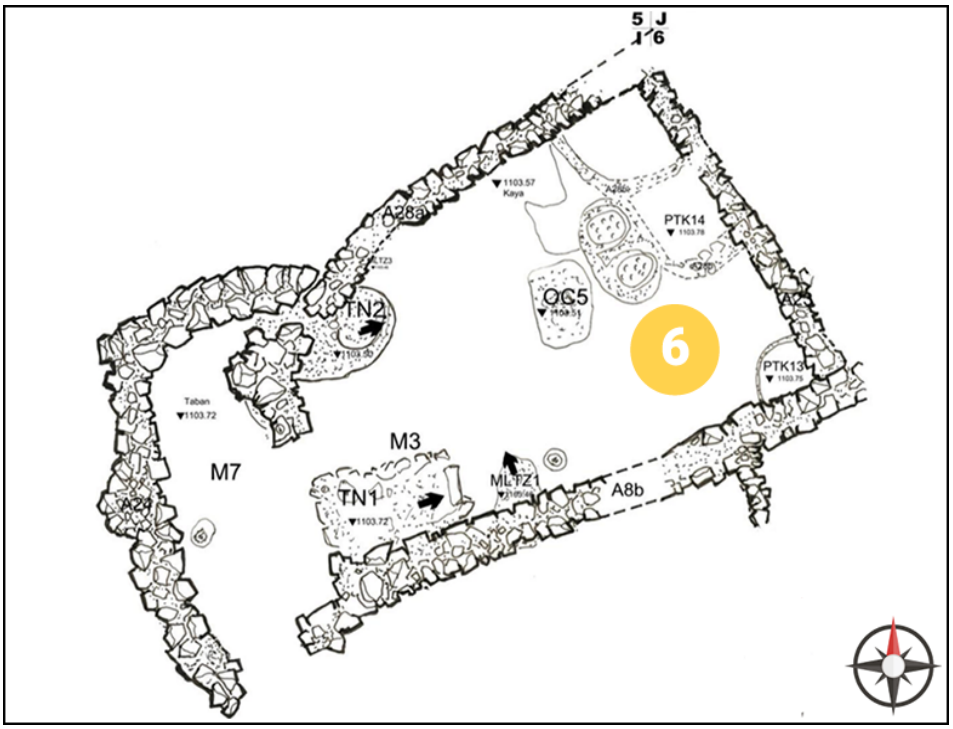
Plan 5 Fig.2'nin mekan içindeki konumu

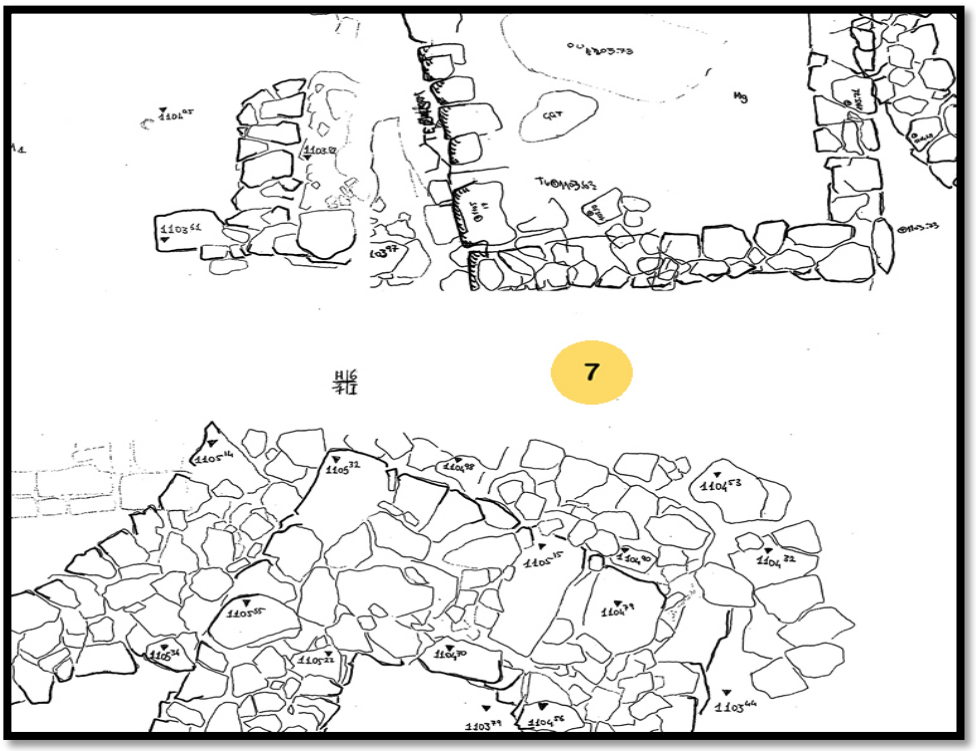
Plan 6 Fig.3 ve 5'in mekan içindeki konumu

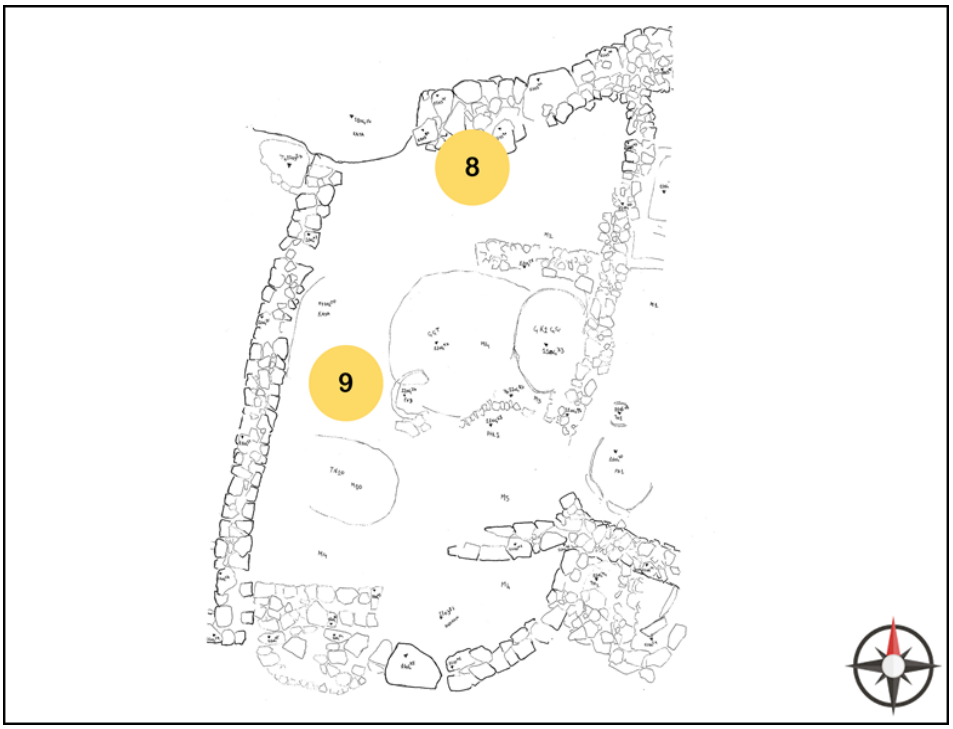
Plan 7 Fig.4 ve 15'in mekan içindeki konumu

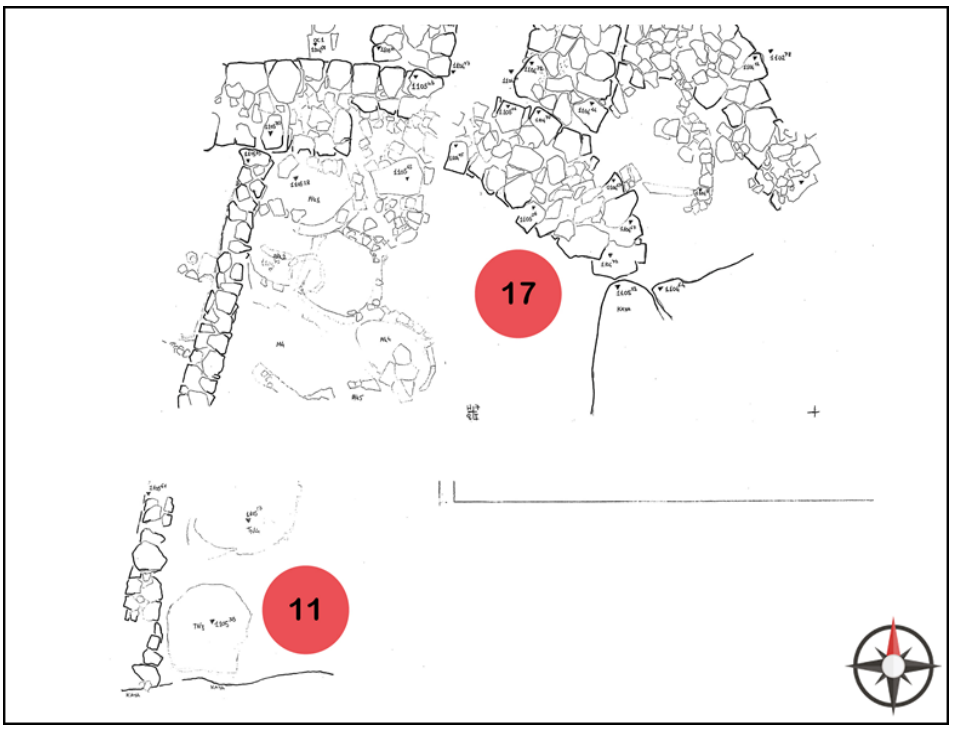
Plan 8 Fig.6'nın mekan içindeki konumu

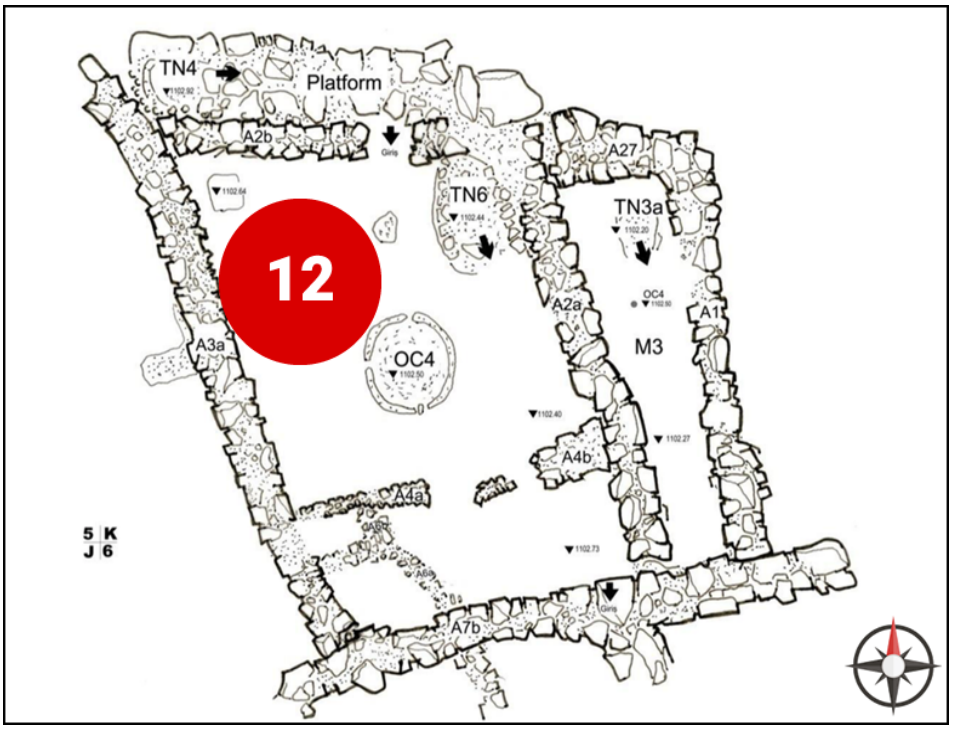
Plan 9 Fig.7'nin mekan içindeki konumu

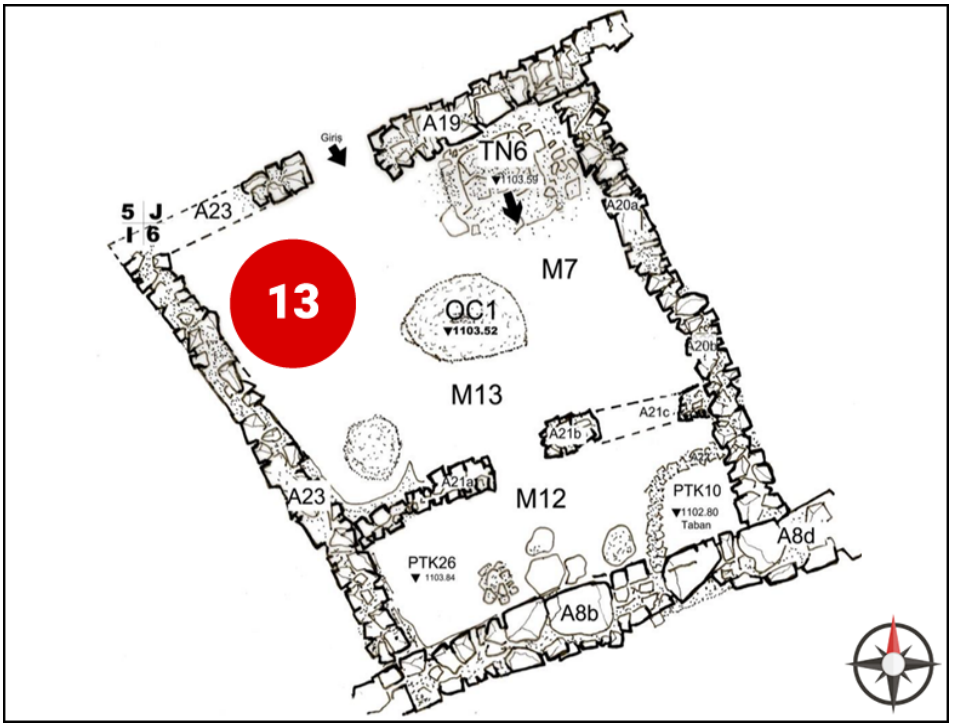
Plan 10 Fig.8 ve 9'un mekan içindeki konumu

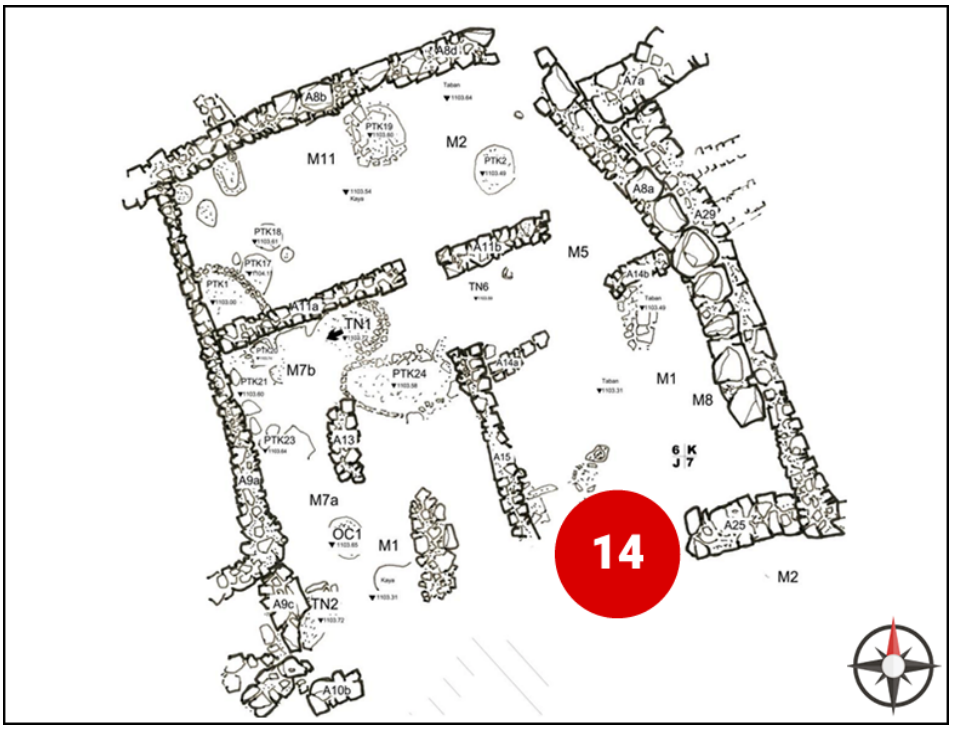
Plan 11 Fig.11 ve 17'nin mekan içindeki konumu

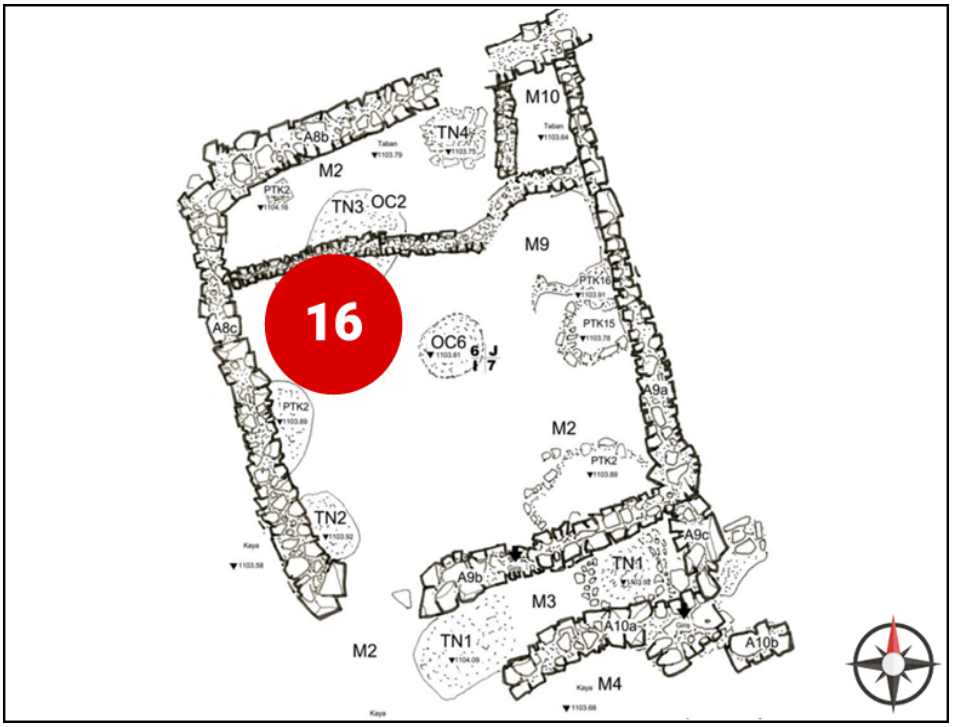
Plan 12 Fig.12'nin mekan içindeki konumu

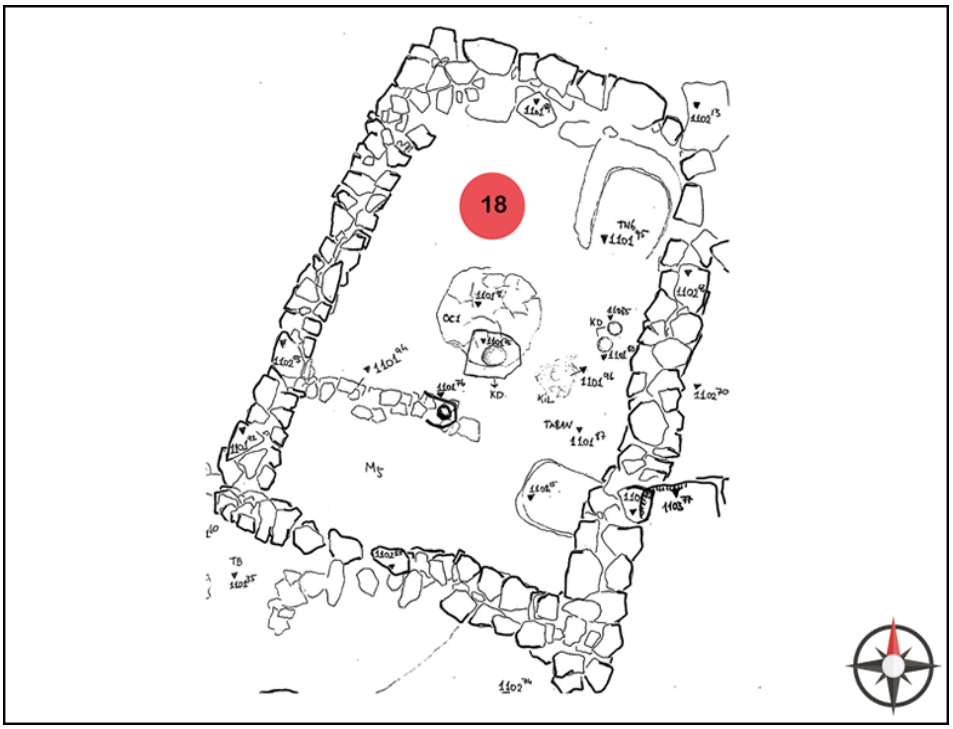
Plan 13 Fig.13'ün mekan içindeki konumu

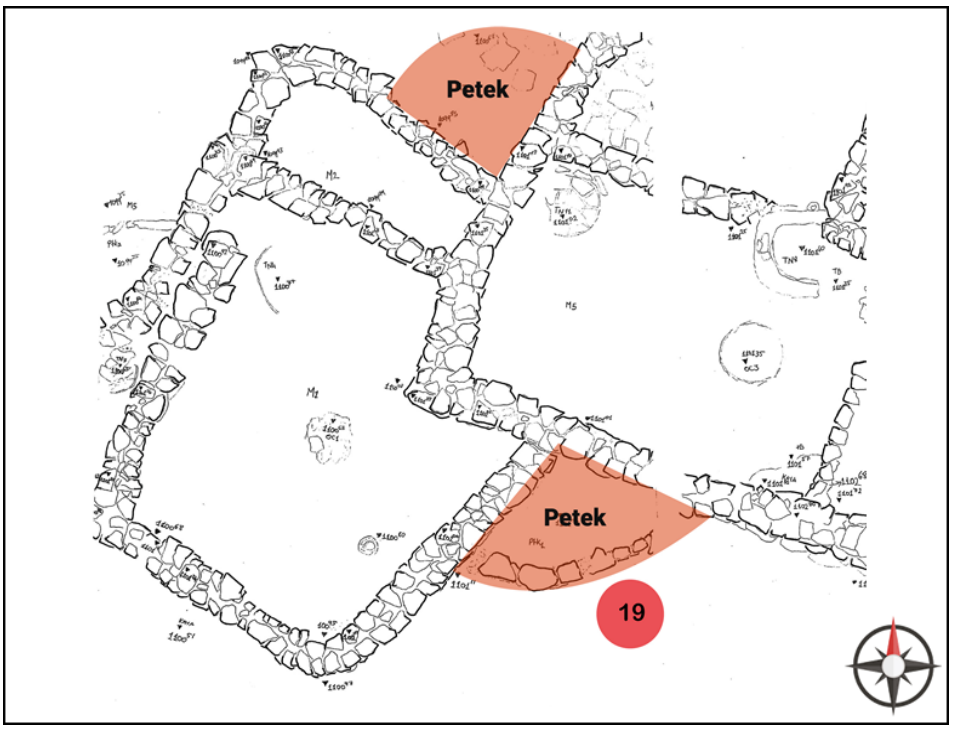
Plan 14 Fig.14'ün mekan içindeki konumu

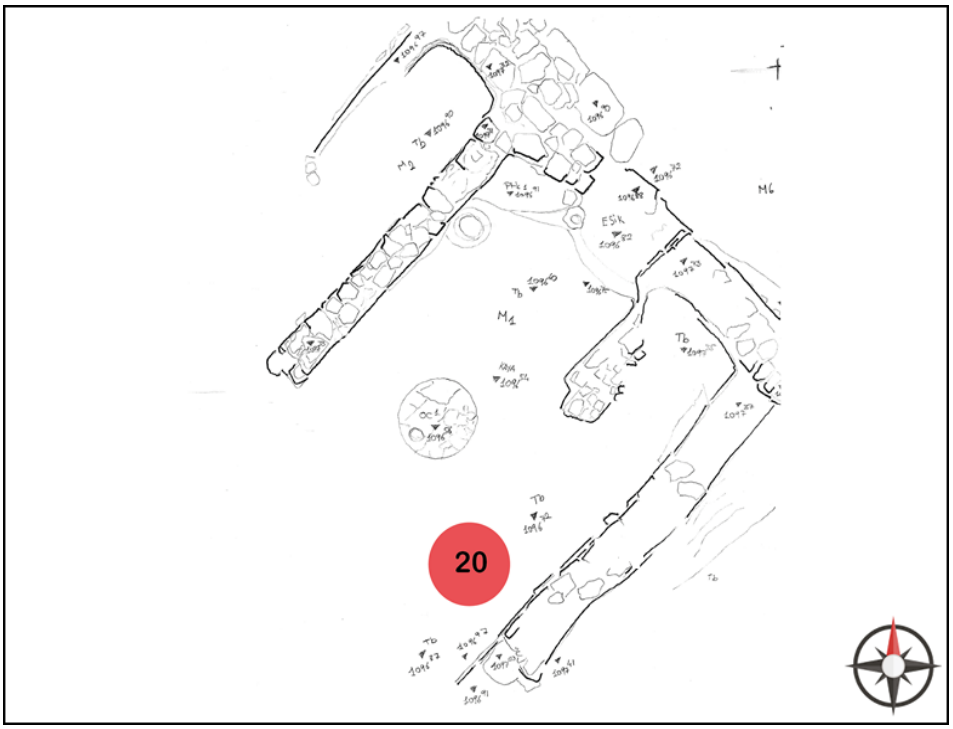
Plan 15 Fig.16'nın mekan içindeki konumu

Plan 16 Fig.18'in mekan içindeki konumu

Plan 17 Fig.19'un mekan içindeki konumu

Plan 18 Fig.20'nin mekan içindeki konumu